

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

На правах рукопису

ГОРЛАЧУК Олексій Анатолійович

УДК 338.516.2

**ЕКОНОМІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ В УМОВАХ РЕГІОНУ**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і
регіональна економіка

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Науковий керівник:
Пархомець Микола Кирилович
доктор економічних наук, професор

Тернопіль - 2015

Зміст

Вступ.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ В УМОВАХ РЕГІОНУ	13
1.1. Сутність ціни і ціноутворення на сільськогосподарську продукцію..	13
1.2. Регіональні відмінності ціноутворення на сільськогосподарську продукцію і його регулювання.....	30
1.3. Генезис просторового виміру ціноутворення: теоретико-методичний аспект.....	53
Висновки до розділу I.....	79
РОЗДІЛ II. СУЧАСНИЙ СТАН МЕХАНІЗМУ ЦІНОУТВОРЕННЯ В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ РЕГІОНУ	81
2.1. Регіональні особливості формування витрат виробництва сільськогосподарської продукції.....	81
2.2. Внутрішньорегіональна динаміка цін на сільськогосподарську продукцію та еквівалентність обміну.....	101
2.3. Ціноутворення як основа економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в регіоні.....	121
Висновки до розділу II.....	137
РОЗДІЛ III. ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ В УМОВАХ РЕГІОНУ ...	140
3.1. Концептуальні засади формування регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію.....	140
3.2. Регулювання цінових взаємовідносин у забезпеченні розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва регіону.....	166
3.3. Територіально-просторовий ціновий моніторинг сільськогосподарської продукції та прогнозування регіональних цін....	182
Висновки до розділу III.....	196
Висновки.....	199
список використаних джерел	203
ДОДАТКИ.....	228

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АПБ – агропромислова біржа

АПК – агропромисловий комплекс

ВВП – валовий внутрішній продукт

ВРП – валовий регіональний продукт

ВРХ – велика рогата худоба

ЄС – Європейський Союз

ЄЕС – Європейське економічне співтовариство

НАН України – Національна академія наук України

ННЦ ІАЕ – Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
Української академії аграрних наук

ПАП – приватне аграрне підприємство

ПДВ – податок на додану вартість

ПЕР – Подільський економічний район

РВПС України – Рада по вивченню продуктивних сил України

САП – спільна аграрна політика

СОТ – Світова організація торгівлі

УААН – Українська академія аграрних наук

ФАР – фотосинтетично-активна радіація

ВСТУП

Актуальність теми. Ключовою проблемою розвитку продуктивних сил сільського господарства є ціноутворення та забезпечення доходів сільськогосподарських виробників, котрі здійснюють свою діяльність в різних природно-ресурсних умовах регіонів.

Триває науковий пошук обґрунтування і впровадження цінового механізму, що відповідав би сучасним ринковим відносинам у сфері аграрного виробництва, розподілу, обміну і споживання як елементів регіональної відтворювальної системи.

Теоретичний дискурс останніх років з питань ціноутворення на сільськогосподарську продукцію у деякій мірі однобічно сконцентрував свою увагу передусім на проблемах підвищення ефективності аграрного виробництва, максимізації прибутку окремих товаровиробників та аграрної галузі в цілому. Проте, окрім галузевих аспектів, встановлення регіональних цін на сільськогосподарську продукцію повинно передбачати вирівнювання економічних умов господарювання в регіональному розрізі з метою подолання асиметрії територіального розвитку, просторової поляризації продуктивних сил та збалансування їх розвитку.

Важливі аспекти вартісно-цінових, розподільчих та рентних відносин, пов'язаних з відмінностями в умовах економічного розвитку окремих країн, регіонів чи територій були в центрі уваги класиків світової економічної думки таких, як У. Петті, Ф. Кене, А. Тюрго, А. Сміт, Д. Рікардо, Й. фон Тюнен, К. Маркс, М. Туган-Барановський, А.Маршал, М. Кондратьєв, О.Чаянов, В. Леонтєв та ін.

Розробці теоретичних питань ціноутворення, а також дослідженню фундаментальних проблем регіональної економіки присвятили роботи відомі вітчизняні та зарубіжні автори, зокрема: У. Айзард (Ізард), В.Г. Андрійчук, Т.Г. Бродська, В. Генріхсмайєр, В.В. Герасименко, О.Г. Грангберг, Б.М. Данилишин, М.І. Долішній, С.І. Дорогунцов, С.Л. Дусановський, В.І. Ільдеменов, І.О. Іртищева, Н.Н. Колосовський, У. Кьостер,

А.С. Лисецький, І.І. Лукінов, Л.І. Майзенберг, О.М. Малафеев, Л.О. Мармуль, А.Ф. Мельник, М.М. Некрасов, В.М. Онегіна, І.В. Охріменко, Н.В. Рябкова, П.Т. Саблук, В.Ф. Семенов, Б.Й. Пасхавер, М.К. Пархомець, Р. Плате, А.М. Стельмашук, І.Г. Ткачук, М.В. Тумаланов, В.Я. Феодоритов, А. Ханау, М.А. Хвесик, О.М. Шпичак, Б.О. Язлюк та інші вчені.

Незважаючи на значну кількість наукових розробок з питань ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, залишаються мало вивченими теоретичні та практичні аспекти формування регіональної вартості й регіональних цін, закономірності регіонального ціноутворення, а також проблеми оптимізації науково-обґрунтованих цін, забезпечення еквівалентності обміну в контексті рентно-цінових взаємовідносин, вирішення яких сприяло б модернізації економічного розвитку регіонів.

Все вищезазначене обумовило актуальність та вибір теми, визначення мети, постановку завдань, а також логіку дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Тернопільського національного економічного університету в межах теми кафедри економіки, організації і планування в агропромисловому комплексі «Шляхи підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу в ринкових умовах» (номер державної реєстрації 0111U001134), а також госпдоговірних тем «Вдосконалення виробничої діяльності ПАП «Дзвін» (номер державної реєстрації 0111U009428) й «Економічне обґрунтування ціноутворення на агропродовольчому ринку у ТзОВ «Еко-Максимум» (номер державної реєстрації 0114U006366).

Внесок дисертанта полягає у розробці рекомендацій щодо удосконалення регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних положень та розробці науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення ціноутворення на сільськогосподарську

продукцію в умовах регіону, що базується на економічному законі регіональної вартості.

Досягнення поставленої мети зумовило вирішення наступних завдань:

- розкрити сутність ціни та процесу ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в умовах регіону;
- виявити регіональні відмінності ціноутворення на сільськогосподарську продукцію та його регулювання на основі світового досвіду;
- систематизувати і критично оцінити науково-практичні підходи до виникнення, формування та функціонування регіонального ціноутворення;
- здійснити аналіз формування регіональних витрат, собівартості виробництва та цін на сільськогосподарську продукцію;
- дослідити цінову асиметрію і залежність між процесом ціноутворення та економічною ефективністю виробництва продукції на регіональному рівні;
- розробити концептуальні підходи до формування системи регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію;
- визначити напрямки удосконалення цінових взаємовідносин на регіональному рівні;
- обґрунтувати доцільність територіально-просторового цінового моніторингу та використання ринково-планових інструментів з метою прогнозування основних параметрів регіонального ціноутворення.

Об'єктом дослідження є процес ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в різних природно-географічних та природно-економічних умовах регіонів.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та прикладні аспекти економічного обґрунтування ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в умовах регіону.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертаційного дослідження стали положення фундаментальних і

прикладних досліджень в сфері регіонального ціноутворення, економічної теорії, регіональної економіки, макро-, мезо- та мікроекономіки, планування виробництва; праці вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, в яких висвітлено проблеми теорії та практики ціноутворення з урахуванням регіональної складової.

Для досягнення поставленої мети в роботі використано низку загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: метод теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу – для окреслення теоретичного підґрунтя дослідження процесів регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, розробки його концепції та обґрунтування доцільності територіально-просторового цінового моніторингу; порівняльно-географічний (територіальний) і метод економіко-статистичного аналізу – для дослідження особливостей дії регіонального ціноутворення на ефективність виробництва сільськогосподарської продукції; історичний метод – для дослідження розвитку та впливу регіонального ціноутворення на виробничо-господарську діяльність у сільському господарстві; методи економіко-математичного моделювання – для формування моделей регіонального ціноутворення і прогнозування цін та витрат на виробництво основних видів сільськогосподарської продукції в умовах регіону.

Інформаційну базу дослідження складають законодавчі та нормативно-правові акти України, статистичні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики і продовольства України, інших міністерств та відомств, наукові розробки вітчизняних і зарубіжних авторів, звітні дані аграрних підприємств.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у поглибленні теоретичних основ та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в умовах регіону.

Найбільш суттєвими науковими результатами дисертаційної роботи, які відзначаються науковою новизною і виносяться на захист, є наступні:

вперше:

- обґрунтовано необхідність та запропоновано концептуальні теоретико-методичні підходи до формування регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію як економічної системи, у складі якої головними елементами виокремлено рентний атрактор, принципи територіальної диференціації цін за критерієм відшкодування регіональної вартості та ринково-плановий механізм, що дозволило відійти від традиційної концепції єдиної ціни на основі врахування вартості землі у дослідженні ціноутворюючого процесу й розглянути просторово-територіальні чинники встановлення регіональних цін та визначити систему регіонального ціноутворення як альтернативну парадигму ціноутворення на сільськогосподарську продукцію;

удосконалено:

- визначення термінів «ціна», «ціноутворення» та «регіон» у контексті цілей дослідження; на відміну від існуючих трактувань, регіон запропоновано розглядати як специфічну гомогенну просторову систему, а розгляд регіональної проблематики процесу ціноутворення здійснювати, не обмежуючись національними кордонами у відповідності із системою взаємодіючих регіонів різного рангу, комплексно враховуючи відмінності регіональних рівнів; за цих умов регіональна ціна на сільськогосподарську продукцію є виразом регіональної вартості, що формується внаслідок дії закону регіональної вартості під впливом попиту і пропозиції;

- методичні засади діагностики цінової асиметрії та рівня її впливу на ефективність виробництва сільськогосподарської продукції; обґрунтовано доцільність використання сегментування з виокремленням цінового і витратного секторів регіонального ціноутворення, які ідентифікуються за допомогою показників абсолютної та відносної цінової асиметрії, а розрахунок ринкових цін на сільськогосподарську продукцію запропоновано здійснювати за критерієм еквівалентності регіональних витрат згідно з нормативними показниками ефективності;

- наукові підходи до визначення на основі світового досвіду індикаторів оцінки територіальної диференціації цін з метою врахування регіональних відмінностей ціноутворення на сільськогосподарську продукцію та його регулювання; подолано обмеження «пастки Тюнена» та запропоновано розглядати відмінності ціноутворення на глобальному, супранациональному, національному, супререгіональному, регіональному, субрегіональному, локальному та внутрішньогосподарському рівнях;

дістали подальшого розвитку:

- методичне підґрунтя щодо напрямків удосконалення цінових взаємовідносин між учасниками сільськогосподарського ринку шляхом інтеграції просторово відокремлених регіонів, визначення міжрегіональних та внутрішньорегіональних еквівалентних цін з урахуванням рентної компоненти та цінової еластичності попиту і пропозиції, застосування яких сприятиме зменшенню наслідків прояву регіональних шоків ціноутворення, збалансованому економічному розвитку та розширеному відтворенню аграрного виробництва регіонів;

- систематизація науково-практичних підходів до регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, яке має базуватися на поєднанні ринково-планових інструментів, територіальній диференціації цін, врахуванні провідної ролі рентного атрактора і держави в оптимізації процесу ціноутворення, що дасть змогу виявити тенденції цінової динаміки ринкового середовища з наступним планомірним їх корегуванням в процесі реалізації регуляторної цінової політики і прогнозування на перспективу;

- теоретичні засади аналізу формування регіональних витрат, собівартості та цін на сільськогосподарську продукцію в умовах цінової асиметрії економічного простору. Висунуто гіпотезу та доведено, що таке цінове покриття витрат повинно забезпечувати виробникам відшкодування регіональної вартості та одержання рівновеликого прибутку на рівновеликий авансований капітал, трансформуючись таким чином на інструмент економічного зростання регіонів;

- обґрунтування доцільності та напрямків формування системи територіально-просторового цінового моніторингу сільськогосподарської продукції на регіональному рівні як невід'ємної складової реалізації інформаційної основи регіонального ціноутворення та прогнозування цін; на відміну від існуючої практики, пропонована комплексна система моніторингу поєднує різні регіональні рівні спостереження, збору, обробки, оцінки, аналізу і розрахунку цін.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці рекомендацій щодо удосконалення ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в умовах регіону. Отримані результати можуть бути використані регіональними і галузевими органами зі сфери регулювання аграрної економіки, а також агроформуваннями у практичній діяльності як базові положення для удосконалення ціноутворення на сільськогосподарську продукцію.

Пропозиції автора щодо вдосконалення ціноутворення в регіоні та обґрунтування закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію були враховані Департаментом агропромислового розвитку Тернопільської обласної державної адміністрації при розробці комплексної програми розвитку агропромислового комплексу Тернопільської області до 2015 р. (довідка про впровадження № 02-1676/2.2 від 05.11.2014 р.), рекомендації та пропозиції щодо регулювання цінових взаємовідносин використано при встановленні нормативних цін на сільськогосподарську продукцію з метою забезпечення відтворювального процесу аграрного сектору регіону. Управлінням агропромислового розвитку Тернопільської районної державної адміністрації (довідка про впровадження № 264 від 12.11.2014 р.), методичні розробки концепції регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію прийняті для використання Управлінням агропромислового розвитку Білогірської районної державної адміністрації Хмельницької області (довідка про впровадження № 01-15/105 від 28.11.2014 р.), авторські пропозиції щодо забезпечення еквівалентності обміну застосовуються при

прогнозуванні регіональних цін на сільськогосподарську продукцію та формуванні системи територіально-просторового цінового моніторингу агропродукції Управлінням агропромислового розвитку Гайсинської районної державної адміністрації Вінницької області (довідка про впровадження № 04-35/162 від 05.01.2015 р.).

Окремі положення дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету, зокрема при викладанні дисциплін «Регіональна економіка», «Оцінка земельних ресурсів», «Розвиток агропромислових формувань», «Економіка підприємства» (довідка про впровадження № 126-06/3137 від 06.11.2014 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійно виконаного наукового дослідження. Висновки, положення і рекомендації, що містяться у дисертації, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використано лише ті ідеї та положення, що належать особисто авторові.

Апробація результатів дисертації. Результати наукового дослідження, викладені в дисертації, пройшли апробацію шляхом обговорення і отримали схвальну оцінку на 8 міжнародних науково-практичних конференціях: «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (Тернопіль, 2009 р.); «Розвиток продуктивних сил України: від В.І. Вернадського до сьогодення» (Київ, 2009 р.); «Роль інновацій у підвищенні наявного потенціалу України» (Тернопіль, 2011 р.); «Проблеми трансформаційних економік в умовах глобалізації» (Тернопіль, 2012 р.); «Ефективне управління економікою: теорія і практика» (Тернопіль, 2013 р.); «Экономическая наука в 21 веке: вопросы теории и практики» (Москва, 2013 р.); «Стратегія економічного розвитку країн в умовах глобалізації» (Дніпропетровськ, 2013 р.); «Ефективне управління економікою: теорія і практика» (Черкаси, 2013 р.) та 2 всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Стратегія

розвитку підприємництва: теорія, організація, практика» (Тернопіль-Чортків, 2009 р.); «Перспективні напрями розвитку галузей АПК і підвищення ефективності наукового забезпечення агропромислового виробництва» (Тернопіль, 2009 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 23 наукових працях (із яких 12 у співавторстві) загальним обсягом 10,52 друк. арк. (особисто автору належить 6,3 друк. арк.), із них 1 колективна монографія (загальний обсяг 1,96 друк. арк.), 12 праць у наукових виданнях, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації (у тому числі 1 публікація – у зарубіжному науковому виданні) загальним обсягом 6,38 друк. арк., 10 наукових праць апробаційного характеру обсягом 2,18 друк. арк.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація повним обсягом 250 сторінок друкованого тексту складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 248 найменувань на 25 сторінках, 20 додатків на 23 сторінках. Основний текст роботи містить 42 таблиці на 22 сторінках і 24 рисунки на 15 сторінках.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ В УМОВАХ РЕГІОНУ

1.1. Сутність ціни і ціноутворення на сільськогосподарську продукцію

Ціноутворенню в сільськогосподарському виробництві притаманні специфічні особливості, що якісно відрізняють його від усіх інших галузей економіки. Повноцінне з'ясування сутнісних рис ціноутворюючих процесів у сільському господарстві неможливе без розгляду регіональної проблематики, як системної ознаки цінових взаємовідносин в аграрному секторі, та всебічного використання фундаментальних положень економічної науки та практики у сфері ціноутворення.

Історично склалися такі основні теорії ціноутворення: трудова теорія вартості (об'єктивна теорія вартості), маржиналістське трактування вартості (суб'єктивна теорія вартості) та їх поєднання – неокласичний підхід [104, с. 130]. Вперше сутність ціни як економічної категорії була розкрита на основі трудової теорії вартості. Вона дає генетичне пояснення ціноутворенню. Згідно неї ціна є грошовим вираженням вартості товару [71, с. 886], тобто сукупності не просто витрат праці, а суспільно необхідних витрат живої і уречевленої праці на його виробництво. Величина ціни залежить від рівня вартості та співвідношення попиту і пропозиції на товари [72, с. 612]. Це означає, що вартість первинна, а ціна вторинна. Тому закон вартості керує цінами, а не навпаки [98, с. 10].

Натомість, в неокласичній моделі первинною категорією є ціни [28, с. 148]. Остання протиставляється трудовій теорії вартості, фактично змістивши акценти головного наукового інтересу із дослідження субстанції вартості на вивчення проблем взаємодії попиту і пропозиції та формування ціни, трансформувавшись по суті на теорію ціни.

Теорія неокласичного синтезу доповнює дану тріаду багатofакторною концепцією ціноутворення, згідно якої ціну слід розглядати як грошову форму трьох головних складових: вартості, споживчої вартості і мінової вартості, а теорію ціни як діалектичний синтез всіх концепцій [57, с. 67].

Відносно нове та альтернативне всім іншим до тепер відомим науковим дослідженням субстанції вартості та ціни вчення розроблено представниками вітчизняної школи фізичної економії, засновником якої є С.А. Подолинський.

Здобутками економічної науки у сфері ціноутворення також стали теорія витрат виробництва, яку розробив Ф. Кене [201, с. 5], теорія трьох факторів виробництва Ж.-Б. Сея та Бастія [222, с. 19], теорія попиту і пропозиції, представниками якої є Г. Маклеод, В. Парето [98, с. 42], інформаційна теорія вартості [16], синтетична теорія вартості [3]. На цьому перелік теорій вартості та ціни не вичерпується. Проте окремі з них, передусім ті, що стосуються теорії вартості, можна визначити як квазітеорії, оскільки вони в своєму первісному вигляді, наприклад, як теорія попиту і пропозиції, мають по суті описовий характер, не намагаючись вирішити проблему субстанційної основи вартості, а тому їх не можна віднести до теорій вартості. Не дивлячись на різноманіття теорій вартості та ціни, розуміння їх сутності сформувалося під впливом трьох найбільш поширених теорій: трудової теорії вартості А. Сміта і Д. Рікардо, теорії вартості К. Маркса та трактування вартості маржиналістською теорією граничної корисності. При цьому слід враховувати той факт, що теорія ціни не обов'язково має ґрунтуватися на теорії вартості, навпаки, деякі теорії ціни відмовились від вартості як вихідної категорії [92, с. 478].

Тривалий час основоположною теорією ціноутворення і критерієм істини у вітчизняній науці та практиці господарювання була трудова теорія вартості К. Маркса. Вартість вважалася об'єктивною основою цін на сільськогосподарську продукцію і відповідних мінових пропорцій в

товарному виробництві аграрного сектору економіки країни в цілому та її окремих регіонів.

Відсутність достатньо міцної теоретичної бази для економічного обґрунтування сучасної концепції ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, неврахування базових економічних законів призвело до практичного розвитку негативних процесів дестабілізації в сільськогосподарському виробництві регіонів, що зумовлено порушенням балансу виробництва та споживання сільськогосподарської продукції за напрямками її розподілу. Він відбувається не лише за окремими галузями, а й в розрізі регіонів. Як наслідок, в Україні за окремими видами сільськогосподарської продукції й досі не вдалося досягнути рівня показників виробництва та споживання, досягнутих у 90-х роках минулого століття.

Тому, погоджуючись з думкою В.Я. Феодоритова і Т.Г. Бродської, авторів монографії, присвяченій проблемам регіонального відтворення [153], уявлення про вартість і ціну не лише як економічні категорії, а й невід'ємні елементи ціноутворення та сам процес ціноутворення в сільському господарстві не в повній мірі відобразатимуть економічну дійсність, якщо їх вивчення не буде доповнене дослідженнями регіональної проблематики, зокрема, регіональної вартості та ціни, тобто просторовими характеристиками регіонального ціноутворення [153 с. 47-48].

Ціна пронизує всі сфери людського життя, є невід'ємним атрибутом товарно-грошових відносин за будь-якого способу виробництва – капіталістичного чи соціалістичного. Ціна, як макроекономічний показник, регулює показники відтворення виробництва, забезпечує зв'язок між виробництвом і споживанням та миттєво реагує на їх диспропорції. Також важко переоцінити її значення при плануванні та прогнозуванні суспільного виробництва. Саме в цих процесах вона повністю проявляє свою багатогранну сутність.

Ціна, як важливий фінансовий інструмент, не є панацеєю оздоровлення економіки, проте вивчення її сутності, функцій, видів та методології ціноутворення є передумовою ефективного застосування ринкових цін з метою збалансованого розвитку економіки регіонів та врахування індивідуальних і суспільних інтересів.

Особливо це стосується аграрної сфери – сектора економіки із багаторічними проблемами регіонального порядку, котрі найбільш чітко детермінують сутність регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію.

Під ним слід розуміти сукупність виробничих відносин, що виникають в процесі визначення вартості та цін на сільськогосподарську продукцію з врахуванням об'єктивних регіональних відмінностей в сільському господарстві, в якому процес відтворення здійснюється в різних природно-географічних, -ресурсних та -економічних умовах. Це зумовлює той факт, що на одну і ту ж саму одиницю затраченої праці виробляється неоднакова кількість сільськогосподарської продукції, формуючи таким чином регіональну вартість виробництва і відповідно цьому закономірності регіонального ціноутворення в межах однієї галузі.

Крім того, особливості землі та клімату регіону визначають між іншим вибір сільськогосподарських рослин, що мають можливості для росту саме в даних природно-кліматичних умовах, обумовлюючи в такий спосіб сукупність сільськогосподарських рослин і структуру посівних площ для їх господарського культивування.

Вибір культурних рослин для аграрної галузі регіону відбувається передусім з врахуванням можливого рівня урожайності цих культур і необхідного забезпечення стабільності обсягів їх валових зборів з огляду на наявні та відносно незмінні природно-кліматичні умови регіону. В свою чергу це визначає склад і структуру кормової бази для розвитку та спеціалізації тваринництва.

Крім руху повітряних мас, тривалості світлового періоду протягом року та його інтенсивності, температурний режим, кількість сонячної радіації та опадів представляють собою важливі кліматичні фактори, котрі, однак, з точки зору трудової теорії вартості не є субстанцією вартості створюваної товарної сільськогосподарської продукції, але забезпечують необхідні умови для належного перебігу відтворювального процесу в сільському господарстві, представляючи собою основу для існування земельної ренти.

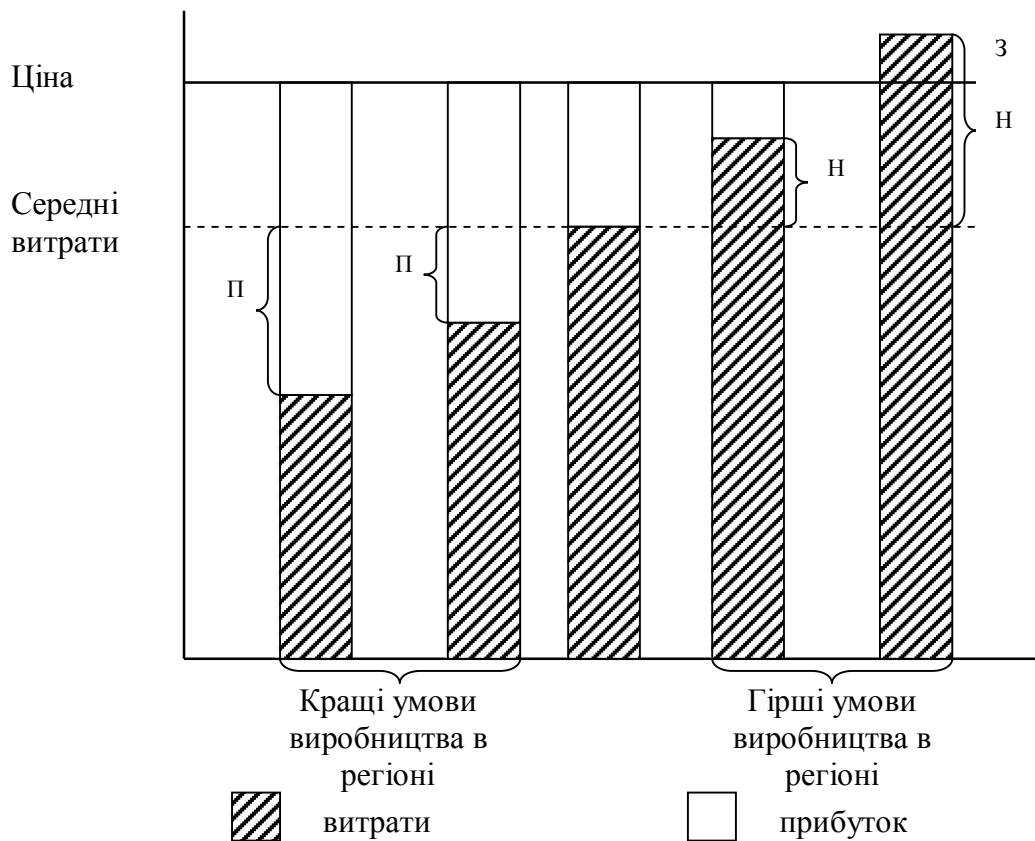
Зрештою, все це відображається на спеціалізації сільськогосподарського виробництва, матеріальних витратах на виробництво продукції та на обсягах отриманого прибутку в агроформуваннях того чи іншого регіону. З цього можна зробити висновок, що прибуток є не лише результатом кращої в порівнянні з іншими учасниками сільськогосподарського ринку господарської діяльності. У певній мірі деяка його частина представляє собою опосередкований результат дії природних умов виробництва регіону. В суворому сенсі останній є не прибутком, а диференційною рентою, отриманою завдяки природним якостям землі, перевагам в умовах здійснення відтворювального процесу в регіоні.

На рис. 1.1 представлено ідеальний стан моделі регіонального ціноутворення. Його умовою є відсутність внутрішньорегіональної диференціації цін та досягнення рівноважної ціни на регіональному ринку. Така ситуація обумовлює різну дохідність сільськогосподарських виробників. Отриманий результат зумовлений відмінностями в природно-географічних та природно-економічних умовах здійснення виробничо-господарської діяльності в межах одного і того ж самого регіону.

Дія закону попиту і пропозиції є об'єктивною для всіх без виключення регіонів цілісної економічної системи. На ринку досконалої конкуренції він нівелює регіональні особливості та не може діяти диференційовано в регіональному розрізі.

В той же час закон регіональної вартості визначає міжрегіональні пропорції обміну сільськогосподарською продукцією. Виробляючи в різних

регіонах різну кількість сільськогосподарських продуктів, сільськогосподарські товаровиробники повинні відшкодовувати свої витрати на їхнє виробництво згідно витрат суспільно необхідної праці, а фактично отримують відповідно кількості виробленої продукції. За таких умов не відбувається відшкодування здійснених витрат. Виправити дану ситуацію, узгодивши економічну практику з вимогами економічних законів, повинно державне регулювання, використовуючи ринково-планові механізми оптимізації регіонального ціноутворення.

П – надлишок прибутку   Н – нестача прибутку   З – збиток

Рис.1.1. Співвідношення між регіональними витратами і ринковою ціною в регіоні з різними природно-економічними умовами виробництва сільськогосподарської продукції*

* Джерело: розробка автора

В цьому контексті як ніколи актуальними є висновки класика вітчизняної аграрної науки І.І. Лукінова. Він, зокрема, зазначав, що планування ціноутворення на сільськогосподарську продукцію вимагає врахування цілого ряду специфічних особливостей і факторів, вплив яких в

інших галузях є обмежений. Вплив на рівень витрат виробництва і суспільної вартості продукції землеробства та тваринництва природних і географічних умов, особливо якості ґрунтів, клімату і місцезнаходження господарств, настільки великий, що не може йти в будь-яке порівняння з впливом, наприклад, вказаних факторів на промисловість [101, с. 71].

Очевидною є необхідність врахування специфічних регіональних умов виробництва продукції, що на практиці підтверджується різницею в кількості сільськогосподарського продукту, на виробництво якого витрачається однаковий обсяг праці.

Таким чином, регіональна вартість, як справедливо стверджував Л.І. Майзенберг, представляє собою об'єктивний факт, який не може ігноруватися політикою ціноутворення, що орієнтується на найбільше наближення до суспільно необхідних витрат [102, с. 84].

Діалектична суперечність регіональної вартості, на нашу думку, полягає в дуалізмі і єдності кількісних та якісних співвідношень процесу ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в регіоні. З одного боку регіональна вартість кількісно визначає рівень регіональних суспільно необхідних витрат праці, а в якісному відношенні – розвиток продуктивних сил сільського господарства в різних природно-економічних та природно-географічних умовах регіонів.

Визнання регіональної вартості базується на визнанні того факту, що регіональні відмінності в різних природно-географічних умовах об'єктивні, а також об'єктивно необхідними в них є відмінності у витратах праці на виробництво одиниці продукції. Саме тому регіональна вартість як економічна категорія є однією із форм вартості та виражає специфічні регіональні відносини, які виникають через регіональні, просторово-територіальні відмінності витрат суспільно необхідної праці на виробництво одиниці продукції.

За цих умов регіональна ціна на сільськогосподарську продукцію є виразом регіональної вартості, що формується внаслідок дії закону

регіональної вартості під впливом попиту і пропозиції. Внаслідок цього регіональна ціна продукції може відхилитися від її регіональної вартості, величина якої на гірших землях є вищою на розмір міжрегіональної диференційної ренти в порівнянні з кращими землями.

Економічний закон регіональної вартості був обґрунтований В.І Ільдеменовим. Його суть полягає в об'єктивній необхідності встановлення регіональних цін на продукцію рентних галузей, в якій має потребу суспільство на даному етапі розвитку, на рівні, що відшкодовує регіональну вартість, забезпечуючи одержання прибутку згідно оптимальної норми [81, с. 145].

На нашу думку, це є вираження перетвореної міжгалузевої конкуренції у регіональному розрізі, що своєю протилежністю, зворотною стороною має формування міжрегіональної конкуренції. Таким чином, поширюючись за межі окремої галузі, закон вартості визначає регіональну конкурентоспроможність, яка в сільському господарстві набуває ознак міжрегіональної конкуренції в основі якої знаходяться специфічні рентні відносини. Виходячи з того, що регіональна вартість сільськогосподарської продукції повинна детермінувати два чинника – регіональні суспільно необхідні витрати праці та міру корисності для споживача, еквівалентність обміну, в т.ч. міжрегіонального, передбачає згідно закону регіональної вартості рівнозначність обох чинників. Тобто закон регіональної вартості відповідає таким чином як теорії трудової вартості, так і теорії граничної корисності. Коливання регіональних цін навколо величини регіональної вартості є механізмом дії закону регіональної вартості.

Слід зазначити, що середньозважена величина регіональних вартостей певного сільськогосподарського продукту, які відображають регіональні суспільно необхідні витрати праці на його виробництво в кожному окремому регіоні, будуть становити загальну величину суспільно необхідної вартості даного продукту. Пропонуємо розглядати трьохрівневу парадигму ціноутворення та прояву закону вартості, що має наслідком формування

відповідних видів вартостей: 1) суспільна вартість – визначається суспільно необхідними витратами праці в цілому по країні; 2) регіональна вартість – характеризується регіональними суспільно необхідними витратами праці; 3) індивідуальна вартість – виражає індивідуальні витрати, що формуються в конкретних умовах підприємств.

Протилежним, в порівнянні з теорією трудової вартості, є підхід до проблеми ціноутворення та формування вартості, запропонований представниками вітчизняної школи фізичної економіки. Головні принципи та теоретичні підвалини цього вчення були закладені С.А. Подолинським [208, с. 106-107]. Вчений перший підійшов до розгляду енергетичної відмінності живого й неживого у контексті економічної проблематики. Основний лейтмотив його робіт полягає у тому, що додаткова вартість – це не результат трудової діяльності людини, а додаткова енергія Сонця, яка споживається людством через землеробство. Працю людини і домашніх тварин вчений ототожнював, вважаючи її джерелом надлишку енергії, необхідної для нагромадження поживного і пального матеріалу (надлишку нагромадження сонячного тепла) [204, с. 8].

С.А. Подолинський розглядав працю (людей, тварин) як таке споживання механічної і психічної роботи, нагромадженої в організмі, що має результатом збільшення кількості перетворюваної енергії на земній поверхні. Збільшення це може відбуватися або безпосередньо – через перетворення нових кількостей сонячної енергії в більш перетворювану форму, або посередньо – через збереження від розсіювання, неминучого без втручання праці, певної кількості перетворюваної енергії, що вже існує на землі [149, с. 52-53].

Учений звернув увагу на невідповідність процесу фотосинтезу другому закону термодинаміки, а саме: сонячна енергія більшої ентропії перетворюється на енергію меншої ентропії. Ця невідповідність тривалий час залишалася невирішеною. Однак, в кінці 20 ст. бельгійський учений російського походження, лауреат Нобелівської премії (1977 р.) І. Пригожін

сформулював теорему для нерівноважних процесів як четверте начало термодинаміки, на котре С.А. Подолинський фактично вказав понад сто років тому. Цей науковий результат названо «законом Подолинського», а пізніше на цій основі було сформульовано також принцип сталого розвитку суспільства, відомий як принцип Подолинського, за якого витрати однієї калорії людської праці втягують в обіг 20 калорій сонячної енергії [208, с. 163-164].

Опонуючи головним положенням теорії трудової вартості ціни, фізична концепція вартості розглядає нове визначення праці – як діяльність, що пов'язана з регулюванням потоків енергії та її нагромадження. Виходячи з того, що сонячна енергія (ФАР – фотосинтетично-активна радіація), яка необхідна для росту рослин, нерівномірно розподіляється між різними регіонами планети, це призводить за всіх інших однакових умов до утворення різних регіональних вартостей на продукцію землеробства, в основі чого, власне, регіональний чинник розподілу сонячної енергії. Згідно даної логіки, вартість, створювана в глобальному вимірі, в південних регіонах планети повинна бути більшою, ніж в північних, оскільки це корелюється з розподілом обсягів ФАР. Альтернативна парадигма передбачає, що не додаткова праця і, відповідно, додаткова вартість, є джерелом багатства, а додаткова енергія Сонця [209, с. 60]. Проте емпіричний досвід людства, який вдалося нагромадити з часів наукових розробок С.А. Подолинського, суперечить основним положенням енергетичної концепції вартості вченого.

Зокрема, відома сучасна глобальна проблема нерівності – так звана опозиція Півночі та Півдня – доводить, що багатими є північні, а бідними – південні країни планети. При цьому існуючі відмінності між багатими регіонами Півночі та бідними регіонами Півдня за останні 40 років лише подвоїлися з перспективою подальшого загострення ситуації.

«Історія Подолинського», саме так позначав її Ф. Енгельс, як дійсне відкриття полягає на його думку в тому, що людська праця в стані

утримувати на поверхні землі та примусити діяти сонячну енергію більш тривалий час, ніж це було б без неї. Всі інші висновки з цього, які були зроблені С.А. Подолинським стосовно економічних наслідків, він вважав помилковими, оскільки фізична праця далеко не завжди представляє собою працю економічну [111, с. 109]. Головною помилкою С.А. Подолинського, на думку Ф. Енгельса було те, що він змішав фізичне з економічним.

На жаль, послідовники С.А. Подолинського не змогли запропонувати конкретних шляхів практичної реалізації вчення фізичної школи економіки не лише у проблематиці регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, а й в його галузевому аспекті.

Зокрема, М.Д. Руденко, якого вважають «автором відкриття однієї з найістотніших об'єктивних закономірностей цивілізаційного процесу» [209, с. 60], у своєму обґрунтуванні формули «енергії прогресу» посилався на американського фермера Гарста, що в часи М. Хрущова навчав радянських колгоспників співвідношенню кормових одиниць в кукурудзі: 60 % яких зосереджено в зерні, а 40 % в стеблах та стрижнях качанів [158, с. 123]. Вказані пропорції М.Д. Руденко запропонував використовувати з метою розподілу обсягу сільськогосподарської продукції, вирощеної протягом року, за 5 напрямками: $\frac{2}{5}$ (у вигляді соломи і трави – для згодовування худобі ($\frac{1}{5}$) та удобрення землі органікою ($\frac{1}{5}$), а $\frac{3}{5}$ (у вигляді зерна) – для споживання виробниками цієї продукції ($\frac{1}{5}$) та працівниками промисловості ($\frac{1}{5}$), а також для задоволення потреб держави ($\frac{1}{5}$) [209, с. 92].

Даний підхід маргіналізує ідею регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, не дозволяє обґрунтувати необхідний рівень диференціації цін в регіоні, не враховує реальний попит і пропозицію на регіональних ринках сільськогосподарської продукції, витрат виробників та доходів споживачів тощо. Крім того, досить поверхневою, довільною та по суті метафізичною є розробка самих пропорцій розподілу продукції, що фактично пропонується здійснювати поза механізмом ціноутворення та без врахування його регіональних особливостей.

Формула «енергії прогресу», запропонована М.Д. Руденком, та конкретизована стосовно власної модифікації капіталу, також не враховує регіональних закономірностей функціонування і руху капіталу, що відбувається внаслідок розподільчої дії механізму ціноутворення в аграрній економіці:

$$K=E-F, \quad (1.1)$$

де K – капітал, E – енергія прогресу, F – ентропія.

Представники фізичної школи економіки не змогли обґрунтувати власну концепцію ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, не кажучи вже про проблеми регіонального ціноутворення.

З еволюцією економічної думки, поряд із вивченням категорії вартості досліджувалась і сутність ціни. Вона інтерпретувалась відповідно до обраного критерію вартості товару. В економічній теорії категорію ціни розглядають з трьох підходів залежно від прийнятої теорії ціноутворення: міра економічної цінності, масштаб цін та засіб обміну [103].

Дефініція ціни, як грошового виразу вартості товару, є візитною карткою трудової теорії вартості. До цього висновку К. Маркс прийшов, досліджуючи природу вартості товару. Він зазначає, що для рівності ціни і вартості необхідні такі умови: обмін має бути постійним, виробництво товарів є рівне потребі в них, відсутність монопольного права на продаж нижче або вище вартості [128, с. 6]. Самі ж ціни різних товарів відносно один одного є «підконтрольними» основному закону ринкової економіки – закону вартості: суспільні витрати $\rightarrow$ вартість $\rightarrow$ ціна виробництва $\rightarrow$ ринкова ціна. Ринкова ціна на кожний товар в капіталістичному виробництві коливається навколо ціни виробництва або ж модифікованої форми вартості.

Опоненти витратної концепції ціноутворення – маржиналісти – розглядають ціну як форму вираження цінності благ, що виявляється на ринку в процесі обміну [220, с. 15]. Родоначальник неокласицизму А. Маршалл відійшов від дослідження вартості товару, зосередивши увагу на вивченні попиту і пропозиції. Відповідно до створеної ним концепції, ціна є

результатом взаємодії попиту і пропозиції [222, с. 15]. Крах ринкового саморегулювання зумовив появу кейнсіанства – вчення про роль держави в економічному житті суспільства. В цих умовах ціна в Дж.М. Кейнса набуває іншого змісту і розглядається, як похідна від грошово-кредитної політики держави, що визначає сукупний попит та ефективність інвестицій [220, с. 15].

У вітчизняній економічній літературі знаходимо наступні визначення ціни (табл. 1.1):

Таблиця 1.1

Характеристика економічної категорії ціна*

Характеристика ціни	Автор
Ціна – грошове вираження ціни виробництва, взаємодії закону вартості та закону попиту і пропозиції	Мочерний С.В.
Це перетворена форма вартості, її грошовий вираз	Андрійчук В.Г.
Це виражена в грошах мінова вартість товару, за якою продавець і потенційний покупець готові здійснити операцію	Варга В.
Ціна є результатом взаємодії, торгу двох суб'єктів ринку: виробника (продавця) і споживача (покупця)	Макаренко П.М.
Ціна – це сума грошей, яку покупець готовий заплатити за відповідний товар	Тормос Ю.Г.
Ціна – це грошова економічна категорія, яка уможливорює опосередковано виміряти затрачений на виробництво товару робочий час	Шпикуляк О.Г.
Ціна як інтегруюча сукупність природної, споживчої, затратної, суб'єктивно-оціночної та комерційної цінності	Муравський С.Є., Муравський А.С.
Ціна конкретного товару є грошовим вираженням комплексу ціноутворюючих факторів, що діють в даний час	Батраєва Е.О.

*Джерело: на основі [71, с. 886; 5, с. 511; 17, с. 72; 201, с. 8; 119; 104, с. 134; 224, с. 107; 9, с. 15]

Переведення дослідження ціни в сферу попиту і пропозиції є неповним. Насамперед воно не відображає внутрішніх регіональних закономірностей ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, а тому не може виявити глибинну сутність цієї категорії, а є лише, за образним висловленням, верхньою частиною айсбергу. Поза увагою залишається регіональний,

зокрема, рентний характер ціноутворення, праця та винагородження за результати.

В умовах нестабільності цін, їх волатильності, основною вимогою та критерієм досконалості виявлення ринком регіональних цін на сільськогосподарську продукцію є їх стабільність. На думку зарубіжних економістів, стабільність цін настільки важлива ознака ринку, як і наявність конкуренції [133, с. 59-60].

На відміну від розвинутих країн формування цін на сільськогосподарську продукцію в Україні відзначається значною регіональною варіацією (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2

Регіональна варіація цін на основні види продукції в
сільськогосподарських підприємствах України*

Культури	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Коефіцієнт варіації, %							
Зернові і зернобобові	6,9	7,5	13,2	8,5	6,9	4,8	3,9
Олійні культури	109,1	67,7	36,9	17,2	13,5	15,7	15,6
Цукрові буряки	6,5	11,3	22,3	32,2	27,2	22,7	25,0
Картопля	21,5	23,7	19,4	21,5	16,2	31,1	31,7
Овочі	57,7	53,5	53,5	54,2	45,1	50,7	60,2
Худоба і птиця	9,6	8,2	7,6	9,7	10,1	8,9	9,8
Молоко	6,9	8,2	7,5	6,5	5,8	6,4	10,1
Яйця	7,8	10,2	7,7	7,3	13,5	12,4	13,6

*Джерело: розраховано і складено на основі даних Державної служби статистики України

Це зумовлено, в першу чергу, нерозвиненістю інфраструктури регіональних аграрних ринків, що зумовлює локалізацію товароруку сільськогосподарської продукції. За інших обставин ціни на різних сегментах регіонального ринку агропродукції тяжіють до вирівнювання, що є властиво для розвиненого ринку та зумовлюють сприятливі умови для стабілізації ціноутворення та вирівнювання регіональної ціни на продукцію.

Саме таку ситуацію описував А. Маршал: «Чим більш досконалим вважається ринок, тим сильнішою є тенденція до того, щоб у всіх його місцях

в один і той самий момент платили за один і той же предмет однакову ціну» [112, с. 7].

Коливання цін має різні лаги в короткостроковому та довгостроковому періоді. Протягом короткого періоду такі коливання є майже непомітними, а в тривалому часовому проміжку (наприклад, соціально-економічна формація) – значними (рис. 1.2). В першому випадку має місце вплив кон'юнктури ринку, зокрема цінової кон'юнктури, в другому – фактор якісного розвитку продуктивних сил, рівень економічних відносин, глобальні характеристики регіонального розвитку, які враховують особливості розвитку не лише окремих місцевостей, територій, країн, а й континентів і частин світу.

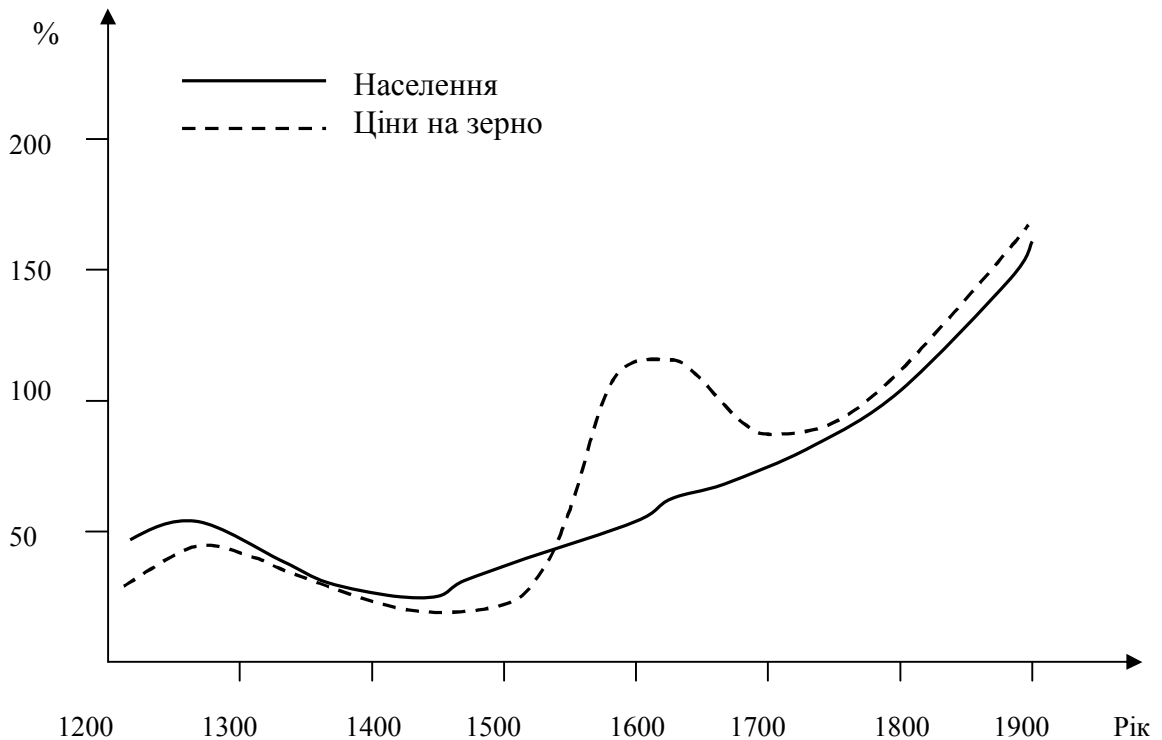

Рис. 1.2. Чисельність населення і ціни на зерно в Європі у 1200-1800 рр.*

* Джерело: на основі [229, с. 27]

Достовірними є три найбільших стрибкоподібні періоди зростання цін на сільськогосподарську продукцію рослинництва (рис. 1.3), котрі в економічній думці відомі під «революцією цін» [229, с. 13-14]. Вони можуть бути визначеними в окремих столітніх інтервалах:

1. Перший етап – це процес зростання цін у 13 ст. і частково на початку 14 ст., що змінився їх зниженням у пізньому середньовіччі.

2. Наступний період – зростання цін на головні види сільськогосподарської продукції, який розпочався в 16 ст., однак вже у 17 ст. він перервався.

3. Третій етап підвищення цін: тривав з початку 18 ст. та закінчився у 19 ст.

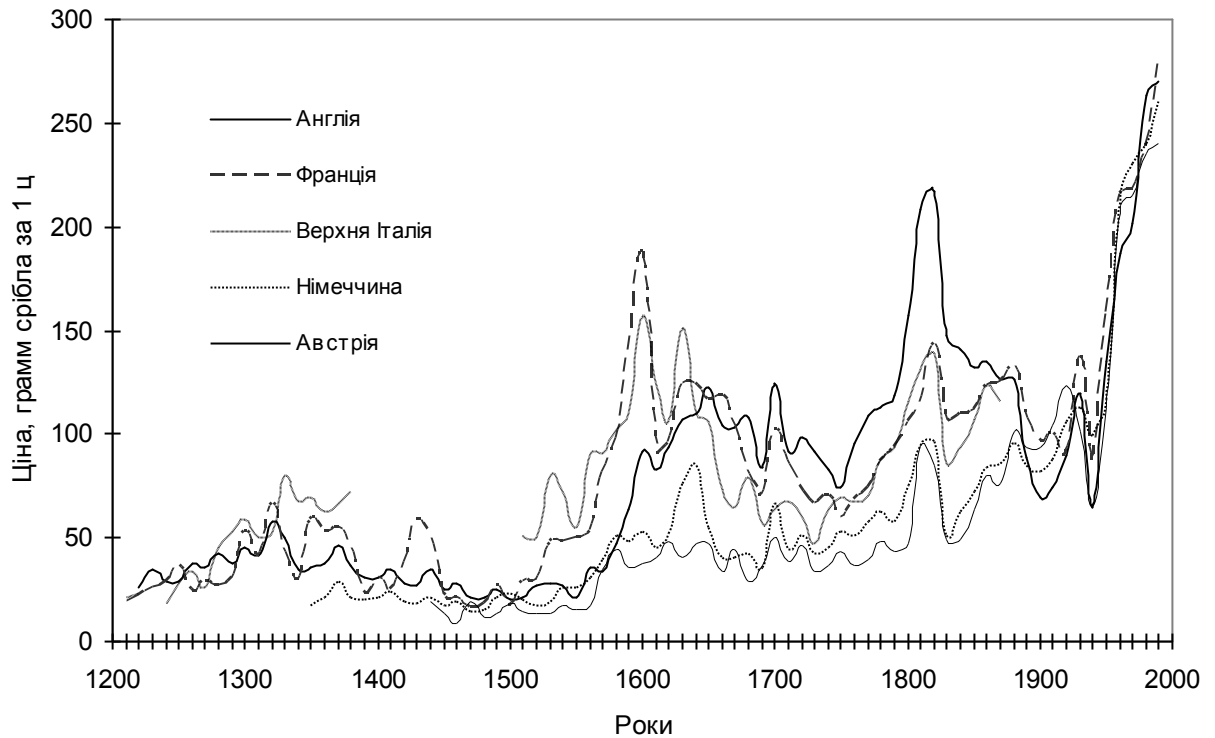

Рис. 1.3. Ціни на зерно в країнах Європи за період XIII-XX ст.*

*Джерело: на основі [229, с. 127; 230, с. 273]

Четвертою висхідною хвилею цього глобального цінового процесу можна вважати період, що розпочався із середини 20 ст. і триває до цих пір: ціни на сільськогосподарську продукцію динамічно зростають при одночасному зменшенні доходів населення та зниженні його відносної купівельної спроможності (наприклад, лише за 2000-2010 рр. ціни на агропродовольчому ринку підвищились в 2,5 рази [142, с. 174].

Однак «революція цін», котра колись відбулася у країнах Західної Європи, є в деякій мірі дискусійним поняттям [229, с. 17] і потребує уточнення. У зв'язку з цим слід відмітити значні коливання цін протягом 16 ст. при, загалом, одночасно низькому їх зростанні за увесь столітній

проміжок спостереження [234]. У цей період ціни на зерно, що зростають, як правило, більше, ніж на інші види сільськогосподарської продукції, зокрема тваринництва, при кумулятивному підрахунку і приведенні номінальних цінових рівнів до вартості срібла, зростали щорічно лише на 1,52 % [229, с. 113].

Історичний метод дослідження, абстрагуючись від великої кількості супутніх явищ багатогранного процесу ціноутворення, дозволяє в цілому стверджувати про наявність таких чотирьох закономірностей процесу ціноутворення на сільськогосподарську продукцію (квартет ціноутворення): 1) ціни на зерно зростають у більшій мірі, ніж ціни на тваринницьку продукцію; 2) ціни на агропродовольство зростають швидше, ніж на промислову продукцію; 3) ціни взагалі, з огляду на потреби осіб з низьким і середнім рівнем доходів, зростають більше, ніж рівень отримуваної ними заробітної плати; 4) регіональні ціни на сільськогосподарську продукцію, зберігаючи в цілому загальний тренд цінового розвитку, що є практично спільний для різних територій (країн), виявляють відмінності у рівні своїх абсолютних величин. Останнє є, власне, регіональною характеристикою досліджуваного історичного процесу цінового розвитку та розвитку продуктивних сил.

В сучасних умовах цінова кон'юнктура, відмінними ознаками якої є рівень сприятливості для товаровиробника і мінливість, зазнає постійного впливу різних чинників ринку. Вона характеризується таким співвідношенням попиту і пропозиції, яке безпосередньо впливає на результативність виробничої діяльності в процесі збуту продукції та існуючими до тепер регіональними відмінностями в ціноутворенні на сільськогосподарську продукцію. В свою чергу показники регіонального попиту і пропозиції слугують базою для прогнозування рівнів цін на перспективу [121, с. 124].

Інформативне забезпечення оцінки рівня цін в регіональному вимірі здійснюється за допомогою цінового моніторингу, проведення якого є

компетенцією державних органів влади. Ціновий моніторинг представляє собою систему виконання таких процедур, як оперативний збір, обробка, зберігання та розповсюдження інформації про рівень цін внутрішнього ринку серед його суб'єктів. Дана інформація використовується для оцінки поточної ситуації та формування прогнозів цін на короткостроковий період. Це є одна із ознак досконалості агропродовольчого ринку [216].

В Концепції ціноутворення, розробленій науковцями ІАЕ, до системи цін на сільськогосподарську продукцію належать інтервенційні, заставні, еквівалентні в якості базових, цільових та порогових. Дана система цін, як зазначається її авторами, має на меті захист сільгоспвиробника від падіння цін, гарантування необхідного прибутку та забезпечення інтересу до господарської діяльності [91, с. 8]. Однак, на жаль, вона не містить положень стосовно визначення регіональної ціни і регіонального ціноутворення, що, безумовно, потребує негайного якісного доопрацювання.

1.2. Регіональні відмінності ціноутворення на сільськогосподарську продукцію і його регулювання

Сільськогосподарське виробництво розміщене на великій території. Ціноутворення і розміщення виробництва – взаємопов'язані економічні проблеми регіональної економіки. В залежності від рівня і територіальної диференціації цін розраховуються поточні витрати та доходи сільськогосподарських виробників. В свою чергу географія регіональних цін визначається розміщенням сільськогосподарського виробництва та змінюється під впливом територіальних зрушень продуктивних сил і пов'язаних з цією зміною витрат виробництва.

Говорячи про регіональні відмінності, насамперед потрібно визначити просторові та інші ознаки, що їх характеризують, тобто з'ясувати зміст самої дефініції «регіон». Єдиного чіткого визначення поняття «регіон» в сучасній регіональній науці не існує [19, с. 10; 4, с. 20]. Не ставлячи в межах нашого

дослідження за мету огляд усіх наукових поглядів і концепцій щодо типології регіону, вважаємо за необхідне звернути увагу на науковий підхід, що й досі домінує у вітчизняній регіоналістиці. Він практично не змінився з середини другої половини 20 ст. і полягає у визначенні регіону в фарватері наукової школи регіональної економіки академіка М.М. Некрасова, який у 1975 році ввів у науковий обіг категорію «регіон» як певну «територію країни» [120; 4, с. 20]. Відомі нові парадигми і концепції регіону (квazідержави, квazіорпорації, ринку, соціуму), сформульовані О.Г. Грангбергом [55, с. 81-84], також відповідають традиційному науковому підходу М.М. Некрасова.

О.Г. Грангберг вважав, «можна піти далі, відштовхуючись від уявлення, що світова економіка – це також система взаємодіючих регіонів різного рангу. Однак тут доцільніше зупинитися і поступитися цим предметом іншій галузі знань – світовій економіці і міжнародним відносинам [55, с. 14].

Як зазначають дослідники, у нашій країні під регіоном розуміють як правило «частину державної території» [29, с. 6], «частину території країни» [79, с. 10], тобто даний термін має обмеження в рамках державного кордону. Однак, воно дійсне не лише для традиційного територіального підходу до визначення категорії «регіон», а й також для інших (історичного, відтворювального, виробничого, політико-правового тощо). Таким чином, практично усі визначення поняття «регіон», починаючи з макроекономічних регіонів (зон) М.М. Некрасова і закінчуючи квazідержавою О.Г. Грангберга, обмежувалися кордонами національної економіки. Вони, фактично, свідомо чи несвідомо, не змогли подолати свого роду «пастки Тюнена», що полягає в рестрикції наукового дослідження до певної обмеженої території – «ізолюваної держави». Така ситуація характерна не лише для вітчизняної, а й світової школи регіоналістики. Лише відносно недавно в Хартії регіоналізму, прийнятою Європарламентом у 1988 р., регіон було визначено як «...гомогенний простір, який має фізико-географічну, етнічну, культурну, мовну спільність, а також спільність господарських структур та історичної

долі» [29, с. 7], що дозволяє розглядати регіон й поза межами державних кордонів.

Зменшення значення національних кордонів завдяки утворенню наднаціональних економічних формувань, ліквідація торговельних бар'єрів, передусім в рамках Світової організації торгівлі (СОТ), а також інтенсивний розвиток комунікаційної інфраструктури призвели до глобалізації економічних процесів, яку можна трактувати як прогресивну форму інтернаціоналізації. Остання викликає щоразу більшу потребу у заміщенні національної економіки регіональною економікою [237]. Тому розуміння регіону, яке не обмежується рамками державного кордону, тобто в наддержавному, наднаціональному сенсі, стало цілком звичним для сучасної західної регіональної науки. Зокрема, Г.-Ф. Екей (Eckey) у своїй праці «Регіональна економіка» [237] розглядає такі регіональні рівні розміщення виробництва: 1) глобальний (вибір континенту); 2) національний (вибір країни; критерії: оподаткування, економічна і політична стабільність, соціальне забезпечення, інфляція, темпи економічного зростання, державна підтримка); 3) регіональний у власному розумінні (вибір регіону всередині національної держави; кваліфікаційні характеристики робочої сили, рівень заробітної плати, соціальне забезпечення, доступ до ринків збуту, транспортне сполучення, розвиток сфери послуг, програми регіональної підтримки, якість життя); 4) локальний (вибір земельної ділянки; розвиток місцевої інфраструктури, розмір виробництва, ціни, стан навколишнього середовища); 5) внутрішньогосподарський (територіальне розміщення виробництва на земельній площі підприємства).

На нашу думку, універсальним в науковому розумінні є визначення регіону у трактуванні систем, згідно із яким «регіон...являє собою певну цілісність пов'язаних елементів, сутність і потенціал якої якісно відмінні від сутності та потенціалу її елементів» [114, с. 14]. Однак, таке визначення можна застосувати також по відношенню й до інших теоретичних конструкцій, явищ, процесів і фактів. Наприклад, стосовно теорії вартості

К. Маркса, в якій він відобразив теж саме поняття сучасного системного підходу, як емерджентність, тобто неможливість зведення властивостей системи як цілого до властивостей окремих елементів системи [84, с. 41].

Низка дослідників пропонують розглядати регіон як відкриту систему природного, матеріального і соціального середовищ, що заперечує саме себе і неможливе з точки зору теорії систем, оскільки середовище є зовнішнім оточенням відносно системи [19, с. 14]. Теоретичний підхід О.В. Зибаревої до трактування регіону обмежується державними кордонами України: «складна територіальна суспільна система, що є відносно самостійною ланкою адміністративно-територіального устрою України» [202, с. 15].

Підсумовуючи аналіз типологічних ознак регіону у вітчизняних і зарубіжних наукових джерелах, спробуємо запропонувати на основі системного підходу в цілях даного дисертаційного дослідження власне визначення категорії «регіон»: це специфічна гомогенна просторова система, властивості та будова якої функціонально взаємопов'язані, утворюючи як взаємодіючі об'єкти і процеси у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання єдине ціле. Таке трактування регіону дозволить здійснювати розгляд регіональної проблематики не обмежуючись національними кордонами, воно також не суперечить зазначеним вище уявленням О.Г. Грангберга про систему взаємодіючих регіонів різного рангу.

На основі такого підходу для дослідницького завдання пропонуємо розглядати відмінності ціноутворення на таких регіональних рівнях:

- 1) глобальному (обмежується аграрним простором передусім в рамках парадигми географічного детермінізму; технологічна межа дозволяє ведення сільського господарства, якщо не брати до уваги виробничих витрат – географічний посибілізм; континентальна специфіка розміщення сільськогосподарського виробництва);
- 2) супранаціональному (особливості ціноутворення в наднаціональних формуваннях, наприклад, ЄС);
- 3) національному (ціноутворення на сільськогосподарську продукцію регламентується урядом, відбувається на фоні загальної економічної ситуації

в державі); 4) супрарегіональному (ціноутворення в межах окремих зон і мікрозон сільськогосподарського виробництва); 5) регіональному у власному розумінні (вплив міжрегіонального обміну, формування цін на основі закону регіональної вартості, цінова підтримка розвитку регіонів); 5) субрегіональному (диференціація цін на сільськогосподарську продукцію в межах окремих адміністративно-територіальних одиниць – районів); 6) локальному (процес формування виробничих витрат і цін на рівні окремих підприємств); 5) внутрішньогосподарському (диференціація внутрішньогосподарських витрат і цін на рівні внутрішньогосподарських підрозділів).

Відображення в регіональних цінах територіально-просторових відмінностей витрат суспільної праці – важлива умова розробки науково обґрунтованої концепції регіонального ціноутворення, побудови системи регіональних цін та раціонального розміщення сільськогосподарського виробництва, яке забезпечуватиме найоптимальніше використання суспільної праці. В сучасний період вивченню цього взаємозв'язку не приділяється належної уваги. Крім того, як було вище зазначено, Концепція ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, розроблена Національним науковим центром «Інститут аграрної економіки», не враховує принципові ознаки існуючих регіональних відмінностей ціноутворення, закономірностей формування регіональної вартості та регіональних цін.

Щоб краще зрозуміти цілі та стратегію сучасного етапу реформування системи ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в Україні, передбачити його можливі наслідки, варто проаналізувати досвід регулювання ціноутворення на аграрну продукцію, здобутий у минулому.

Слід зауважити, проблема регіональних відмінностей умов ціноутворення і відтворювального процесу в сільському господарстві була надзвичайно актуальною для економіки СРСР. Враховуючи, що галузь сільськогосподарського виробництва з тих пір не втратила свої характерні

рентні ознаки, можна говорити про актуальність вказаної теоретичної та практичної проблематики для сучасної аграрної економіки.

Потрібно враховувати, що в Україні історично склалися регіональні зони товарного землеробства і тваринництва по відношенню до природно-кліматичних умов. Зони Півдня, наприклад, спеціалізуються на виробництві зерна, зокрема, високоякісних товарних пшениць, озимого ячменю, кукурудзи і зернобобових, соняшнику тощо. Тут також склалися підзони розвитку високотоварного садівництва, виноградарства і овочівництва. Зона Лісостепу спеціалізується на вирощуванні зернових і цукрових буряків. Полісся – має сприятливі кліматичні умови для розвитку картоплярства, льонарства, хмелярства. Свої особливості також виявляють передгірні та гірські райони Криму і Карпат, західних регіонів країни.

В останні роки практично у всіх регіонах грубо порушується зональна і мікрозональна спеціалізація аграрного розвитку. Ситуація розвивається за законами ринкової стихії та знаходиться поза фактичним контролем держави, призводячи до значних суспільних втрат, нераціонального витрачання людських, матеріальних і грошових ресурсів та негативно впливаючи на загальний процес відтворення в сільському господарстві регіонів.

Наприклад, починаючи із середини 2000-х років практикується масове вирощування південної теплолюбивої культури – соняшнику – в північних регіонах країни, в зоні Полісся. Економічні результати від цієї виробничо-господарської діяльності підтверджують усталені регіональні закономірності спеціалізації природно-економічних зон, порушення котрих призводить до збитковості сільськогосподарської галузі та звуженого процесу відтворення у ній.

Статистичні дані свідчать, загальні витрати на виробництво 1 ц соняшнику в Рівненській області у 2013 р. становили 416,0 грн., що майже у 2 рази перевищує собівартість виробництва цієї культури в Миколаївській області (214,1 грн./ц). Як наслідок, сільськогосподарські виробники Поліського регіону отримали на кожній одиниці виробленої продукції збиток

в розмірі 44,7 грн. (рівень збитковості становив -10 %), а товаровиробники у зоні Півдня – прибуток в розмірі 88,2 грн. на 1 ц продукції.

Однак цікавим є зовсім інший факт, що суперечить логіці закону регіональної вартості і дії регіонального цінового механізму розподілу ресурсів у процесі відтворення виробництва соняшнику в зоні Полісся. Із самого початку статистичного спостереження рівня ефективності виробництва соняшнику в Рівненській області (охоплення даних основних економічних показників роботи великих та середніх сільськогосподарських підприємств за формою № 50-сг) у 2008 р., виробництво соняшнику протягом досліджуваного періоду 2008-2013 рр. було повністю збитковим (за виключенням хіба що 2010 р.). Рівень збитковості коливалися за роками від -16,7 % до -5,2 %.

Спостерігається очевидне порушення основної вимоги економічного закону регіональної вартості: ціни реалізації на продукти рентних галузей у всіх регіонах повинні бути встановленими на рівні, який відшкодовує суспільно нормальну собівартість і забезпечує отримання виробниками прибутку згідно оптимальної норми. В нашому випадку відмінності в природно-економічних умовах виробництва призвели до того, що регіон Полісся – Рівненська область – не може отримати нормальний прибуток і відшкодувати собі регіональну вартість продукції. У такому разі процес відтворення повинен завершитись, а виробництво соняшнику в регіоні – збанкрутувати, однак воно лише з року в рік зростає.

Чому «природний порядок речей», за висловом А. Сміта, перестав діяти? Економічний розвиток процесу відтворення у галузі виявився «перевернутим на голову», ставши на «протиприродний і хибний шлях» [172, с. 236].

Насправді пояснення такому стану речей знаходиться в площині рентних відносин, які визначають особливості процесу ціноутворення на соняшник в Поліському регіоні. Справа в тому, що виробництвом і збутом соняшнику в Україні займаються як правило крупні агрохолдингові компанії,

в т.ч. з іноземним статутним капіталом, котрі володіють перевалочними портовими потужностями, широкими можливостями збуту сільськогосподарської сировини на міжнародних ринках тощо.

Вони офіційно і неофіційно користуються банком сільськогосподарських земель практично у всіх регіонах країни. Купуючи у різних сільськогосподарських товаровиробників, а також у підконтрольних їм «дочірніх компаній» сировину за мінімально можливими і навіть заниженими цінами (подібно до трансферних), аграрні компанії тим самим визначають рівень регіональних цін та уникають оподаткування своїх доходів. Реалізуючи сільськогосподарську сировину на міжнародних ринках, вони отримують особливий вид нетрудового доходу – монопольну зовнішньоторгівельну ренту. Як видно, вона виникає навіть за збиткового фактичного виробництва сільськогосподарської продукції в межах внутрішнього регіону, капіталізуючись у формі прибутку (диференційної ренти) крупних агрохолдингів (агротрейдерів), котрі на відміну від дрібних та середніх сільськогосподарських виробників володіють монопольним доступом на міжнародні ринки збуту сільськогосподарської сировини.

У таких випадках виникає ситуація, коли нагромадження капіталу розпочинається не з сільського господарства, а з зовнішньої торгівлі та породженою нею різкого зростання попиту на певні види сировини (в даному випадку – на соняшник). Регіональні ціни на сільськогосподарську продукцію та обсяги її виробництва визначаються у цьому випадку також з врахуванням впливу попиту та пропозиції, що встановлюються на міжнародних ринках. Тому розширення площ вирощування соняшнику та інших сільськогосподарських культур, попит на які на світових ринках є нині стабільно високим, відбувається навіть у тих природно-економічних зонах України, які раніше не використовувалися для цього.

Сучасна практика встановлення регіональних цін на сільськогосподарську продукцію, що користується підвищеним попитом на міжнародних ринках, суперечить ідеології «регіоналізації» ціноутворення, та

представляє собою його протилежне явище – глобалізацію. Вона становить не лише особливість сучасного регулювання ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, але й безпосередню загрозу для встановлення оптимальної просторової диференціації цін, яка повинна ґрунтуватися на врахуванні дії закону регіональної вартості.

Система цін і механізм регіонального ціноутворення в сільському господарстві повинні відповідати його зональній спеціалізації та в поєднанні з іншими факторами забезпечувати вирівнювання економічних умов та гарантування необхідного рівня доходів сільськогосподарських товаровиробників, які знаходяться в нерівних природно-економічних умовах різних зон [226, с. 100]. Вказані чинники були основною передумовою проведення зональної (просторової) диференціації закупівельних цін на продукцію землеробства за часів планової економіки. Крім того, теоретично об'єктивна необхідність диференціації пояснювалася існуванням зональної, тобто регіональної вартості – модифікацією вартості, яка сприяє зведенню індивідуальних витрат до суспільно необхідних.

Проте протягом усього цього періоду була відсутня єдина думка про головний зоноутворюючий показник, найбільш раціональні межі диференціації цін, зоноутворюючу одиницю, цінову зону по конкретному продукту чи комплексу продуктів та ін.

Щодо зоноутворюючого показника, існувало дві основні точки зору [226, с. 101]:

- перший варіант – пропонував господарства, райони, області чи республіки відносити до відповідної цінової зони, використовуючи показники фактичної собівартості одиниці продукції;

- другий варіант – передбачав здійснювати аналогічний розподіл, але на основі даних економічної оцінки землі.

Обидва варіанти мали свої недоліки і переваги.

Використання показників фактичної собівартості продукції при формуванні цінових зон, особливо стосовно окремих господарств, а іноді й

районів, нерідко призводило до негативних наслідків. Зумовлено це тим, що на різницю в рівні собівартості впливають не лише відмінності в об'єктивних умовах виробництва, а й суб'єктивні фактори. При цьому господарства або райони, які знаходяться в однакових або гірших умовах виробництва, але краще використовують свої виробничі ресурси, можуть бути справедливо віднесені до зони з нижчою ціною, що було б несправедливим

Уникнути вказаного недоліку дозволило б використання земельнооцінних показників при формуванні цінових зон. Адже при проведенні оцінки землі тип (або підтип, різновидність) ґрунту характеризується на основі усереднених даних кількох десятків господарств, у землекористуванні яких він переважає. При цьому середню оцінку землі по кожному господарству встановлюють, виходячи з фактичної структури типів ґрунтів та оцінної шкали. Таким чином, усувається вплив рівня господарювання конкретного господарства або району на показник оцінки землі [226, с. 102].

Однак, для обґрунтованої диференціації закупівельних цін на продукцію землеробства потрібні були показники економічної оцінки землі по кожній культурі. Оскільки земельнооцінні дані по більшості продуктів були відсутні, як вимушена міра, при зональній диференціації закупівельних цін користувалися середніми даними собівартості продукції. Дані про собівартість продукції обліковувались за адміністративними районами, областями, республіками і країною в цілому. Крім того, існуючі на той час концепції ціноутворення на сільськогосподарську продукцію у своїй переважній більшості виходили з необхідності відшкодування перш за все тих виробничих витрат, які відображені в показнику собівартості продукції [69, с. 76].

Проте залишилися так і не до кінця вирішеними дискусійні питання про формування цінових зон по кожному продукту чи по комплексу продуктів, оскільки в зв'язку з біологічними і регіональними організаційно-

технологічними особливостями вирощування кожної культури межі цінових зон не можуть збігатися по більшості продуктів землеробства.

Крім того, ефективність зональної диференціації значною мірою залежала від вибору зоноутворюючої одиниці: господарство, адміністративний район, область, природно-кліматична зона або республіка [69, с. 87]. В той час планові та сільськогосподарські органи зонування природно-економічних умов здійснювали за межами областей [69, с. 79]. Проте значна кількість областей об'єднує території з дуже різними природно-економічними умовами. Адміністративна область як зоноутворююча одиниці мала недолік: між групами районів розбіжність за масою чистого доходу на 1 га і рівнем рентабельності з об'єктивних причин досягала 3-4-кратного розміру.

У 60-ті роки було збільшено кількість зон і ступінь диференціації цін. Проте збільшення їх кількості не могло усунути різницю в природно-економічних умовах, виникла проблема внутрішньозональних відмінностей.

Проблема внутрішньозональних диспропорцій вирішувалася з допомогою внутрішньозональних цін. При цьому використовувались різноманітні її модифікації:

- диференціація цін по мікрозонам;
- диференціація цін по групам господарств.

Застосування внутрішньозональної диференціації призвело до посилення цінового зонування регіонів.

У випадку з уже досліджуваною нами актуальною проблемою вирощування соняшнику в сучасний період і питаннями регіонального ціноутворення на нього, представляє інтерес практика зональної та внутрішньозональної диференціації цін на соняшник у найбільш стабільний в ціновому відношенні періоді 1976-1984 рр.

В тодішній Українській РСР серед економістів-аграрників довгий час існувала думка про недоцільність диференціації закупівельних цін на насіння соняшнику. Дослідження економічної ефективності його виробництва в

розрізі адміністративних областей і районів республіки за період 20-ти попередніх років (чотирьох п'ятирічок) показали, що економічні умови їх різні, а ці відмінності стали. З 1976 р. вперше замість середньореспубліканської закупівельної ціни – 175 крб. за 1 т насіння були встановлені ціни для Вінницької, Луганської (тоді Ворошиловградської), Кримської, Сумської та Херсонської областей 180 крб., а для всіх інших – 174 крб., а з 1983 р. замість середньо республіканської ціни 230 крб. за 1 т були встановлені зональні ціни відповідно 229 і 235 крб. вказана диференціація закупівельних цін досягла певного вирівнювання економічних умов виробництва насіння соняшнику між областями, розташованими в різних природно-кліматичних зонах (табл. 1.3) [226, с. 111].

Таблиця 1.3

Економічна ефективність виробництва насіння соняшнику в колгоспах
Української РСР по цінових зонах*

Зона	Прейскурантна ціна, за 1 ц, крб.	Урожайність, ц/га	Собівартість 1 ц виробництва, крб.	Прямі затрати праці на 1 ц, люд.-год.	Рівень рентабельності, %	Маса чистого доходу на 1 га, крб.	Питома вага площі посіву зони до всіх посівів, %
1976-1980 рр.							
I	17,4	14,0	6,9	1,91	138,7	127,2	82,4
II	18,0	12,6	7,95	2,27	124,0	111,3	17,6
Всього	17,5	13,7	7,3	1,97	136,1	124,4	100
1983-1984							
I	22,9	14,5	9,42	1,58	172,0	217,8	81,6
II	23,5	12,7	10,54	1,94	156,7	186,7	81,6
Всього	23,0	14,2	9,61	1,64	169,3	212,1	100

* Джерело: на основі [226, с. 111]

В тодішніх умовах економіки, основою якої була суспільна власність на засоби виробництва та планова система господарювання, держава мала можливість відшкодовувати різноманітні рівні витрат на виробництво сільськогосподарської продукції в різних регіонах країни за допомогою механізму зональної диференціації цін. Така можливість широко використовувалася, регіональні ціни на сільськогосподарську продукцію були диференційовані по республіках, а всередині республік – за природно-економічними зонами.

Проте розвиток диференціації цін поступово вироджувався, в останні роки свого існування він фактично перетворився з практики створення рівних умов господарювання в політику вирівнювання доходів сільськогосподарських підприємств і цілих регіонів незалежно від результатів їхньої діяльності. Апогеєм подібної політики регіонального ціноутворення стало введення у 1983 році підвищених закупівельних цін і надбавок для збиткових і низькорентабельних господарств замість внутрішньозональної диференціації цін. Це призвело до необґрунтованого перерозподілу доходів, утруднення розвитку спеціалізації та ін.

Соціалістична економіка не знала банкрутств, оскільки держава забезпечила підтримку всім виробникам, тим самим визнаючи на практиці суспільно необхідними всі індивідуальні витрати. Проте, витрачаючи величезні ресурси на розвиток сільського господарства, на підтримку відносно низьких цін на продовольство, тобто стимулюючи попит і пропозицію, держава наприкінці 80-х років так і не змогла вирішити продовольчу проблему.

Окрім того, на думку Г.Р. Романченко, закупівельні ціни були відірвані від своєї об'єктивної бази – вартості, в основі яких суспільно необхідні витрати праці [157, с. 86]. Поряд з цим, здійснення на практиці територіальної диференціації цін утруднювалося недостатнім розвитком теорії даного питання, зокрема, не були визначені об'єктивні критерії диференціації земель.

Теорія і практика регіонального ціноутворення стала предметом жвавого наукового дослідження також в країнах Західної Європи і тодішнього Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), це відбулось навіть в аналогічний період часу, як і в колишньому Радянському Союзі.

Ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в умовах вільної конкуренції є класичним для етапу зародження і розвитку капіталістичних відносин. З втратою ринком цієї особливості та як наслідок розвитку елементів монополістичної економіки, виникла необхідність в державному регулюванні ціноутворення на сільськогосподарську продукції в контексті формування і розвитку спільного європейського аграрного ринку, який постійно збільшував свої географічні розміри, охоплюючи все нові регіони об'єднаної Європи.

Слабкими сторонами ринкового механізму стосовно сільського господарства є неспроможність останнього регулювати відтворювальний процес виробництва з огляду саме на його регіональну специфіку, а також ігнорування розвитку соціальних та екологічних систем.

Крім того, особливості сільського господарства (імобільність ресурсів, розміщення на великій території, погодні умови, тривалий виробничий цикл та ін.) є «ахілесовою п'ятою» галузі. Ці особливості в умовах монополізації економіки та неефективної державної цінової політики залишають аграрний сектор в аутсайдерах, статусі нерівноправного партнера економічних відносин АПК, породжуючи навіть цілі економічно депресивні регіони.

Роль і місце державного фактора в оптимізації функціонування регіонального ціноутворення в Європейському Союзі є незаперечною та не викликає сумнівів. Проте проблема ставиться в іншому ракурсі: де знаходиться оптимальна межа регулювання ринкового механізму і врахування регіональних особливостей ціноутворення, які ним не враховуються?

Відповідь є доволі умовною: коли досягнуто порушену ринкову рівновагу або ж коли забезпечується досягнення стратегічних соціально-економічних орієнтирів суспільного розвитку держави та її окремих регіонів. Про це свідчить еволюція аграрної політики країн ЄС, США, Канади, азійських країн (Південна Корея, Сінгапур, Японія та особливо Китаю, який зумів поєднати соціалістичні та ринкові методи господарювання, володіючи досвідом ефективного регіонального регулювання сільськогосподарського виробництва). Доречно зауважити, що позитивні елементи планового регулювання в колишньому Радянському Союзі, у тому числі досвід регіональної диференціації цін, їх територіального зонування успішно був запозичений країнами з розвинутою ринковою економікою. Контрольні цифри радянського плану передували індикативному плануванню на Заході. В галузі регіонального ціноутворення досвід країн ЄС представляє науково-практичний інтерес для ефективної реалізації вітчизняної стратегії розвитку аграрної економіки.

Як відомо, спільна аграрна політика ЄС була започаткована Римською угодою 1957 р., а її базою стали ринкова і цінова політика, яка з часом прийшла до власного вирішення проблеми регіонального регулювання ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Однак на самих початках першочерговими завданнями для післявоєнної Західної Європи було досягнення продовольчого самозабезпечення усіх регіонів, підвищення продуктивності аграрного сектора, протидія дешевому імпорту [66].

Центральним елементом регулювання спільного аграрного ринку ЄС на довгий період стала цінова підтримка, яка у своїх загальних формах застосовується до цих пір (рис. 1.4). Механізм цінової підтримки виробників сільськогосподарської продукції всередині ЄС включає три основні інструменти, що стали класичними в практиці регулювання аграрного ринку: інтервенції; мита на імпорт; експортні субсидії.

Відправним моментом застосування тих чи інших інструментів ринкового регулювання є конкретний стан цінової ситуації на аграрному ринку – його кон'юнктура.

Рис. 1.4. Основні етапи розвитку цінового регулювання спільного аграрного ринку в Європейського Союзі*

*Джерело: на основі [31, с. 37]

На певні види сільськогосподарської продукції встановлюються мінімальні, фіксовані ціни, які називаються інтервенційними. У разі, коли реальна ринкова ціна опускається нижче встановленої інтервенційної ціни, використовується механізм закупівель сільськогосподарської продукції в товаровиробників (рис. 1.5). Класичний механізм дії цінової підтримки та доходів товаровиробників до 1992 р в ЄС зберігається із фрагментарним збереженням деяких елементів й сьогодні. Завдяки його дії надлишки окремих видів сільськогосподарської продукції потрапляють в резерви складських інтервенційних фондів, а цінова кон'юнктура аграрного ринку стабілізується. Складовані товарні запаси можуть знову пропонуватися для продажу на внутрішньому і світовому ринках або бути просто знищеними.

З метою захисту внутрішнього ринку від більш дешевої сільськогосподарської продукції, пропонованої на світовому ринку, використовують механізм так званих порогових цін: імпортери повинні

платити різницю між ціною світового ринку і пороговою ціною як свого роду вид мита до доступу на внутрішній ринок.

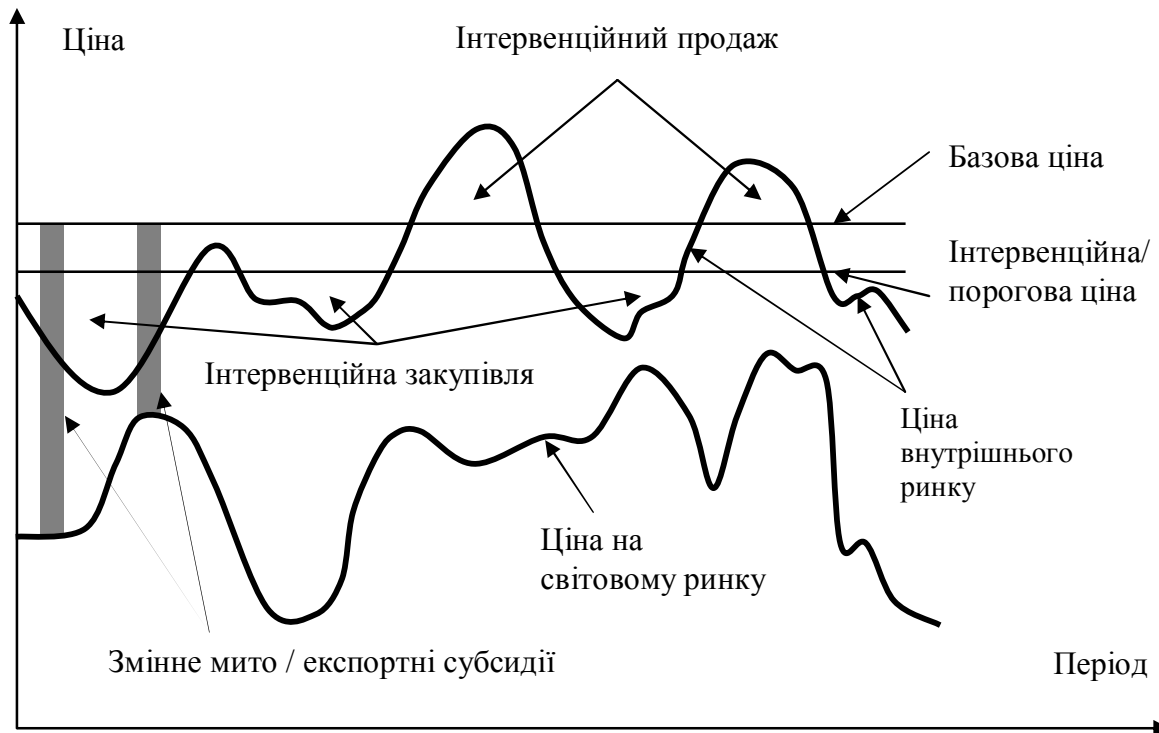

Рис. 1.5. Механізм цінового регулювання спільного аграрного ринку Європейського Союзу*

*Джерело: на основі [31, с. 38]

Протекціоністська політика захисту сільськогосподарських виробників країн-членів Європейського співтовариства має місце також щодо експорту. Конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції на світовому ринку довгий час забезпечувалася виключно за рахунок відшкодування експортерам різниці між ціною світового ринку і пороговою ціною ЄС, іншими словами завдяки наданню аграрним виробникам експортних субсидій. Таким способом забезпечувався належний рівень внутрішніх цін для сільськогосподарських виробників всередині спільного ринку та експорт товарів на світовий аграрний ринок.

Подібно сільському господарству Радянського Союзу, аграрний сектор ЄС був та продовжує бути високозатратним виробництвом. Цінова підтримка фермерів, яка корелювала з обсягами виробництва, зумовила надлишок продукції на ринку: рослинництва – на 25 %, тваринництва – на 35 % [148,

с. 9]. Як влучно сказав один із аграрних міністрів ЄС, «фермери працювали не на землі, а на субсидіях» [115]. При цьому в рамках своєї аграрної політики Європейський Союз намагався шляхом державних інтервенцій регулювати регіональне і міжрегіональне ціноутворення [96, с. 166].

Згідно маржиналістської концепції регіонального ціноутворення, як видно на рис. 1.6, питання про те, чи буде регіон або країна імпортувати або експортувати сільськогосподарські товари, визначається в першу чергу рівнем регіональних цін на них, а вже потім формою регіональних кривих попиту і пропозиції (без врахування транспортних витрат).

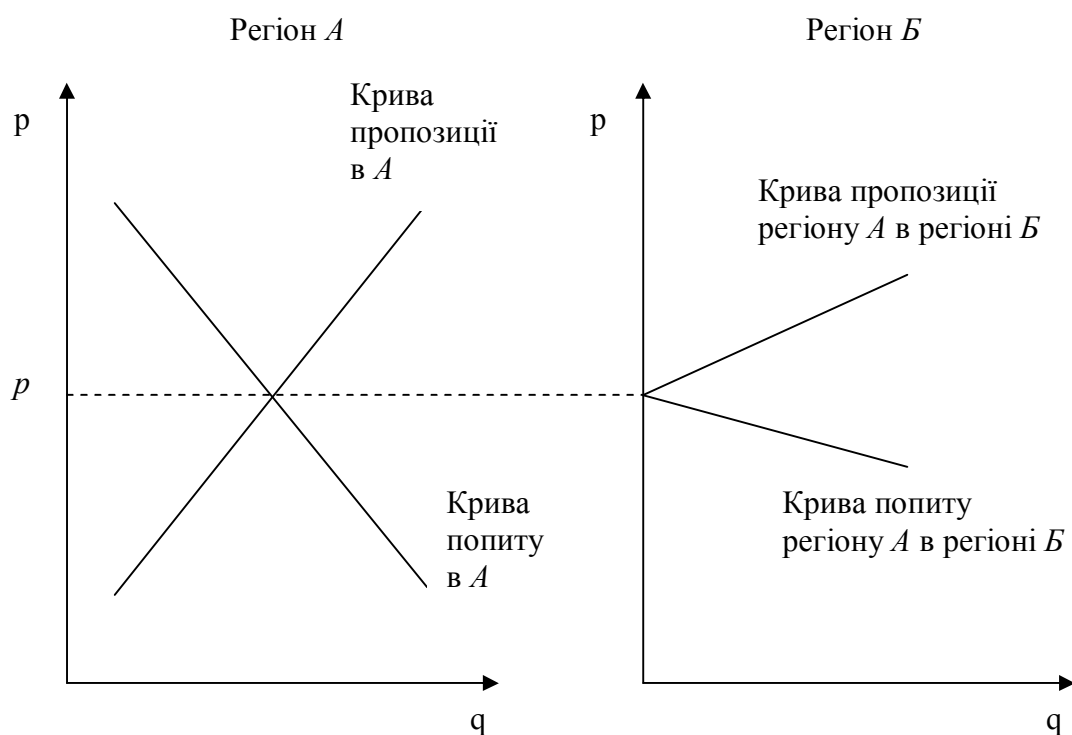

Рис. 1.6. Механізм регіонального ціноутворення і міжрегіональної пропозиції сільськогосподарської продукції

* Джерело: на основі [96, с. 166]

За даних кривих пропозиції і попиту регіон *A* знаходиться в стані автаркії – регіональний обсяг пропозиції сільськогосподарської продукції повністю відповідає обсягу регіонального попиту на неї. При будь-якій ціні вищій або нижчій p , рівноважна ціна в регіоні *A* може встановитися лише у випадку товарообміну з іншими регіонами. Якщо ціна перевищує p , то в регіоні *A* обсяг виробництва сільськогосподарської продукції перевищує

попит. В даному випадку рівновага може наступити лише за умови реалізації надлишкової сільськогосподарської продукції регіону A в інших регіонах. Таким чином, крива пропозиції регіону A в регіоні B визначається різницею між обсягом пропозиції в регіоні A за виключенням обсягу попиту в регіоні A при цінах вище p . Це має місце тоді, коли в регіоні B обсяг виробництва сільськогосподарської продукції буде меншим від попиту.

Одночасно даний рисунок показує, що еластичність пропозиції в інших регіонах, наприклад, пропозиції A в регіоні B , залежить від еластичності пропозиції і попиту в регіоні A , а також від рівня самозабезпечення.

Для того, щоб зафіксувати за допомогою інструментів державної аграрної політики регіональне диференціювання цін на сільськогосподарську продукцію, яке відповідало б рівноважним міжрегіональним цінам, необхідно володіти інформацією не лише стосовно регіональних кривих пропозиції і попиту, потрібно також знати граничні витрати на переміщення товарів із одного регіону в інший. Варто усвідомлювати, що в маржиналістській теорії ціноутворення вирішальне значення мають не середні витрати транспортних підприємств, а саме лише граничні витрати того транспортного підприємства, яке за даних цінових різниць все ще готове транспортувати сільськогосподарські товари із одного регіону в інший.

Очевидно, аналогічно радянській плановій системі диференціації зональних цін на сільськогосподарську продукцію, яка базувалася на постулатах теорії трудової вартості, для якої нездоланною практичною проблемою стала відсутність землеоцінних даних по більшості сільськогосподарських продуктів, таким же *casus absurdum* для маржиналістської концепції регіонального ціноутворення була відсутність інформації про граничні витрати транспортних підприємств, якою державні установи зі сфери регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію не можуть володіти в принципі.

Значний інтерес з теоретичної і практичної точки зору для формування вітчизняної концепції регіонального ціноутворення представляє собою аналіз

досвіду та ефективності регіонального ціноутворення на окремі види сільськогосподарської продукції в ЄС.

На єдиному європейському ринку регулювання регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію відбувалося, як було зазначено, в рамках спільної аграрної політики (САП). При цьому «регіоналізація» ціноутворення мала місце у менших масштабах, ніж це було притаманно для Радянського Союзу, те ж саме стосується й ступеня охоплення європейською системою регіонального ціноутворення переліку сільськогосподарських продуктів.

Регулювання регіонального ціноутворення в країнах ЄС застосовувалося передусім на ринках зерна [96, с. 166]. Це зумовлено подвійною важливістю зернових культур як: а) кінцевої продукції і б) засобу виробництва. Р. Плате зазначав, що при втручанні держави з метою стабілізації цінової ситуації на зерновому ринку, повинна ретельно враховуватися регіональна цінова диференціація, як важливий елемент ефективного функціонування ринкового механізму [231, с. 26].

Виробництво і споживання сільськогосподарської товарної продукції розподіляється нерівномірно по економічній території країн та окремих регіонах. В деяких із них виникає надлишок товарної пропозиції, яка повинна бути транспортована в інші регіони, де виникає потреба в її імпорті. Оскільки рух товарів викликає відповідні витрати, то маржиналістське тлумачення встановлення регіональної цінової ринкової рівноваги передбачає наявність регіональних цінових відмінностей (територіальної диференціації цін), що покриватимуть витрати, пов'язані із вільним товарорухом сільськогосподарської продукції із місць її виробництва в місця кінцевого споживання в межах регіону, а також у випадку міжрегіонального ринкового обміну [231, с. 39].

Таким чином, на відміну від планової системи зональної диференціації цін, в основі якої було покладено передусім об'єктивні природно-географічні та рентні чинники вартісних та, відповідно, цінових реляцій, механізм

регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в країнах Західної Європи враховував натомість співвідношення ринкового попиту і пропозиції (імпорту/експорту) як головних факторів регіонального ціноутворення.

Наприклад, в Німеччині механізм ціноутворення передбачав встановлення в зерновій галузі навіть регіональних співвідношень між максимальним та мінімальним рівнем цін відповідно на пшеницю та жито. Для кожного із обох видів зернових культур територія Федеративної республіки Німеччина була поділена на чотири цінові зони [231, с. 39].

Однак регіональна цінова диференціація, здійснена в адміністративному порядку, з самих початків практичної реалізації виявилася недосконалою, передусім через незначну різницю між мінімальними і максимальними цінами. Так, у період 1961-1962 рр. ціна 1 т зерна у IV ціновій зоні (важливий регіон-імпортер) лише на 8 марок перевищувала ціну зерна у I ціновій зоні (важливий регіон-експортер) [231, с. 39]. Дана цінова різниця навіть не покривала витрат, пов'язаних з міжрегіональним переміщенням продуктів. Тому вільний товарорух зерна між регіонами I-IV цінових областей мав місце лише у випадку значного перевищення адміністративно встановлених різниць регіональних цін. Проте, воно також не завжди мало місце. Через це виникали так звані «мертві кути», в яких не відбувався жоден збут зернопродукції при існуючому рівні регіональної мінімальної ціни, встановленої в адміністративному порядку. Тоді на зміну «невидимій руці» ринку приходила «суспільна рука», за допомогою якої надлишкова пропозиція зерна у регіонах-експортерах переміщувалася в регіони-імпортери з метою утримання встановленої мінімальної ціни.

Натомість на наднаціональному рівні у межах тодішнього Європейського економічного співтовариства механізм регіонального ціноутворення функціонував в інший спосіб. Для більшості європейських торговельних площадок було встановлено фіксовані інтервенційні ціни, що

були похідними і нижчими від базової інтервенційної ціни. Наприклад, на пшеницю, ячмінь та інші види сільськогосподарської продукції.

У тому випадку, коли регіональна ринкова ціна на сільськогосподарську продукцію в регіоні-імпортері перевищувала регіональну інтервенційну ціну (саме така ситуація, як правило, була звичною), сільськогосподарська продукція із регіону, я якому був її надлишок, експортувалася в регіон-імпортер. В іншому випадку вказаний надлишок ринкової пропозиції пропонувався для розміщення у державних фондах зберігання (запасів). Дана диференціація цін на сільськогосподарську продукцію мала яскраво виражений регіональний характер, що визначило регіональне ціноутворення як основний механізм визначення цін у ЕЕС. Однак протягом наступних десятиріч вказана система регіонального ціноутворення зазнала значних змін в процесі реформування.

Зокрема, реформа цінової аграрної політики у 1992 р., згідно зобов'язань ЄС за Уругвайським раундом переговорів, передбачала зменшення рівня інтервенційних цін на зернові на 29 %, на яловичину – на 15 %. В якості компенсацій було введено прямі платежі на гектар оброблюваної площі, які прив'язувались до історичної урожайності [148, с. 7-8]. З 2003 р. (реформа Фішлера) прямі платежі вже не пов'язувались з обсягом виробництва, а натомість вводились ринкові регулятори. Новими принципами реформи проголошувались багатофункціональність сільськогосподарського виробництва та гарантія життєздатності і конкурентоспроможності сільського господарства [66]. З 2008 р. механізм інтервенційних цін був суттєво реформовано. При регулюванні ринку свинини інтервенційні ціни були відмінені, а на ринку зерна – обмежені. Причому останні здійснюються у випадку крайньої необхідності.

Як показує приклад сільськогосподарського виробництва в ЄС, в нерозвинених регіонах фермерам дуже важко залишатися рентабельними без державної підтримки сільського господарства [164].

В сучасний період в Євросоюзі спостерігається перехід від цінових до рентних відносин розподілу і гарантування доходів сільськогосподарським виробникам, в основі чого лежить врахування регіональних відмінностей природно-географічних, кліматичних та організаційно-економічних умов ведення сільськогосподарського виробництва. Проте, аграрний ринок залишається найбільш регульованим ринком щодо встановлення ціни. Цей вплив здійснюється через регулювання цін, надання дотацій, субвенцій, а також опосередковано через пільгове оподаткування, кредитну політику. У кінцевій регіональній ціні продукції сільського господарства у глобальному вимірі рівень державних субсидій становить: у Швейцарії – близько 73 %, Норвегії – 70 %, Японії – 63 %, країнах ЄС – 45 %, а в Україні – лише 4,3 % [58, с. 9].

В США після Першої світової війни сільське господарство розвивалось доволі успішно, не дивлячись на майже повну відсутність державних програм підтримки. Ціни на сільськогосподарську продукцію та вартість землі були досить високі, небачена за світовими масштабами механізація сільського господарства сприяла його ефективності [64, с. 127-128]. Однак нерегульований вільний ринок був неспроможний вирішити суперечність між перевиробництвом продукції та реальним платоспроможним попитом на неї, в основі якого виявилася не лише невирішеною, а й майже непоміченою наріжна проблема регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. В результаті виникла одна з найбільших в історії криз, яка для сільського господарства США мала катастрофічні наслідки: банкрутство або перебування на межі банкрутства переважної більшості фермерів, диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, штучний голод.

Історичні довідки свідчать, що зменшення сили державного впливу негативно впливає як на самих виробників, так і на суспільство загалом [87].

Дерегуляція в сільському господарстві України, неузгодженість державних та приватних інтересів є цілком закономірним явищем в умовах, що склалися. Натомість планомірний пропорційний розвиток

сільськогосподарського виробництва, який враховує регіональну специфіку ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, залишається поза увагою.

Експортна орієнтація агросектору при цінній нестабільності світових ринків сільськогосподарської продукції несе в собі значний цінний ризик для вітчизняного виробника. Переформатування орієнтації сільськогосподарського виробництва на пріоритет задоволення внутрішнього споживання, в основі якого має бути науково обґрунтована концепція регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, неодмінно підвищить рівень стабільності функціонування галузі

1.3. Генезис просторового виміру ціноутворення: теоретико-методичний аспект

Очевидно, ціноутворення на сільськогосподарську продукцію не може відбуватися на іншій методологічній основі, ніж на продукцію промисловості. Поряд з цим системний підхід до ціноутворення на сільськогосподарську продукцію повинен враховувати іманентні особливості відтворювальних процесів у сільському господарстві та його регіональну специфіку.

Сьогодні методологічна сторона досліджуваного процесу розглядає інтегровану сукупність різноманітних теорій, в тому числі взаємоконкуруючих і взаємовиключних за принциповими ознаками, що у своїй сукупності претендують в якості базису для обґрунтування просторового (регіонального, міжрегіонального) ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. У зв'язку з виключною важливістю вирішення даної проблеми у вітчизняній науці та економічній практиці, зупинимося більш детально на її розгляді.

Методичні підходи щодо просторового ціноутворення на сільськогосподарську продукцію повинні базуватися на методологічній основі, яка уможлиблює його адекватне, об'єктивне відображення у

теоретичному та прикладному аспектах, а саме: дозволяє проведення аналізу цін на сільськогосподарську продукцію, їх структури та змісту; забезпечує визначення варіантів формування регіональних цін на єдиних наукових підходах, принципах для всіх рівнів системи цін та супроводжує практичну реалізацію відповідної концепції ціноутворення на рівні окремих регіонів.

Складність дослідження ціноутворення і цін, особливо на регіональному рівні, що у своїй взаємодії становлять механізм ціноутворення, полягає, власне, у відсутності єдиної теорії ціни, здатної слугувати як методологічне обґрунтування ціноутворенню, і цей факт, безумовно, стосується не лише проблематики регіональної економіки. За словами Д. Рікардо, «ніщо не породило так багато помилок і розбіжностей у цій науці, як саме невизначеність понять, які пов'язувалися зі словом «вартість» [88, с. 8]. В свою чергу К. Маркс у передмові до першого видання «Капіталу» відзначив, що форма вартості, яка отримує свій кінцевий вигляд у грошовій формі, тобто у ціні, є «дуже беззмістовною і простою», хоча «людський розум марно намагався досягнути її протягом більш ніж 2000 років» [108, с. 6].

Нині деякі економісти висловлюються взагалі проти необхідності використання будь-якої теорії ціноутворення на сучасному етапі [201, с. 8; 222, с. 19]. Тому, фактично, й досі не вдалося створити не лише концепцію регіонального, а й будь-яку іншу несуперечливу концепцію ціноутворення, виходячи з єдиного методологічного підходу [98, с. 47]. Поза тим, антирегіоналісти з часу введення у науковий вжиток У. Айзардом терміну «регіональна наука» [242] не перестають піддавати її сумнівам, розглядаючи навіть словосполучення «регіональна економіка» як «не конструктивне і беззмістовне», вважаючи, що «ніяких територіальних проблем економіки не існує, а розміщення продуктивних сил – це місцеположення господарських об'єктів, їх локалізація, «фотографія» територіальної прив'язки» [166, с. 11-12]. Хоча справедливо зазначити, серед самих учених-регіоналістів побутує

думка, що нині поки що навряд чи доцільно однозначно стверджувати про регіональну науку як єдину синтетичну науку [55, с. 68].

Окрім цього, труднощі у розвитку просторової теорії ціни (теорії регіональної ціни) [55, с. 54; 165, с. 17-18], регіонального ціноутворення є також логічним наслідком ряду процесів теоретичного та історичного порядків.

Фактично на рубежі 19-20 ст. припинився розвиток теорій вартості та ціни. З тієї пори нічого суттєвого, революційного не відбулось у даній царині економічної науки. Більше того, починаючи з 40-50-их років 20 ст. в західній економічній науці теорія вартості, як тоді здавалось, повністю втратила актуальність і відійшла на другий план [8, с. 126]. Відбувся свого роду перехід до іншого пріоритету, коли, за висловом Т. Куна, парадигми можуть визначати характер нормальної науки без втручання правил, котрі відкривають. В цей період особливо яскраво проявляється особливість проблем т. зв. нормальної науки, яка в дуже малій мірі орієнтується на великі відкриття: чи це відкриття нових фактів, чи створення нових теорій [94, с. 59-73].

У вітчизняній економічній науці усунення норм марксизму в 90-ті роки минулого століття з п'єдесталу єдино правильного критерію наукових досліджень призвело до використання значного різноманіття теорій ціноутворення. Однак на ділі це не покращило розуміння складних питань процесу ціноутворення, особливо в аграрній сфері економіки. Навпаки, воно створило методологічний хаос і, як наголошується провідними вітчизняними науковцями, цінове свавілля [162, с. 18]. Був здійснений перехід до лібералізованого ціноутворення, внаслідок якого стали діяти практично єдині ціни на сільськогосподарську продукцію без їх зональної диференціації, як це відбувалося в умовах планово-централізованої економіки, а держава, за висновком В.Г. Андрійчука, у процесі такої лібералізації ціноутворення повністю втратила контроль над цінами [5, с. 529].

На нашу думку, методологічний і пов'язаний з ним практичний хаос ще більше поглиблюється завдяки спробам здійснення теоретичного синтезу

протилежних та заперечуючих одна одну теорій ціноутворення, які намагаються поєднати в рамках неокласичної економічної доктрини або ж розглядають як основу для оновленої методології вартості та ціни в рамках позитивно-релятивістської економічної науки [8, с. 28] чи інших наукових концепцій.

Автором першого неокласичного синтезу, А. Маршаллом, було сформульовано двохфакторну концепцію ціни. Вона полягає в об'єднанні двох теорій вартості: об'єктивної – теорії витрат виробництва (покликана пояснити величину і характер зміни ціни пропозиції товару) та суб'єктивної – теорії граничної корисності (для пояснення ціни попиту). Однак, наявність двох антагоністичних, взаємовиключних теорій вартості є швидше беззаперечним свідченням невирішеності проблеми вартості та ціни в межах неокласичного підходу. Обидві об'єднані теорії зберегли повну автономність, жодним чином не взаємодіючи між собою. Фактично, у межах маршаллівської концепції ціноутворення вони можуть бути застосованими лише обмежено. У цьому зв'язку досить вказати на той факт, що перша із них не здатна пояснити ціну попиту, а друга є абсолютно марною при аналізі ціни пропозиції. Таким чином, механічне об'єднання двох теорій в єдину систему стало, як відомо, тим самим методологічним «компромісом», але ж зовсім не єдиним методологічним цілим, завершеною логічною єдністю.

На тій же методологічній основі відбулася спроба другого неокласичного синтезу (П. Самуельсон, Дж.Р. Хікс та ін.), що також не вивела на якісно новий рівень пізнання економічних процесів – представники неокласичної школи не створили нової теорії вартості, а сучасна економічна наука мейнстриму майже повною мірою успадкувала започатковану А. Маршаллом традицію ототожнення вартості та рівноважної ціни. Виходячи з цього, можна припустити, що спроба механічного об'єднання теорій в рамках неокласичної економічної доктрини до певної міри лише уповільнила дослідження вартості та розробку відповідної сучасної теорії ціни.

Нехтування вартістю як основоположним економічним інститутом призводить, на нашу думку, до принципової методологічної помилки – прагненню не до пізнання істинної природи і сутності економічних процесів та явищ, а лише до опису їх зовнішніх проявів за різних умов чи обставин. В свій час на дану проблему звернув увагу К. Маркс. Він вважав, що відмова від визначення вартості є разом з тим відмовою від усілякого підґрунтя наукового відношення до питання, лише щоб «вхопитися за відмінності, котрі знаходяться на поверхні явищ та кидаються в очі, – ця плутанина, яка панує серед теоретиків, краще всього показує, як капіталіст, цілковито захоплений конкурентною боротьбою і зовсім не проникаючи за її зовнішні прояви, як такий капіталіст-практик не здатен розпізнати за оманливою зовнішністю внутрішню сутність і внутрішній лад цього процесу» [109, с. 184].

Для сучасної вітчизняної економічної науки пострадянського періоду у галузі ціноутворення на сільськогосподарську продукцію характерною рисою є відсутність детермінування наукових конструкцій з боку виключно якоїсь однієї теорії ціноутворення. Проте, не зважаючи на той факт, що методологічною основою механізму ціноутворення й досі формально визнається теорія трудової вартості [162, с. 149; 210, с. 156; 218, с. 64], сучасною національною концепцією ціноутворення на сільськогосподарську пропонується передусім у складову ціни виробництва ввести вартість землі. Це суперечить ключовим положенням трудової теорії вартості, оскільки земля як природний ресурс не є продуктом праці людини, а тому не має вартості [110, с. 678]. На даний момент земельний чинник не враховується діючою методологією ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Необхідність включення вартості землі до економічного обороту обґрунтовується тим, що земля, як й інші основні засоби має бути прибуткоутворюючим фактором [129, с. 283].

Суть запропонованої ННЦ ІАЕ Концепції ціноутворення на сільськогосподарську продукцію можна визначити як чітко орієнтовану

галузеву ідеологію забезпечення прибутків сільськогосподарських виробників на основі включення земельного фактору у систему ціноутворення на аграрну продукцію без врахування регіональних чинників.

Декларуючи, що на розмір ціни впливає об'єктивний економічний закон вартості, а також інші економічні закони, які базуються на теорії трудової вартості, теорії граничної корисності, теорії попиту і пропозиції, парадоксальним чином стверджується про формування цін в аграрному секторі, яке підпорядковується єдиним методологічним принципам (слід зауважити, принцип теорії трудової вартості – еквівалентність обміну – відсутній у теорії граничної корисності, де обмін можливий лише при нерівності цінностей), що існують в економіці держави [218, с. 58]. При цьому авторами Концепції одночасно запевняється, що «тільки держава диктує правила формування собівартості продукції (робіт, послуг) або ціни виробництва, ціни пропозиції, схему регулювання різниці між ціною покупки (ринковою ціною) і ціною пропозиції. Так прийнято в країнах постіндустріальної стадії розвитку» [160, с. 14-15]. Це, з одного боку, явно суперечить існуючому принципу поєднання вільного формування цін з економічним регулюванням їх державою, що суттєво відрізняється від диктату, та, з другого боку, заперечує об'єктивну дію економічних законів ціноутворення, зокрема закону вартості.

Теоретико-методологічне роздоріжжя у ціноутворенні є настільки невизначеним, що окремі науковці трактують ціну навіть як надзвичайно загадкову категорію, овіяну споконвіку таємничістю, залишаючись у певному розумінні такою дотепер [147, с. 7], а інші – пропонують для адекватного теоретичного відображення економічних процесів «використовувати всі концепції ціноутворення: класичну теорію цін, планове ціноутворення і сучасну теорію цін» [98, с. 47].

Ми погоджуємося з М.Й. Хорунжим, що одна з причин такого стану полягає в тому, що наша аграрна економічна наука і практика досі не володіють чітким науково обґрунтованим економічним інструментарієм

економічного мислення та прийняття виважених та економічно обґрунтованих рішень [213, с. 96].

Враховуючи, що методологія як інструмент пізнання економічної дійсності тісно пов'язана із методикою – конкретизацією такого інструменту, його технологічним наповненням, вважаємо за необхідне з метою формування методичних підходів даного дослідження і розробки концептуальних засад регіонального ціноутворення чітко визначити теоретико-методологічний базис. Наведений вище огляд теорій ціноутворення, а також напрацьовані результати досліджень у цій сфері провідними вітчизняними та зарубіжними науковцями дозволяють сконцентруватися на двох напрямках – трудовій теорії вартості і суб'єктивній теорії вартості – домінуючій в наш час в західній економічній літературі.

На фоні досліджень А. Сміта, Д. Рікардо, з його принципом порівняльних переваг в міжрегіональній торгівлі та теорії ренти за місцем розташування, особливо вирізняється очевидною своєрідністю і самостійністю дослідження проблем економічного простору класиком регіональної науки Й.Г. фон Тюненом [200, с. 10]. Становлення теорії розміщення виробництва прийнято пов'язувати з виходом у 1826 р. першої частини його головної наукової праці «Ізольована держава в її відношенні до сільського господарства і національної економіки або Дослідження про вплив хлібних цін, багатства ґрунту і витрат на землеробство» [4, с. 14; 29, с. 20; 55, с. 42; 165, с. 7; 206, с. 7-8; 232; 239; 241]. Наукові здобутки Й.Г. фон Тюнена були першим досвідом регіональних наукових досліджень, які він провадив на базі власного аграрного господарства розміром 465 га у маєтку Теллов поблизу Ростока [241, с. 4]. Тюнена вважають піонером сучасної регіональної та аграрної економіки [232, с. 13; 200, с. 10], крім того, він перший розпочав використовувати граничні величини і граничні методи в аналізі економічних процесів, заслужено рахуючись попередником неокласичної теорії маржиналізму [232, с. 12]; поєднав дедуктивний метод, теоретичний аналіз і

емпіричну статистику, що пізніше стало основою для розвитку самостійної галузі знань – економетрії [241, с. 6].

До беззаперечних наукових здобутків німецького вченого належить:

1) теорія розміщення (локалізації) виробництва (теорія сільськогосподарського штандорту); 2) теорія диференційної ренти за місцезнаходженням; 3) теорія інтенсивності сільськогосподарського виробництва (граничної продуктивності); 4) математична теорія заробітної плати і визначення відсоткової ставки. При цьому протягом вже майже двох століть, так само як і в часи своїх сучасників, які мало звертали уваги на наукові праці Тюнена [241, с. 5], залишаються практично непоміченими наукові розвідки вченого, що окремо присвячені проблемам ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Так, у 1818 р., за декілька років до видання свого фундаментального наукового доробку, Й.Г. фон Тюнен завершив роботу над працею «Про причини, які визначають ціну зерна, та про вплив накладних витрат на землеробство» (*Über die Ursachen, die den Getreidepreis bestimmen, und über die Wirkung der Auflagen auf den Ackerbau*) [241, с. 7].

Вже там міститься ідея про «ізолювану державу», щоправда для цього використовується термін «ідеальна держава». Стосовно процесу ціноутворення на сільськогосподарську продукцію вченим було визначено певні рестриктивні параметри, які дозволили змодельовати просторову складову ціноутворення: 1) існує один-єдиний міський ринок збуту сільськогосподарських товарів, що перебуває у центрі території; 2) ринкова ціна на продукцію визначається попитом, який залежить від кількості жителів міста та знаходиться у певному співвідношенні до пропозиції; 3) на ринок доставляється зерно (жито) однакової якості; 4) доставка зерна супроводжується транспортними витратами (гужовий транспорт): зростають у міру віддаленості виробників від ринку; 5) просторові ціни виробників визначаються умовами постачання «на місці – господарський двір» (Loso-

Hof-Preise) і є функцією, залежною виключно від відстані господарства до ринку збуту.

Логіка Тюнена була наступною: просторові ціни на сільськогосподарську продукцію в окремих центрах гомогенного регіону ізольованої держави знижуються внаслідок зростання транспортних витрат зі збільшенням відстані між центром виробництва до ринку збуту. Іншими словами, ціна кожного продукту в будь-якій точці простору відрізняється від його ціни в місті на величину транспортних витрат, які є прямо пропорційними вазі вантажу і віддаленості перевезення [27, с. 30-32]. Проте особливість цієї просторової моделі ціни Тюнена полягає в тому, що зі збільшенням відстані перевезення вантажу ціна виробника сільськогосподарської продукції зменшується до тих пір, поки взагалі не буде дорівнювати нулю талерів. Тобто в регіональному центрі виробництва, транспортні витрати до якого співпадають з величиною ринкової ціни на продукцію в місті, ціна виробника визначатиметься рівнянням $p=0$ талерів. У всіх рівновіддалених від міського ринку регіональних центрах ціни на сільськогосподарську продукцію будуть такими ж самими – лінії однакових цін (ізоціни) мають форму кілець, в центрі яких розташоване місто (рис. 1.7) [241, с. 8-9].

Слід зауважити, що 100 років потому О.В. Чаянов незалежно від Й.Г. фон Тюнена використав аналогічний підхід при дослідженні системи ізоцін як просторової характеристики організації ринку жита і ціноутворення на ньому, щоправда, безпосередньо застосувавши метод за прикладом Гумбольда, який той використовував для вивчення температур в кліматології, з метою дослідження економічних явищ – ринкової кон'юнктури «економічної погоди» [219, с. 110-113].

Регіональна диференціація цін на сільськогосподарську продукцію, яка в гомогенному просторі ізольованої держави зумовлена транспортними витратами, має вирішальне значення у формуванні земельної ренти.

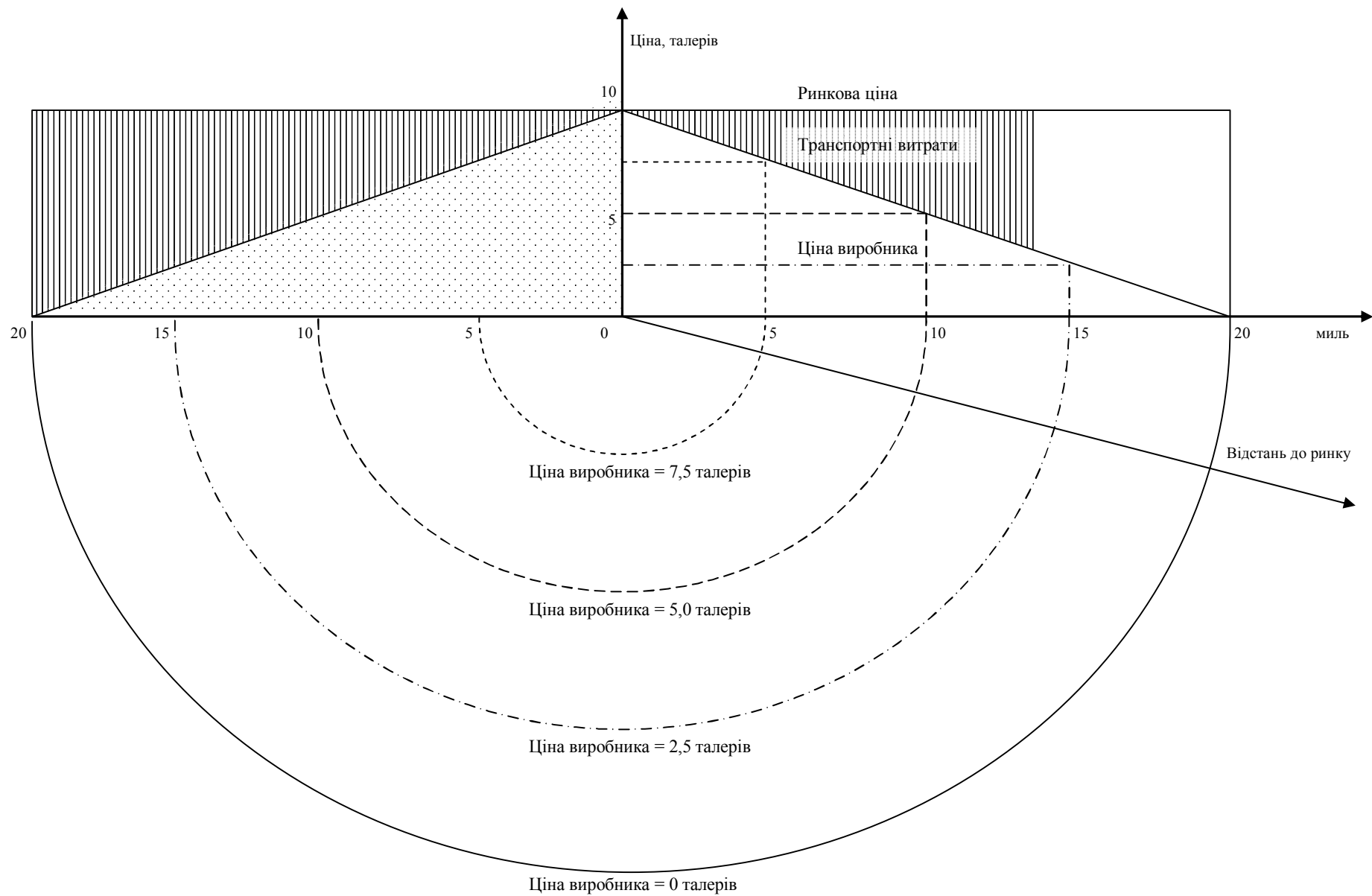

Рис. 1.7. Модель просторової ціни на сільськогосподарську продукцію (жито) Й.Г. фон Тюнена*

* Джерело: на основі [241, с. 8]

Тюнену вдалося розвинути теорію земельної ренти, не будучи знайомим з працями Д. Рікардо з цього питання [55, с. 44; 165, с. 9].

Якщо Д. Рікардо вдалося обґрунтовано довести вплив різної продуктивності ґрунтів, тобто «природного розміщення», на формування диференційної ренти за родючістю, то Й. фон Тюнен за допомогою своєї моделі ізольованої держави та просторової ціни розкрив зміст формування диференційної ренти за місцезнаходженням, зумовлену сільськогосподарським штандортом – «економічним розміщенням» виробництва. Німецький вчений вперше обґрунтував на основі безпосередніх розрахунків фактичних показників господарської діяльності (10-річна вибірка середніх значень розвитку сільськогосподарського виробництва у маєтку Теллов) системний виклад теорії земельної ренти за місцезнаходженням.

На нашу думку, Й.Г. фон Тюнену слід завдячувати також як основоположнику теорії просторової ціни на сільськогосподарську продукцію, тому що він вперше теоретично та математично обґрунтував вплив просторового фактору ціноутворення в сільськогосподарському виробництві. Оскільки розмір диференційної ренти за місцезнаходженням як різниця між виручкою і витратами залежить від рівня ціни виробника, диференціація просторових (регіональних) цін зумовлює диференціацію земельної ренти за місцезнаходженням, тобто зі збільшенням віддалі до ринку збуту за інших рівних умов розмір земельної ренти на одиницю площі сільськогосподарських угідь зменшуватиметься. Регіональний центр сільськогосподарського виробництва, в якому ціна виробника на продукцію співпадає з розміром транспортних витрат по доставці її на ринок збуту, представляє собою крайню просторову точку ізольованої держави, далі якої виробництво сільськогосподарської продукції економічно не вигідне. Саме тут пролягає межа землеробства, що зумовлена просторовою диференціацією цін, за якою починається за висловом Й.Г. фон Тюнена «некультивоване дике поле» [239].

Ринковий фундаменталізм, який в останні десятиріччя опанував вітчизняну теоретичну дискусію, присвячену проблемам реформування ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, практично втратив на науковому горизонті розгляд територіально-регіональних відмінностей, які характерні для сільського господарства і ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Не дивлячись на це, в нашій країні самостійно склалися стійкі регіональні відмінності у рівнях цін на сільськогосподарську продукцію. Так, в Україні немає встановлених державою цінових поясів, але активно функціонують стихійно сформовані цінові пояси [1, с. 80]. Про це засвідчують розглянуті раніше показники регіональної варіації цін на сільськогосподарську продукцію (табл. 1.2), особливо за олійними культурами, овочами, картоплею, де розмір варіації цін від регіону до регіону становив в межах 27-109 %.

Значний розмах регіональної варіації цін призводить до деструктивних процесів передусім у розвитку спеціалізації, формуванні доходів сільськогосподарських виробників, можливостях інвестиційної діяльності, а, зрештою, й до звуженого типу економічного відтворення. Як наслідок, до цих пір в Україні існують не лише підприємства, райони, але й цілі регіони в масштабах областей, в котрих виробництво сільськогосподарської продукції є абсолютно збитковим, що додатково підтверджує необхідність удосконалення регіонального ціноутворення [171, с. 233]. Тому з метою розв'язання вказаних проблем економічного розвитку, окрім ринкових потрібно запроваджувати також регіональні інструменти ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Економічне обґрунтування регіонального ціноутворення повинно здійснюватись на основі зважених методологічних і методичних підходів у відповідності з формуванням кількісно та якісно нових продуктивних сил, зміни структури аграрного виробництва, змісту і характеру сільськогосподарської праці, її продуктивності, що в значній мірі залежить від сучасних регіональних особливостей розміщення та

спеціалізації аграрного виробництва, досягнутого рівня продуктивності ґрунтів і тварин та інших чинників процесу відтворення.

Дія механізму регіонального ціноутворення в сучасних умовах проявляється передусім у двох основних напрямках: 1) номінальне встановлення регіональних цін, внутрішньо- і міжрегіональних цінових співвідношень, просторово-територіальної цінової варіації на продукцію та ін. – представляє емпіричну сторону досліджуваного процесу; 2) формування об'єктивних регіональних вартісно-цінових параметрів товарної сільськогосподарської продукції: вартості, виробничих витрат та ціни виробництва, що становить внутрішню сутність досліджуваних проблем.

Таким чином, регіональна проекція ціноутворення на сільськогосподарську продукцію обумовлює розгляд екзогенних (ринкових) та ендогенних (виробничих) чинників формування регіональних цін та самого процесу ціноутворення, що розглянемо нижче.

Як вже згадувалось, регіональна варіація цін на сільськогосподарську продукцію в Україні передбачає існування досить широкого коридору, в межах якого відбувається коливання цін. Насправді ж це свідчить про надто слабку просторову інтеграцію окремих регіонів і регіональних ринків сільгосппродукції та про суттєвий вплив територіально-регіональних відмінностей на процес ціноутворення в нашій державі. Як правило, за умов вільного товарообміну регіональні ціни на сільськогосподарську продукцію перебувають у тісному взаємозв'язку, а розмір цінової варіації є незначним.

Розглянемо спочатку умови встановлення рівноважних регіональних цін, абстрагуючись від транспортних витрат. Припустимо, що певний вид сільськогосподарської продукції пропонується одночасно на двох регіональних ринках досконалої конкуренції *A* і *B*. Дану ситуацію зображено на рис. 1.8. У випадку настання автаркії (відсутності торгівлі між регіонами *A* та *B*) в регіоні *A* встановлюється рівноважна ціна p_0^A при величині пропозиції/попиту q_0^A , а в регіоні *B* рівноважна ціна p_0^B при величині пропозиції/попиту q_0^B . Ситуацію, коли відбувається торгівля між регіоном *A* і

Б, визначають як інтеграцію регіональних ринків. У даному випадку регіональні криві пропозиції та попиту горизонтально агрегуються. Результатом цього є нова цінова кон'юнктура в обох регіонах, які вже вважаються інтегрованими і розглядаються як один цілісний регіон.

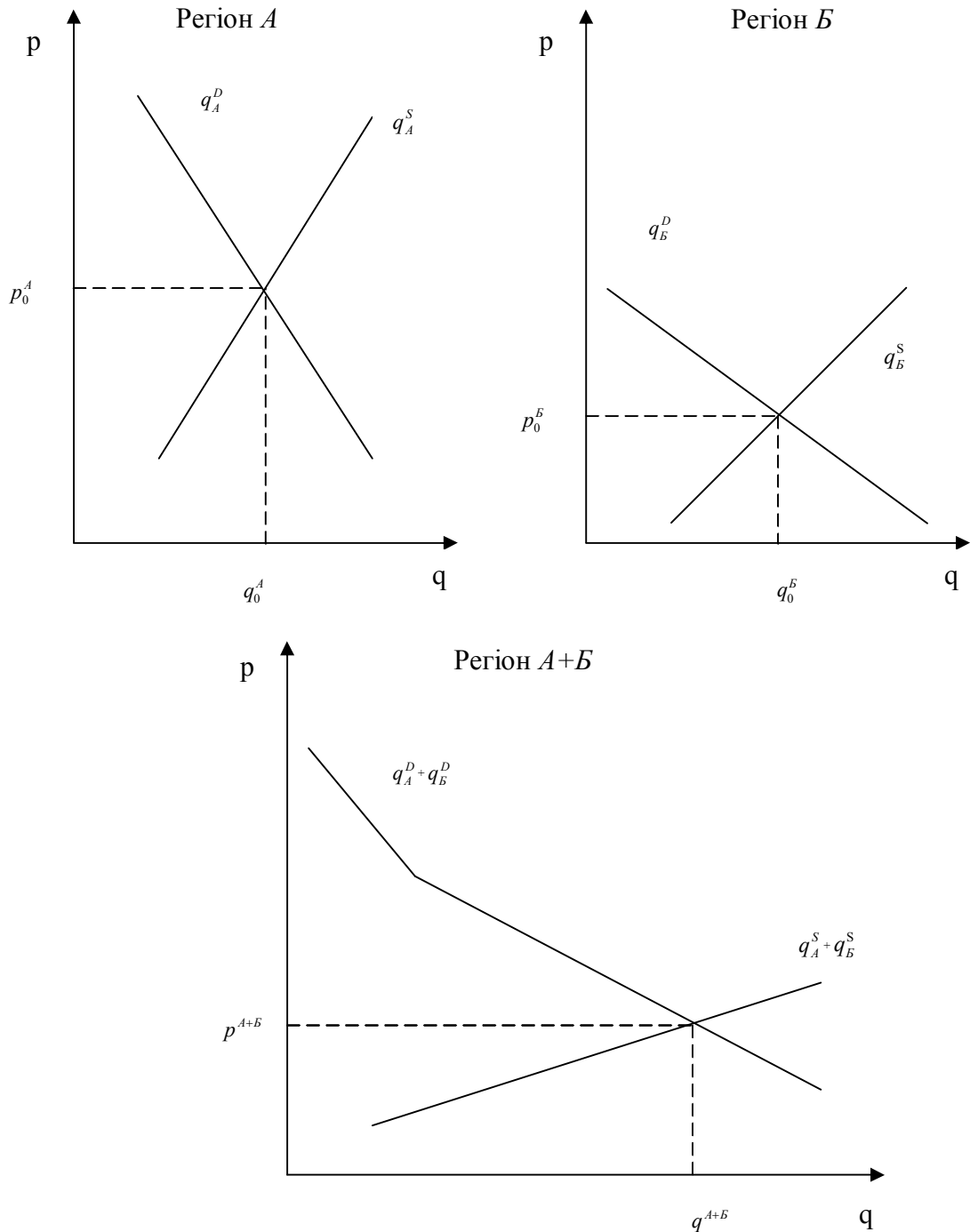

Рис. 1.8. Модель регіонального ціноутворення на інтегрованих сільськогосподарських ринках*

* Джерело: на основі [244, с. 58]

Інтеграція регіональних ринків призводить до встановлення нової рівноважної величини пропозиції/попиту та регіональної ціни на сільськогосподарську продукцію. Рівноважний обсяг q^{A+B} є більший від суми аналогічних величин попиту/пропозиції за відсутності міжрегіонального товарообміну, а нова рівноважна регіональна ціна p^{A+B} є нижчою, ніж ціна у регіоні A у випадку автаркії (p_0^A). Внаслідок цих цінових змін у регіоні A обсяг пропозиції сільськогосподарської продукції зменшиться, а попит на неї зросте, натомість в регіоні B розмір пропозиції продукції зросте, а попит впаде. З рис. 1.7 також видно, що криві пропозиції та попиту інтегрованого регіону мають більшу цінову еластичність, ніж відповідні криві в регіонах A і B .

В регіоні A при ціні p_0^A виробляється рівно стільки сільськогосподарської продукції, скільки необхідно для повного задоволення попиту на неї. У тому випадку, якщо ціна піднімається вище p_0^A (чи знижується нижче), тоді в регіоні пропозиція продукції збільшується (зменшується). Це ж саме стосується регіону B . В такий спосіб за відповідних цін виникає надлишок пропозиції (надлишок попиту). У зв'язку з цим в окремих регіонах залежно від рівня рівноважної ціни і кривих пропозиції/попиту виникає неоднаковий перебіг процесу перевищення пропозиції над попитом чи навпаки.

Оскільки $p_0^A > p_0^B$ і $p_0^A \geq p^{A+B} \geq p_0^B$, регіон A на інтегрованому ринку виступає як покупець, а регіон B як продавець. Точка перетину їхніх кривих вказує, який обсяг сільськогосподарської продукції та за якою ціною продається/купується на ринку. Величина q^{A+B} вказує таким чином на обсяг експорту регіону B і обсяг імпорту регіону A .

Як видно з рис. 1.8, криві пропозиції та попиту інтегрованого регіону володіють більшою ціновою еластичністю, ніж це характерно для окремих випадків в регіоні A чи B . Це є наслідком синергічного ефекту просторової інтеграції регіонів. Таким чином, якщо, наприклад, в регіоні B ціна

змінюється від p_0^S до p^{A+B} , тоді зміниться розмір надлишку пропозиції, тому що: а) збільшиться обсяг виробництва продукції в регіоні та б) величина регіонального попиту зменшиться. Регіональну цінову еластичність для умов перевищення пропозиції сільськогосподарської можна визначити алгебраїчно:

$$q^{sd} = q^s - q^d \quad (1.2)$$

де q^{sd} – величина перевищення пропозиції над попитом (надлишок пропозиції); q^s – обсяг пропозиції сільськогосподарської продукції в регіоні; q^d – обсяг попиту на сільськогосподарську продукцію в регіоні.

Проводячи диференціювання, розрахуємо:

$$dq^{sd} = dq^s - dq^d \quad (1.3)$$

В результаті проміжних розрахунків для випадку пропозиції та попиту отримаємо кінцеві відповідні рівняння:

$$\frac{q^s}{q^{sd}} = \frac{\frac{q^s}{q^d}}{\frac{q^s}{q^d} - \frac{q^d}{q^d}} = \frac{S}{S-1} \quad \text{та} \quad \frac{q^d}{q^{sd}} = \frac{\frac{q^d}{q^d}}{\frac{q^s}{q^d} - \frac{q^s}{q^s}} = \frac{1}{S-1} \quad (1.4)$$

де $S = \frac{q^s}{q^d}$ – ступінь регіонального самозабезпечення.

Таким чином, рівняння коефіцієнта еластичності матиме вигляд:

$$\varepsilon^{sd} = \frac{S}{S-1} \varepsilon^s - \frac{1}{S-1} \varepsilon^d \quad (1.5)$$

Згідно формули 1.5 величина регіональної цінової еластичності перевищення пропозиції (надлишку) в інтегрованому регіоні залежить від еластичності пропозиції, попиту і ступеня регіонального самозабезпечення сільськогосподарською продукцією. Коефіцієнт еластичності пропозиції є завжди більший за одиницю, оскільки у випадку надлишку пропозиції (ситуація експорту) повинна забезпечуватися нерівність $S > 1$. Коефіцієнт еластичності попиту також відповідає цим вимогам. Таким чином,

регіональна еластичність пропозиції надлишку сільськогосподарської продукції є значно більшою, ніж регіональна цінова еластичність пропозиції. Аналогічний висновок справедливий по відношенню до цінової еластичності надлишку попиту, тобто $\varepsilon_{sd} > \varepsilon_s$ і $|\varepsilon_{sd}| > |\varepsilon_d|$.

Звідси слідує, що регіональна цінова еластичність пропозиції і попиту збільшується у випадку інтеграції просторово відокремлених ринків. Цей факт має суттєві наслідки для прояву регіональних шоків ціноутворення. Наприклад, якщо в одному з регіонів A у певний рік урожай сільськогосподарської культури, яка не має або має лише обмежену можливість для складського зберігання, перевищує середній рівень, тоді у випадку інтеграції з регіоном B ринкова ціна в даному регіоні впаде нижче, ніж це сталося б за стану автаркії. Ціна знижується в меншій мірі, оскільки задоволення від блага високого урожаю за умови просторової інтеграції йде на користь значно більшій кількості споживачів порівняно з ситуацією автаркії на ізольованому ринку з обмеженою кількістю споживачів сільськогосподарської продукції та вищими шоками, що, не виключено, зумовили б навіть катастрофічне зниження регіональних цін для товаровиробників. Отже, можна зробити висновок, що просторова ринкова інтеграція призводить до відносної стабілізації цін та ціноутворення на сільськогосподарську продукцію на рівні регіонів.

В даній моделі аналіз регіонального ціноутворення здійснювався абстрагуючись від величини транспортних витрат. Проте, як це доведено ще Й.Г. фон Тюненом, рівень транспортних витрат є важливим фактором, який визначає регіональну цінову диференціацію на сільськогосподарську продукцію, зумовивши у відомій мірі характер територіально-просторової варіації, що розглядався нами вище.

Зв'язок між цінами на сільськогосподарську продукцію і різними регіонами в особливій мірі проявляється тоді, коли між ними здійснюється товарообмін. Здійснення реальних торговельних операцій неможливе без використання транспорту. Практично включно до 19 століття високі

транспортні витрати суттєво обмежували торгівлю сільськогосподарською продукцією. В сучасний період нерозвинутість транспортної інфраструктури може також становити значні перешкоди міжрегіональному та внутрішньорегіональному товарообміну.

В 1969 р. К. Кларк, автор терміну «валовий національний продукт», повідомляв, що перевізники зерна у Східній Африці отримують за кожен тону перевезеного на 1 км зерна 12,4 кг збіжжя [235]. Таким чином, доставляючи вказаний товар в розмірі 1 т на відстань 80 км, перевізник вимагав би весь обсяг перевезеного вантажу в якості оплати своїх послуг. У випадку такого роду високих транспортних витрат товарообмін зосереджується у дуже малому радіусі, практично, не перевищуючи 20 км. За цих обставин мова йде навіть не про внутрішньорегіональну, а локальну торгівлю, не говорячи вже про можливий міжрегіональний чи міжнародний статус торговельних взаємовідносин, тобто це реальний приклад прояву концепції «ізолюваної держави».

Стосовно цього слід зауважити, що з розвитком ринкового господарства протягом 19 ст. значно інтенсивнішою стала міжнародна торгівля сільськогосподарською продукцією, яка пододала межі внутрішньорегіональних та міжрегіональних різниць в першу чергу шляхом оптимізації вартісно-цінових співвідношень, в тому числі в частині транспортних витрат, поглиблюючи сьогодні ще більше інтенсивність ціноутворюючих та товарообмінних процесів.

Тисячоліття тому, як вказує В. Бернстайн, з континенту на континент перевозили лише найдорожчі товари: шовк, золото і срібло, прянощі, дорогоцінне каміння, фарфор та ліки [20, с. 7]. Нині ж можна констатувати, що майже всі основні види агропродукції представлені в міжконтинентальному товарообміні. Це відбулось також через зменшення плати за перевезення вантажів і удосконалення ціноутворення. Так, якщо у 1820 р. транспортування зернових з північної Америки до Європи коштувало майже половину вартості перевезеного вантажу в тодішніх цінах на зерно, то

цей показник завдяки використанню пароплавів після 1875 р. становив лише 16 % від загальної вартості перевезеного збіжжя [247]. Зменшення вартості фрахту відкрило шлях для трансатлантичної торгівлі зерном і спонукало до дослідження нових ціноутворюючих процесів. Сьогодні трансатлантичні транспортні витрати у торгівлі зерном не перевищують 7-8 % від його загальної вартості. Між іншим, розмір фрахту по доставці зерна з Нового Орлеану до Роттердаму становить 5-15 дол. США за 1 т, що менше, ніж витрати на аналогічну відстань перевезення континентальними дорогами в ЄС [233, с. 120].

Отже, врахування транспортних витрат є невід'ємним методичним підходом регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Вплив даного чинника в процесі ціноутворення може бути суттєвий при встановленні регіональних цін на товарну продукцію сільського господарства.

Якщо в попередній моделі механізму регіонального ціноутворення на інтегрованих сільськогосподарських ринках необхідно було абстрагуватись від транспортних витрат, щоб дослідити цінову стабілізацію і еластичність пропозиції/попиту, то, за інших рівних умов, в даному випадку метою є саме визначення функціональної взаємодії транспортних витрат у процесі регіонального ціноутворення на сільськогосподарських ринках.

Вплив транспортних витрат розглянемо на прикладі моделі регіонального ціноутворення для двох ринків сільськогосподарської продукції (рис. 1.9).

Прийнято, що між регіонами *A* і *B* існує різниця у формі кривих пропозиції та попиту, що обумовлюється зі сторони пропозиції неоднаковими граничними витратами внаслідок наявних відмінностей в рівнях урожаю сільськогосподарських культур та ін., а зі сторони попиту – диференціацією населення за його розселенням, смаками і поведінкою споживачів. Як наслідок, в окремих регіонах встановлюються різні за величиною рівноважні регіональні ціни. Ситуація, що склалася, спонукає

учасників ринку до здійснення міжрегіонального обміну, тобто до купівлі дешевших товарів в регіоні *A* з метою продажу їх в регіоні *B*, де рівноважна ціна на даний товар є вищою. Такий товарообіг призводить в регіоні *A* до посиленого зростання попиту на певну сільськогосподарську продукцію і до кон'юнктурного зростання ціни на неї. Натомість в регіоні *B* ситуація розвивається навпаки: додаткова товарна пропозиція призводить до зниження ціни. В такий спосіб досягається рівноважна ціна, за якої пропозиція і попит в обох регіонах співпадають, тобто настає стан просторової інтеграції регіональних ринків завдяки дії механізму регіонального ціноутворення.

Оскільки товарообмін пов'язаний із витратами, а також враховуючи прагнення учасників ринку при збуті сільськогосподарської продукції забезпечити собі маржу від реалізації (прибуток), то за умови досконалої конкуренції регіональна цінова різниця дорівнюватиме розміру транспортних витрат ТК, включаючи нормальний прибуток у сільському господарстві регіону (рис. 1.9).

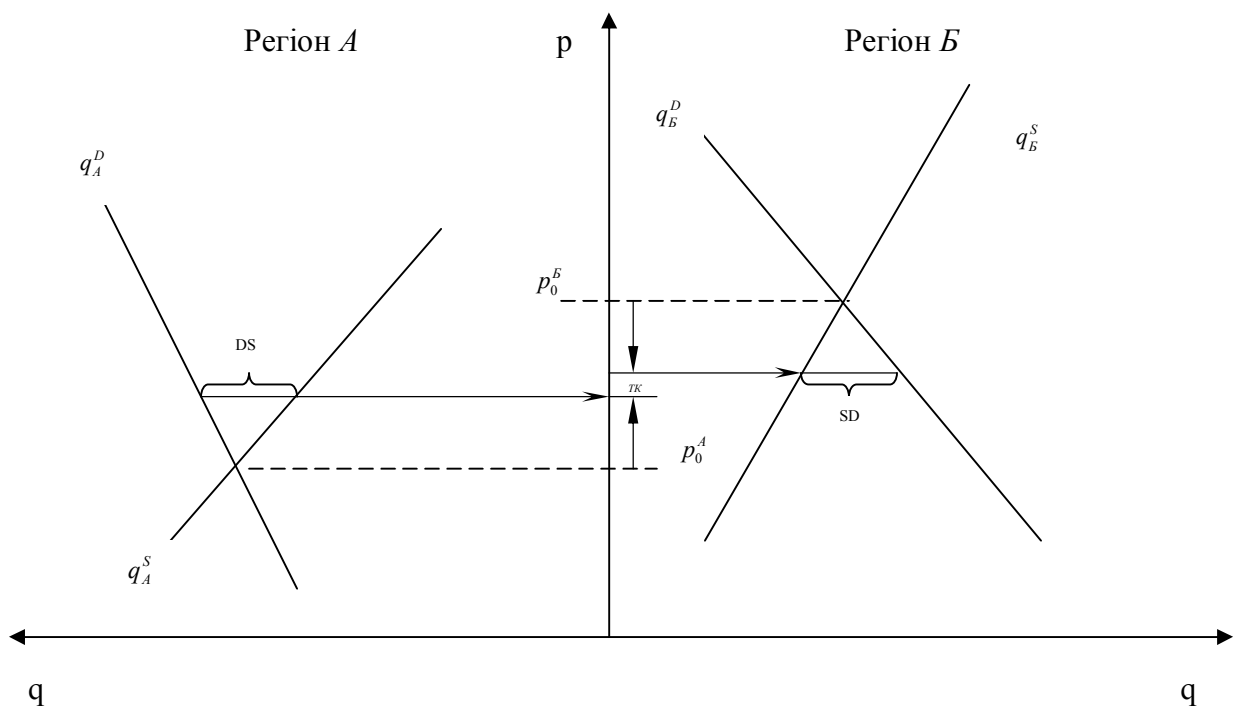

Рис. 1.9. Модель регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію з врахуванням транспортних витрат*

* Джерело: на основі [236, с. 54]

Однак, ключовим у процесі регіонального ціноутворення, згідно теорії маржиналізму, є не величина транспортних витрат, а граничні транспортні витрати, які учасники ринку за існуючої цінової диференціації зможуть здійснювати з метою забезпечення доставки сільськогосподарської продукції між регіонами [236, с. 120].

Звичайно, встановлення такої однозначної регіональної цінової диференціації можливо лише у випадку прийняття в теоретичній моделі спрощених умов: вільного ринкового ціноутворення і досконалої конкуренції. Будь-яке порушення вказаних вимог, чи це буде погіршення прозорості ринку, чи мова йтиме не про гомогенну сільськогосподарську продукцію, призведе до відмови репрезентативної моделі регіонального ціноутворення, в основі якої покладено положення суб'єктивної теорії вартості. У цьому випадку фактори, які визначатимуть процес регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, не обмежуються лише транспортними витратами чи ступенем регіонального самозабезпечення. Вони характеризують єдиною стороною процесу ціноутворення в умовах регіону і фактично знаходяться поза межами суб'єктивної теорії вартості.

Глибоке розуміння сутності регіонального ціноутворення в сучасній економіці, а тим більше свідоме, планомірне і ефективне управління ним можливе на основі використання об'єктивної концепції – трудової теорії вартості. Історичний підхід до вивчення суспільних явищ є однією із рис наукового дослідження регіонального ціноутворення. Зокрема, з первісними зародками останнього в актуальному розумінні ми зустрічаємося вже при функціонуванні торгового капіталу, а саме – при тривіальному формуванні його норми прибутку, що була дочасно встановлена, перш ніж міг відбутися хоча б один акт товарообміну навіть за рівної з іншими ціні продажу, оскільки норма прибутку торгового капіталу, “в крайньому випадку для даної місцевості, була зведена до приблизно середньої норми” [110, с. 986]. Таким чином, “норма прибутку для місцевості”, тобто по суті регіональна норма прибутку, історично є первісною в порівнянні з класичною промисловою

(капіталістичною) – галузевою – нормою прибутку, тому що передує їй без притаманного прямого відношення до додаткової вартості [110, с. 989]. Іншими словами, “норма прибутку для місцевості” – регіональна норма прибутку – була б уявленням, позбавленим сенсу та змісту, без існування регіональної ціни, регіонального ціноутворення, а, отже, без регіональної вартості.

У вітчизняній науковій традиції загальновідоме визначення ціни як грошового виразу вартості товару. Воно справедливе також по відношенню до регіональної ціни, тому що, як визнано, закон вартості має силу усюди, оскільки взагалі мають силу економічні закони, а тому діє не лише на галузевому, а й регіональному рівні.

Аналізуючи проблему вартості і ціни А. Сміт обґрунтував два положення [172]: 1) вартість і ціна товару визначається затратами праці. Вартість – це уречевлена в товарі праця, яка визначається як середня і необхідна для даного розвитку продуктивних сил; 2) вартість і ціна складається із витрат на виробництво товару, тобто із затрат праці, прибутку та земельної ренти (догма Сміта).

На думку А. Сміта, перша концепція ціноутворення застосовувана лише на початкових ступенях розвитку суспільства, в «примітивних суспільствах», а друга, трьохфакторна, в умовах капіталістичного суспільства. Можна припустити, що К. Маркс, виходячи очевидно з постулатів концепції ціноутворення А. Сміта, в аналогічний спосіб застосував аналіз ціни стосовно простого товарного виробництва («примітивне суспільство») і капіталістичного періоду вільної конкуренції.

З огляду на методичну сторону процесу ціноутворення, в якому провідне місце займає визначення моделі ціни, як найбільш адекватне відображення реальних економічних відносин, виконуючи функцію регулятора виробництва і товарообороту та активно впливаючи на суспільні витрати, то К. Маркс запропонував авторську формулу реконструкції ціни.

Для стадії простого товарного виробництва (включно до 15 ст.) в основі ціни знаходилася ринкова вартість товарів, яка відображала затрати на виробництво і відтворення переважаючої частки загального обсягу певного виду товарів. Ринкова ціна коливалася навколо ринкової вартості, її формула в даному випадку матиме вигляд:

$$ЦВ = c + v + m \quad (1.6)$$

де $ЦВ$ – ціна, безпосередньою основою якої є вартість; c – перенесена вартість виробництва; $v + m$ – новостворена вартість, яка включає вартість, що створена необхідною працею v та додаткову вартість товару m , створену додатковою працею в додатковий час.

В умовах розвиненого ринкового господарства безпосередньою основою ринкової ціни, центром її коливань, стає ціна виробництва:

$$ЦВ = K + p' K \quad (1.7)$$

де $ЦВ$ – ціна виробництва; K – капітал, авансований для виробництва товару; p' – середня норма прибутку.

Фактично ціна виробництва представляє собою спосіб визначення мінової вартості, яка є умовою забезпечення еквівалентності обміну. Припускаючи, що певне територіальне формування (наприклад, країна) включає відому сукупність регіонів, для кожного з котрих притаманний стан ринкової автаркії, за якого не відбувається міжрегіонального товарообміну, а регіональна ринкова ціна є рівноважною, формула ціни виробництва набуває якісно нового змісту. При цьому ціна виробництва перетворюється на регіональну ціну, середня норма прибутку – на регіональну норму прибутку; капітал, авансований для виробництва товару, набуде також регіональних ознак. В межах цілого формування сукупний розмір цін, розрахований в регіональному аспекті, буде тотожний з галузевим.

Загальний рівень регіональної ціни на сільськогосподарську продукцію може бути визначений як середньозважена величина внутрішньорегіональних цін територіально-просторової складової вибраного територіального формування на дану продукцію за формулою:

$$PЦ = \frac{(BPЦ_1 \cdot O_1) + (BPЦ_2 \cdot O_2) + \dots + (BPЦ_n \cdot O_n)}{PO} \quad (1.8)$$

де $PЦ$ – регіональна ціна продажу одиниці продукції, грн.; $BPЦ_1, BPЦ_2, \dots, BPЦ_n$ – внутрішньорегіональні ціни продажу одиниці продукції, грн.; $O_1, O_2, \dots, O_n$ – внутрішньорегіональні обсяги продажу продукції, одиниць;

PO – загальний регіональний продаж даної продукції, одиниць.

З урахуванням концепції ціни виробництва К. Маркса та особливостей обігу товару в сільському господарстві науковцями ІАЕ УААН в сучасний період було запропоновано з позицій методичного підходу концепції ціни виробництва формулу еквівалентної ціни [127, с. 242]:

$$Ц = C_n + (H_c \times \frac{O_{вф} + O_{зас} \times K}{100}) \quad (1.9)$$

де $Ц$ – ціна 1 т продукції, грн.; C_n – нормативна собівартість 1 т продукції по галузі, грн.; H_c – середня норма прибутку в галузях, що обслуговують АПК, %; $O_{вф}$ – середньорічна вартість авансованого капіталу в основні виробничі фонди сільськогосподарського призначення на 1 т продукції, грн.; $O_{зас}$ – оборотні засоби на рівні собівартості 1 т продукції (без амортизації), грн.; K – період обігу авансованих у поточні затрати оборотних коштів, років.

Слід зауважити, що в основу розрахунку такої ціни був закладений не регіональний, а галузевий підхід до ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Ми вважаємо, що якісною ознакою, яка відрізняє регіональне ціноутворення в аграрній економіці від галузевого є врахування рентної складової. Рентна проблематика продовжує залишатися поза увагою вчених-аграрників та економістів-теоретиків, незважаючи на її актуальність.

За експертними оцінками провідних вчених Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, приблизно 80 % щорічних фінансових потоків, які формуються в рентних галузях, фактично не контролюються, не будучи охопленими науково-обґрунтованою методикою їх визначення і врахування для задоволення потреб суспільства [154, с. 3].

Виник реальний дисбаланс між відносинами монополії власності на природні ресурси і монополією привласнення ренти, в першу чергу шляхом недосконалого ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, що не враховує його регіональні особливості.

Об'єктивним чинником утворення і розподілу земельної ренти в сільськогосподарському виробництві повинен бути механізм регіонального ціноутворення як умова створення для товаровиробників рівних можливостей відтворення, діючих стимулів ефективного господарювання і раціонального використання землі. Таким чином, рентний підхід лежить в основі регіонального принципу ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Визначення рентної складової в ціні сільськогосподарської продукції дозволить забезпечити її облік та вивести у нормативно-правове поле як регулятора зростання сільськогосподарського виробництва і регіонального розвитку.

Отже, процес регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію охоплює багатогранну та складну сукупність економічних явищ, зазнаючи систематичного впливу зовнішніх та внутрішніх чинників формування просторових цін на сільськогосподарську продукцію, модель якого представлено на рис. 1.10.

Розгляд регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію показав ряд методологічних та методичних проблем, які потребують негайного вирішення на державному рівні, вони стосуються:

- архітектоніки ціни і співвідношення її компонентів. Структура ціни повинна включати компоненти в такому їх співвідношенні, які б забезпечували відшкодування витрат виробництва та отримання прибутку;
- просторово-часового використання регіональних цін. Застосування різних видів цін в якості превентивних заходів на ринку досить часто здійснюється із запізненням, або ж взагалі відсутнє. Самі ж ціни за своїм призначенням не відповідають тим регіональним природо-економічним умовам, в яких мають використовуватись;

- відсутності єдиного критерію в оцінці регіональних пропорцій ціноутворення, що має наслідком нееквівалентність цінових відносин в на сільськогосподарську продукцію. Єдиний критерій повинен виходити із економічних законів функціонування сільськогосподарського виробництва та суспільного розвитку, враховуючи закономірності регіонального ціноутворення.

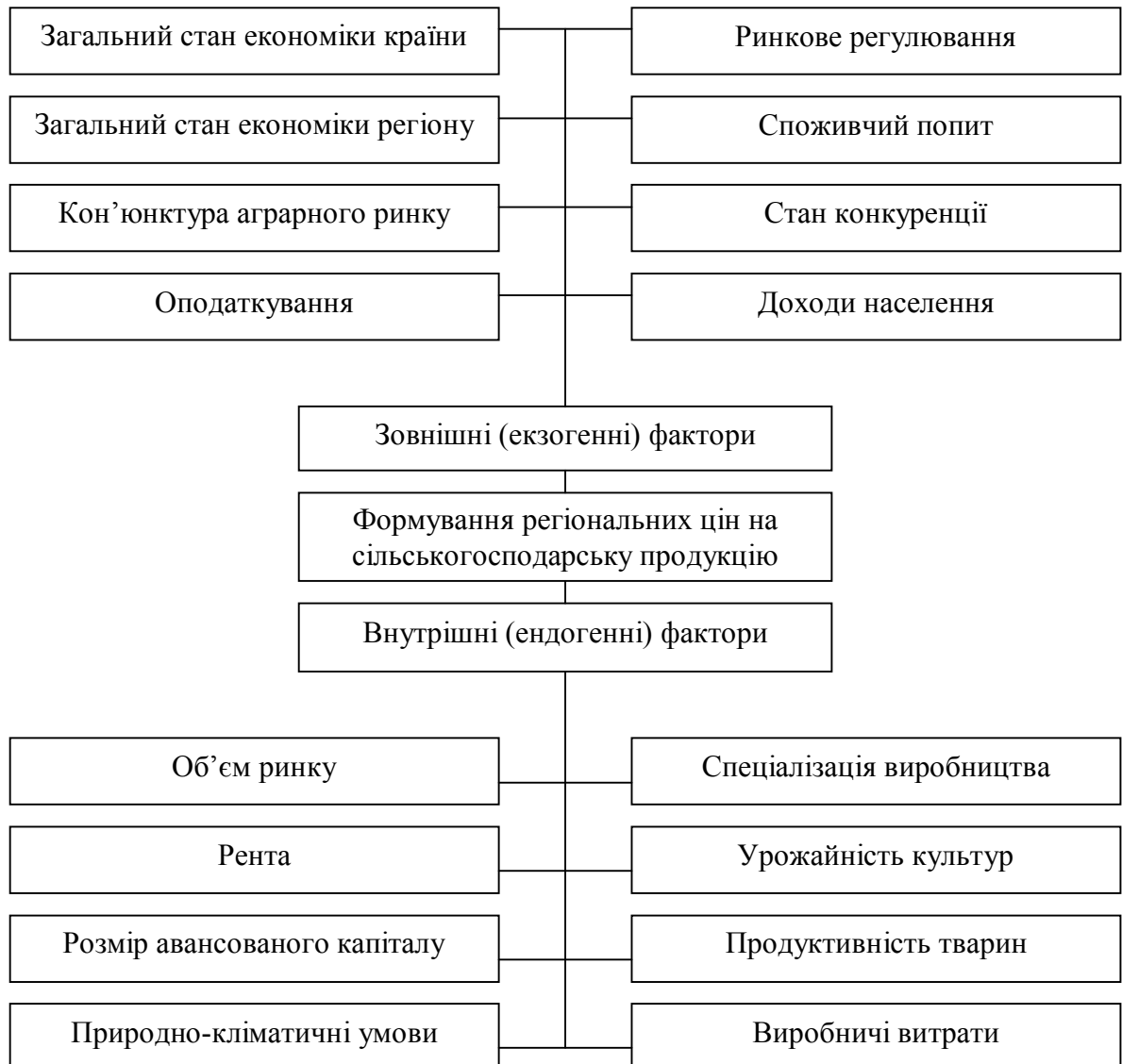

Рис. 1.10. Факторна модель регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію*

* Джерело: власні розробки автора

- неврахування основних економічних законів, якими є закон регіональної вартості, закон розширеного відтворення, закон пропорційності і планомірності. Обмін продукцією між сільським господарством та галузями

АПК повинен відбуватись згідно оптимальних параметрів, а фінансові потоки, які надходять в сільське господарство мають бути сконцентровані в обсязі, достатньому для розширеного відтворення виробництва в регіонах.

Теоретичне обґрунтування вирішення проблем ціноутворення на сільськогосподарську продукцію і його практична реалізація на основі врахування рентного підходу сприятимуть утвердженню якісно нового, регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, що стане регулятором територіального, а в масштабах країни – загального економічного зростання сільськогосподарського виробництва та його розширеного відтворення.

Висновки до I розділу

1. Ціна як економічна категорія має різну інтерпретацію в залежності від прийнятої теорії ціноутворення: теорія трудової вартості, теорія граничної корисності товару, теорія попиту і пропозиції. В нашому розумінні ціна – це грошовий вираз вартості товару, яка характеризує спосіб і міру суспільного розподілу доданої вартості на галузевому та регіональному рівнях. Це повністю корелює з категоріями суспільної і регіональної вартостей.

2. Рівень цін на сільськогосподарську продукцію встановлюється на основі регіонального ціноутворення. Під ним слід розуміти сукупність виробничих відносин, що виникають в процесі визначення вартості та цін на сільськогосподарську продукцію з врахуванням об'єктивних регіональних відмінностей в сільському господарстві, в якому процес відтворення здійснюється в різних природно-географічних та -економічних умовах.

3. Механізм регіонального ціноутворення можна охарактеризувати як сукупність елементів державної, ринкової та регіональної дії, принципів ціноутворення та розвиненої ринкової інфраструктури щодо встановлення та регулювання суспільної ціни продукції в процесі її просування до кінцевого споживача.

4. Основним законом ринкової економіки є закон вартості, за яким індивідуальні витрати на виробництво одиниці продукції приводяться до визнаного суспільством рівня середніх необхідних витрат. Стосовно сільського господарства дія закону вартості і ціноутворення має свої регіональні закономірності, які потрібно врахувати в процесі ціноутворення на продукцію агросектора на регіональному рівні.

5. На відміну від індустріальних країн з розвинутою аграрною економікою, формування цін на сільськогосподарську продукцію на вітчизняних регіональних ринках відзначається значною територіальною та часовою варіацією, що свідчить про нерозвиненість ринкової інфраструктури та слабку просторову інтеграцію регіональних ринків. Здійснення просторово-територіального цінового моніторингу на сільськогосподарську продукцію займає важливе місце в забезпеченні товаровиробників об'єктивною інформацією про поточну кон'юнктуру регіонального аграрного ринку та прогнозуванні показників її розвитку.

6. На сьогодні важливою проблемою ціноутворення на сільськогосподарську продукцію є диспаритет цін, який зумовлює нееквівалентний міжгалузевий та міжрегіональний обмін сільськогосподарськими товарами. Даний фактор негативно впливає на пропорції відтворення сільськогосподарського виробництва, а відтак створює дестабілізуючий елемент в розвитку інших суміжних галузей агропромислового комплексу.

7. Важливе місце в забезпеченні стабільності процесів ринкового ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, займає його регулювання, яке успішно практикується в країнах з високопродуктивним агросектором. Якісно новим принципом регулювання регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію повинен стати рентний підхід.

Положення цього розділу викладені у публікаціях автора [31, 32, 35, 37, 40, 42, 44, 49].

РОЗДІЛ II

Сучасний стан механізму ціноутворення в аграрному виробництві регіону

2.1. Регіональні особливості формування витрат виробництва сільськогосподарської продукції

З трансформацією економічних відносин на початку 90-х років минулого століття змінився і сам процес ціноутворення в аграрній сфері, який як і в інших секторах національного господарства почав здійснюватись в ринкових умовах, замінивши схему затратного ціноутворення.

Загальносвітова тенденція зростання витрат, яка є наслідком дії сукупності факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру при глобалізації економічних зв'язків проектується на стан функціонування всіх національних та регіональних економічних систем, в тому числі і на аграрну.

Результативність сільськогосподарського виробництва в значній мірі залежить від витратної компоненти ціни, на яку товаровиробники можуть найбільше впливати з позицій її релевантності. Проте в економічних умовах, які склалися на сьогодні, дана опція є не просто обмеженою, а майже відсутньою. Щорічне подорожчання матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства та безальтернативність у їх ціновому виборі на ринку засобів виробництва зумовлює відповідну динаміку виробничих витрат на виготовлення сільськогосподарської продукції в усіх без винятку регіонах України.

Варто зазначити, що формування виробничих витрат здійснюється під дією специфічних регіональних особливостей і перш за все під дією природно-кліматичних умов (середньорічна кількість опадів, середньорічна температура, тип ґрунтів та вміст гумусу в них) та організаційно-економічних умов виробничого процесу (організація виробництва, відстань до ринків збуту).

В агроформуваннях Подільського економічного району (ПЕР), поряд із відмінностями у природно-кліматичних умовах аграрного виробництва в міжрегіональному розрізі, існують і їх внутрішньорегіональні особливості, що впливає на кінцеві результати господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Так, згідно із агрокліматичним районуванням Тернопільську область можна розділити на три субрегіональні зони: «Холодне Опілля» (Полісся) – включає 6 адміністративних районів; «Помірне Опілля» (Лісостеп) – 6 адміністративних районів; «Тепле Опілля» (Лісостеп) – 5 адміністративних районів.

Для репрезентативних регіонів Подільського економічного району – Тернопільського, Хмельницького та Вінницького – в досліджуваному періоді є характерним абсолютне зростання витрат сільського господарства. У відносному вимірі найбільший ріст витрат зафіксовано в Тернопільській області у 8 разів, в тому числі в рослинництві – у 8,7 рази, а тваринництві – 5,2 рази (додаток В). В 2013 р. серед трьох регіонів лише сільськогосподарські підприємства Вінницької області у порівнянні з попереднім періодом зменшили свої виробничі витрати на 8,4 %, в тому числі в рослинництві на 10,8 % (в тваринницькій галузі відбувся їх приріст на рівні 7,7 %).

Слід звернути увагу на непропорційність у зростанні витрат рослинництва і тваринництва в регіонах внаслідок зменшення виробничих потужностей тваринницької галузі, що зменшує потребу у вартості авансованого капіталу. Якщо у Вінницькій області витрати рослинництва порівняно із тваринництвом зросли в 2,1 рази, то в Тернопільській і Хмельницькій – в 1,7 рази. Ці процеси зумовлюють деформованість структури агровиробництва, асиметрію в економічному розвитку регіонів, вектор якого має чітку експортну орієнтацію, що, однак, порушує структуру продовольчого споживання населення, особливо продукції м'ясного скотарства.

Поелементний аналіз структури регіональних витрат дозволяє встановити якісну сторону їх динаміки. За нашими підрахунками питома вага матеріальних витрат в агроформуваннях досліджуваних регіонів помітно коливається, фіксуючи найменше їх значення у Вінницькій області – 67,7 % та найбільше у Тернопільській області – 75,4 % (додаток Д). Важливе місце в структурі витрат займає їх соціальна компонента – оплата праці працівників сільгосп підприємств. Цей елемент витрат демонструє щорічне зниження: у 2013 р. його питома вага в Тернопільській області була менша від середнього значення по Україні на 5,5 %, а в Хмельницькій на 6,5 %. Натомість в господарствах Вінницького регіону питома вага витрат на оплату праці порівняно із попереднім роком зросла на 9,1 % і є найбільшою серед регіонів. Структура витрат має свою специфіку прояву в рослинництві і тваринництві.

Наприклад, в структурі витрат тваринництва в агроформуваннях Вінницької області питома вага витрат з оплати праці становить 15,7 %, що майже вдвічі більше, ніж у сусідніх регіонах та в середньому по країні (додаток Е, додаток Ж). При виробництві продукції рослинництва спостерігається зростання питомої ваги інших витрат (орендна плата за землю та майно). В переважній більшості агропідприємствами Тернопільської області встановлено оренду плати за землю на рівні 3 %. Тенденція до зростання цього показника спостерігається у всіх регіонах України, а в окремих із них – Чернігівська область – конкуруючі агропромислові компанії пропонують та виплачують навіть 9 % орендної плати від вартості земельних угідь [7; 8]. Тому дане питання потребує особливої уваги зі сторони держави, оскільки справедливий розподіл земельної ренти має здійснюватись в інтересах усього суспільства.

В загальному можна стверджувати що витрати на оплату праці є необґрунтовано заниженими і поряд із високою часткою матеріальних витрат використовуються для перерозподілу доданої вартості на користь суміжних

галузей АПК (підприємства I та III сфер), які є монополістами на ринку засобів виробництва та агропродовольчому ринку регіонів.

Порушена еквівалентність обміну між учасниками регіонального АПК проектується на витрати у виробничому процесі сільгосп підприємств, які прогресивно зростають та знаходять своє безпосереднє відображення у динаміці собівартості продукції. Її рівень має суттєву диференціацію як за роками, так і за регіонами кожного економічного району України:

Таблиця 2.1

Динаміка повної собівартості 1 ц основних видів сільськогосподарської продукції в Подільському економічному районі України*

Область	Роки					
	2005	2008	2010	2011	2012	2013
Пшениця						
Вінницька	41,5	65,0	99,8	111,2	135,5	121,3
Тернопільська	43,1	70,7	101,2	130,4	132,9	122,7
Хмельницька	43,5	73,6	101,6	118,8	141,3	132,9
Україна	39,5	64,3	99,6	112,8	139,1	127,6
Цукрові буряки						
Вінницька	19,2	23,8	35,4	32,1	40,6	36,1
Тернопільська	15,2	28,0	66,8	54,2	43,2	39,8
Хмельницька	16,7	18,0	34,9	37,3	35,1	38,5
Україна	17,0	20,9	41,7	38,0	37,5	38,9
Молоко						
Вінницька	94,8	169,2	222,5	255,1	269,8	297,2
Тернопільська	91,4	164,5	209,5	254,5	242,8	301,6
Хмельницька	88,7	160,8	228,9	251,1	239,1	288,7
Україна	92,1	169,8	228,9	264,3	266,5	304,3
М'ясо ВРХ						
Вінницька	707,7	1040,7	1278,5	1432,0	1631,3	1762,6
Тернопільська	741,5	1022,6	1142,8	1436,1	1433,4	1430,8
Хмельницька	709,1	1118,7	1530,4	1700,9	1741,7	1884,3
Україна	721,0	1101,4	1397,2	1590,9	1754,8	1857,6
М'ясо свиней						
Вінницька	950,4	1097,8	1272,5	1389,8	1591,5	1666,8
Тернопільська	979,4	1187,3	1278,2	1400,9	1521,9	1431,5
Хмельницька	1030,3	1143,4	1557,6	1748,4	1676,2	1723,3
Україна	819,4	1157,2	1323,5	1417,6	1562,6	1549,7

* Джерело: на основі [189; 190; 191; 192; 193; 194]

Як видно з таблиці 2.1, за аналізований період собівартість 1 ц основних видів аграрної продукції збільшилась у 2,5-3 рази, що негативно

вплинуло на регіональну систему відтворення, призвівши до зменшення платоспроможного попиту споживачів і збитковості підприємств.

У регіональному розрізі спостерігається значна диференціація собівартості аграрної продукції. Так, у сільськогосподарських підприємствах найбільший рівень собівартості 1 ц продукції за 2010-2013 роки був зафіксований: пшениці, м'яса свиней та м'яса ВРХ – у Хмельницькій області; цукрових буряків і молока – у Тернопільській області. Значно більша різниця у рівнях собівартості основних видів продукції виявлена на рівні окремих районів і передусім сільськогосподарських підприємств.

З метою визначення впливу специфічних регіональних особливостей на економічно-фінансові результати, нами було проведено на прикладі Тернопільської області групування сільськогосподарських підприємств за природно-кліматичними умовами виробництва (додаток А). Результати групування показали, що простежується кореляційна залежність між показниками прибутковості виробничої діяльності та природними умовами. В аграрних підприємствах І групи (Шумський район) при найбільшій величині інвестованих коштів у виробництво на 1 га сільськогосподарських угідь і сприятливих природно-кліматичних умовах отримано найбільший розмір доходу (9037 грн.) та прибутку (2413 грн.). Аналогічне співвідношення з іншими групами спостерігається й за розміром валового доходу в розрахунку на одне підприємство. В цілому аграрні підприємства «Холодного Опілля» (Шумський район) продемонстрували також вищий рівень рентабельності виробництва – 36,4 %.

За розглядуваний період в сільгосппідприємствах Тернопільського регіону виробничі витрати зазнали суттєвих змін як у відносному, так і в абсолютному вимірі. Це, в свою чергу, вплинуло і на динаміку їх структури. Порівняльна оцінка темпів зростання цін реалізації продукції в порівнянні з темпами зростання виробничої собівартості виявляє тенденцію, за якої темпи зростання другого показника випереджають аналогічні першого за більшістю видів продукції (табл. 2.2, додаток Н). Зокрема, у 2013 р. для продукції

рослинництва дане співвідношення становило: група зернових культур – співвідношення індексу росту цін реалізації до індексу росту витрат 0,84:0,98; цукрових буряків – співвідношення індексу цін реалізації до індексу росту витрат 0,80:0,99; плодів і ягід – співвідношення індексу цін реалізації до індексу росту витрат 2,43:2,66.

Таблиця 2.2

Динаміка виробничої собівартості 1 ц основних видів
сільськогосподарської продукції в Тернопільській області*

Продукція	Роки							
	2005	2007	2009	2010	2011	2012	2013	2013 до 2005, раз
Зернові	39,3	55,95	69,4	93,6	97,7	112,3	109,5	2,8
Цукрові буряки	13,1	12,4	30,5	41,5	45,0	36,8	36,6	2,8
Картопля	43,6	68,5	96,1	92,9	150,7	179,8	131,7	3,0
Овочі відкритого ґрунту	114,5	76,8	86,6	93,4	119,3	124,2	94,7	0,8
ВРХ (в живій вазі)	788,0	846,6	1194,9	1240,5	1451,1	1474,5	1547,7	2,0
Свині (в живій вазі)	931,4	887,2	1081,0	1161,8	1212,8	1298,6	1247,5	1,3
Птиця	715,2	694,2	748,6	858,2	716,8	872,9	874,4	1,2
Молоко	86,5	108,9	161,4	196,3	236,1	226,9	278,3	3,2
Яйця (1 тис. шт.)	169,5	219,7	294,5	340,1	385,7	380,8	437,5	2,6

*Джерело: на основі [180; 182; 184; 185; 186; 187; 188]

Серед продукції тваринництва приріст цін реалізації був меншим від приросту величини витрат за такими видами продукції: м'ясо ВРХ – співвідношення індексу росту цін реалізації до індексу росту витрат 0,83:1,05; м'ясо птиці – 0,94:1,00); виробництво – 1,13:1,15.

Формування регіональних витрат сільськогосподарського виробництва в значній мірі залежить від природно-біологічного фактора, в землеробстві таким обмежуючим фактором є природна родючість землі. Використовуючи дані еколого-агроекономічної оцінки ґрунтів за адміністративними районами Тернопільської області можна відмітити, що в тих із них, де ґрунти мають найменшу бальну оцінку спостерігаються найвищі виробничі витрати на 1 ц

пшениці: Бережанський – 30 балів та 183,54 грн.; Монастириський – 26 балів та 159,65 грн.; Підгаєцький – 29 балів та 157,77 грн. (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка витрат на виробництво 1 ц пшениці (грн.) та еколого-агрохімічна оцінка ґрунтів (балів) за районами Тернопільської області*

Райони	Роки						Бальна оцінка, балів
	2005	2008	2010	2011	2012	2013	
Холодне Опілля (Полісся)							
Бережанський	53,49	86,28	114,49	122,27	109,79	183,54	30
Зборівський	42,07	66,68	113,17	118,41	113,21	128,98	34
Кременецький	41,30	60,05	86,05	130,98	116,21	131,66	31
Монастириський	49,15	52,33	132,51	127,37	94,28	159,65	26
Підгаєцький	38,09	27,77	76,49	116,14	133,91	157,77	29
Шумський	50,98	75,41	115,27	106,66	120,72	145,4	40
Помірне Опілля (Лісостеп)							
Збаразький	35,48	67,04	98,57	90,53	126,43	142,39	40
Козівський	36,79	43,39	126,8	130,5	105,61	127,93	35
Лановецький	42,15	65,09	89,34	111,34	125,7	154,04	45
Підволочиський	42,09	58,36	108,15	100,22	119,34	138,09	51
Теребовлянський	37,21	71,07	94,77	99,4	111,93	118,26	42
Тернопільський	39,01	56,03	84,46	85,17	119,36	138,48	44
Тепле Опілля (Лісостеп)							
Борщівський	39,91	76,33	84,08	78,12	117,65	136,13	35
Бучацький	37,48	68,85	66,39	85,21	109,73	118,43	37
Гусятинський	33,27	44,27	102,05	108,69	143,8	133,80	44
Заліщицький	40,84	59,28	94,71	101,29	111,34	120,56	36
Чортківський	37,96	65,25	94,34	94,81	113,57	164,15	41
По області	39,26	60,22	96,53	102,92	121,43	138,42	39

*Джерело: на основі [13, с. 74-75; 180; 183; 185; 186; 187; 188]

В районах із найвищою бальною оцінкою витрати сільськогосподарських підприємств при виробництві пшениці є одними із найменшими в розрізі районів: Підволочиський – 51 бал (138,09 грн./ц), Гусятинський – 44 бали (133,80 грн./ц), Тернопільський – 44 бали (138,48 грн./ц).

В процесі комплексного вивчення формування витрат на виробництво продукції важливого значення набуває дослідження показника коефіцієнта варіації в розрізі окремих адміністративних районів та на рівні регіону за встановлений період, тобто його формування у внутрішньорегіональному просторовому і внутрішньорегіональному часовому вимірі. Для цього

використаємо такі статистичні методи як аналіз варіацій та взаємозв'язків: розмах варіації, середнє квадратичне відхилення і коефіцієнт варіації.

Як свідчать дані табл. 2.4, відхилення виробничої собівартості 1 ц зернових від середнього значення по районах Тернопільської області в останні роки зменшувалось, але в 2013 р. характеризується як значне.

Таблиця 2.4

Внутрішньорегіональна просторова варіація собівартості основних видів продукції за районами Тернопільської області*

Продукція	Коефіцієнт варіації, %								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Зернові	13,4	13,1	11,7	20,8	14,0	18,0	14,6	8,9	19,7
Цукрові буряки	24,1	20,5	25,2	19,7	20,5	40,8	26,4	18,0	20,2
Картопля	107,7	60,7	43,6	23,7	35,1	51,5	43,6	37,5	35,2
Овочі	55,5	71,6	45,7	65,6	63,9	47,6	50,1	44,4	40,6
Молоко	18,2	21,0	26,7	38,0	36,6	26,7	21,9	29,2	12,5
ВРХ	28,7	39,8	18,8	45,8	43,7	42,0	41,1	28,9	32,0
Свині	29,5	27,5	14,6	29,4	32,8	45,9	31,7	23,9	20,1
Яйця (1 тис. шт.)	16,1	16,7	3,2	34,4	7,4	11,2	15,6	4,5	17,6

* Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Хоча використання сучасних технологій обробітку ґрунту, які практикуються майже у всіх господарствах, уможлиблює вирівнювання витрат суб'єктів господарювання по даній групі культур (є одними із найменш трудомістких), однак використання різних рівнів закупівельних цін зернотрейдерами впливає на дану диференціацію цін в регіоні. В районах, котрі займаються цукробуряковою галуззю, даний показник є значно вищим – 20,2 %, а в картоплярстві він досяг 35,2 % і є великим. Великою рахується варіація собівартості продукції також в овочівництві – 40,6 %. Значною рахується варіація собівартості з виробництва молока – 12,5 %, м'яса свиней – 20,1 % та виробництва яєць – 17,6 %, а в м'ясному скотарстві значення даного показника посилилось і рахується великим. Значна амплітуда коливань собівартості 1 ц продукції даних галузей свідчить про наявність резервів зниження собівартості одиниці продукції в регіоні, а також про

більш ширше використання можливостей внутрігосподарського управління витратами виробничих підрозділів. При порівнянні коефіцієнтів варіації собівартості та ціни реалізації за переважною більшістю видів сільськогосподарської продукції у районах Тернопільської області зафіксовано значно більше відхилення витратного показника – собівартості продукції. Зокрема, на виробництві молока, прирості ВРХ та свиней зафіксовано майже двократне перевищення коефіцієнтів варіації собівартості над аналогічними варіаціями ціни. В той же час ціни на місцевому регіональному ринку більше тяжіють до рівноважного рівня.

В загальному об'єктивними факторами формування собівартості продукції залишаються погодні умови та вартість використаних матеріально-технічних ресурсів. Причому вплив даних чинників щороку посилюється і супроводжується зростанням собівартості й значним діапазоном в її відхиленні. З точки зору аналітики, це є повністю прогнозовані показники в умовах щорічного подорожчання вартості виробничих ресурсів.

Як свідчать дані таблиці 2.5, у часовому вимірі найбільше відхилення показника собівартості зафіксовано у буряківництві – 50,9 %, картоплярстві – 49,8 %, а також при виробництві зернових, овочів, молока, яєць.

Таблиця 2.5

Внутрішньорегіональна часова варіація собівартості продукції в
Тернопільській області за 2005-2013 рр.*

Продукція	2005-2013 рр.
Коефіцієнт варіації, %	
Зернові	40,0
Цукрові буряки	50,9
Картопля	49,8
Овочі	35,9
Молоко	44,4
ВРХ (жива вага)	28,6
Свині (жива вага)	18,8
Яйця (1 тис. шт.)	35,7

* Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Динаміка регіональних виробничих витрат відображає вплив ряду факторів, які в найбільшій мірі зумовлюють відхилення собівартості продукції порівняно із звітним періодом. З метою виявлення впливу сукупності факторів на абсолютну зміну результативного показника нами використано метод факторного аналізу. Встановлено, у 2010-2013 рр. відбулось зростання виробничої собівартості 1 ц продукції: зокрема, зернових культур – на 15,9 грн., картоплі – на 38,7 грн., а також овочів відкритого ґрунту – на 0,6 грн. (табл. 2.6). Підвищення урожайності цих культур не змогло компенсувати більш стрімке зростання витрат в розрахунку на 1 га посівної площі. В регіоні лише виробництво цукрових буряків на фоні збільшення виходу продукції з 1 га демонструє зниження собівартості одиниці продукції.

Група продукції тваринництва представлена продукцією ВРХ, свиней, птиці в живій вазі, а також молочною продукцією, собівартість яких також збільшилась. Причому зростання рівня собівартості супроводжувалось підвищенням продуктивності худоби, за виключенням продукції м'ясного птахівництва. В розрахунку на одиницю продукції підвищення продуктивності ВРХ на відгодівлі сприяло зниженню собівартості на 243,0 грн., продуктивності дійного стада – на 63,2 грн., продуктивності свиней на відгодівлі – на 142,6 грн. (табл. 2.6) Незважаючи на цей позитивний момент, величина зростання виробничих витрат переважала підвищення продуктивності тварин, що й стало вирішальним у загальному підвищенні собівартості продукції.

Сьогодні основним резервом зниження виробничих витрат в сільськогосподарських підприємствах Тернопільського регіону залишається фактор кількісного показника – підвищення урожайності культур і продуктивності тварин. Генетичний потенціал зернових культур за існуючої технології виробництва використовується лише на 25-35 % при фактичній урожайності в господарствах в межах 25-40 ц/га у різні роки. Як свідчать дані статистичного групування сільськогосподарських підприємств

Тернопільської області за розміром зібраної площі зернових, найвищий рівень урожайності мають господарства площею 2-3 тис. га і більше [168]. Тобто, рівень урожайності безпосередньо залежить від оптимального рівня концентрації виробництва. Така ж ситуація характерна для вирощування інших сільськогосподарських культур в регіоні.

Таблиця 2.6

Факторний аналіз собівартості основних видів продукції
рослинництва в Тернопільській області*

Продукція	Виробничі витрати на 1 га (1 гол.), тис. грн.		Урожайність, ц/га (продуктивність, ц)		Собівартість 1 ц, грн.			Абсолютна зміна (±) собівартості 1 ц, грн.		
	2010 р.	2013 р.	2010 р.	2013 р.	2010 р.	умовна	2013 р.	загальна	у т.ч. за рахунок	
									виробничих витрат на 1 га (1 гол.)	Урожайності (продуктивності)
Продукція рослинництва										
Зернові культури	2,71	5,55	29	50,7	93,6	191,4	109,5	15,9	97,8	-81,9
Цукрові буряки	10,64	11,17	256,5	305,3	41,5	43,6	36,6	-4,9	2,1	-7,0
Картопля	25,21	44,89	271,1	340,9	93,0	165,6	131,7	38,7	72,6	-33,9
Овочі в/г	14,32	16,47	152,2	174,0	94,1	108,3	94,7	0,6	25,4	-24,8
Продукція тваринництва										
ВРХ (ж.м.)	1,50	2,16	1,21	1,40	1240,5	1789,2	1547,7	307,2	550,2	-243,0
Свині (ж.м.)	1,22	1,46	1,05	1,17	1161,8	1380,9	1247,5	85,7	228,3	-142,6
Птиця	18,02	30,61	0,021	0,035	858,2	1457,5	874,5	16,3	599,3	-583,0
Молоко	8,39	14,61	42,79	52,50	196,3	341,5	278,3	82,0	145,2	-63,2

* Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Аналогічна картина спостерігається і при виробництві тваринницької продукції. В молочному скотарстві середньорічний надій від однієї корови коливався в межах від 1292 кг до 7496 кг [168]. Дана різниця пояснюється різним рівнем годівлі корів та потенціалом порід, які утримуються на молочно-товарних фермах. Використання генетичного потенціалу продуктивності тварин, насамперед, передбачає досягнення ефективної

продуктивності, створюючи запас потужності в 30-35 % для досягнення потенційної продуктивності тварин [73]. Зрозуміло, що за даного рівня продуктивності сільськогосподарські підприємства регіону не спроможні забезпечити конкурентоспроможність своєї продукції за рахунок зниження її собівартості. Це є особливо актуальним в умовах сучасного стану функціонування світових ринків агропродовольства. З року в рік спостерігається несприятлива цінова кон'юнктура аграрного ринку, яка, враховуючи постійне зростання загального обсягу витрат виробництва, формує в загальному відповідну економічну ситуацію для сільськогосподарських виробників в аграрних підприємствах Подільського економічного району. Як наслідок, має місце несприятливе співвідношення повної собівартості та ціни в цукробуряковому виробництві, зокрема, у Вінницькій області цей показник дорівнює 99,8 %, а в Тернопільській та Хмельницькій областях реалізаційні ціни продукції взагалі не покривають затрат виробництва – співвідношення відповідно 107,0 % та 100,9 % (табл. 2.7).

Особливо незадовільним є стан справ у м'ясному скотарстві, який в останні роки лише погіршився в усіх без винятку регіонах, насамперед у Хмельницькій та Вінницькій областях (170,4 % і 179,4 %); аналогічні показники при виробництві м'яса свиней в згаданих областях також демонструють незадовільне співвідношення, відповідно 111,7 % та 108,2 %, що відображає існуючу ситуацію в цілому по Україні. За вказаний період істотна позитивна динаміка досліджуваного процесу характерна для виробництва молока, що яскраво ілюструє співвідношення «собівартість-ціна» в Тернопільській, Вінницькій та Хмельницькій областях.

В меншій мірі позитивна тенденція зберігається в останні роки також у зерновій галузі. В регіональному розрізі виробнича собівартість пшениці коливалась в діапазоні від 114,08 грн./ц у Вінницькій області до 138,4 грн./ц у господарствах Тернопільської області (табл. 2.8, додаток З, додаток И). В розрахунку на 1 ц продукції спостерігається зростання вартості традиційних

витрат, зокрема на оплату праці, придбання насіння, мінеральних добрив, палива, амортизаційних витрат у виробничому процесі агропідприємств.

Таблиця 2.7

Відношення повної собівартості продукції сільського господарства до ціни в Подільському економічному районі України, %*

Область	Роки					
	2005	2008	2010	2011	2012	2013
Пшениця						
Вінницька	92,0	86,3	90,4	82,8	86,4	84,5
Тернопільська	97,5	77,4	97,9	93,4	90,6	89,0
Хмельницька	99,9	86,6	91,1	87,1	90,4	93,3
Україна	95,6	84,0	91,3	85,0	89,5	93,0
Цукрові буряки						
Вінницька	96,0	123,0	91,5	80,0	91,9	99,8
Тернопільська	81,4	73,5	83,4	65,5	93,4	107,0
Хмельницька	89,8	84,3	73,2	75,4	85,2	100,9
Україна	95,4	93,4	85,7	73,3	86,4	97,3
Молоко						
Вінницька	95,7	121,8	80,3	81,9	93,9	85,8
Тернопільська	80,5	57,8	74,8	81,9	89,6	86,8
Хмельницька	87,8	68,9	87,8	83,1	92,1	84,4
Україна	89,1	72,2	84,9	84,4	97,7	87,5
М'ясо ВРХ						
Вінницька	132,7	14,9	150,1	114,5	127,3	170,4
Тернопільська	131,4	13,5	129,4	112,3	109,7	132,6
Хмельницька	133,3	14,0	165,4	133,9	137,2	179,4
Україна	133,4	15,3	155,9	132,9	141,9	176,3
М'ясо свиней						
Вінницька	90,6	84,5	121,7	113,7	100,7	111,7
Тернопільська	99,5	74,1	107,3	103,5	94,9	92,5
Хмельницька	98,6	90,1	137,7	132,8	99,5	108,2
Україна	87,0	79,9	108,5	103,9	98,0	99,8

* Джерело: на основі [189; 190; 191; 192; 193; 194]

Структура витрат на виробництво пшениці в аграрних підприємствах регіонів майже повністю відповідає їх загальногалузевій картині в рослинництві. Проте слід звернути увагу: частка витрат на оплату праці у Вінницькій області – 7,3 % – є дещо більшою, а витрати на оплату послуг сторонніх організацій – 8,27 % – є суттєво меншими від аналогічних показників в сусідніх регіонах. Зростання частки витрат на оплату робіт і послуг сторонніх організацій пов'язано із незадовільною технічною забезпеченістю господарств, що змушує їх користуватися послугами інших

структур для виконання визначеного спектру технологічних робіт при виробництві зерна та інших видів діяльності.

Таблиця 2.8

Склад витрат на виробництво 1 ц пшениці в Тернопільській області, грн.*

Статті витрат	2010 р.		2013 р.		2013 р. до 2010 р.	
	грн.	%	грн.	%	грн.	%
Витрати – всього	96,5	100	138,4	100	41,9	143,4
Прямі витрати на оплату праці	5,8	6,0	7,1	5,1	1,3	122,4
Прямі матеріальні витрати	69,2	71,7	99,0	71,5	29,8	143,1
насіння	12,8	13,2	16,0	11,6	3,2	125,0
мінеральні добрива	20,8	21,6	32,3	23,4	11,5	155,3
нафтопродукти	13,1	13,5	14,4	10,4	1,3	109,9
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	10,7	11,1	17,1	12,4	6,4	159,8
решта матеріальних витрат	11,9	12,3	19,2	13,9	7,3	161,3
Інші прямі і загальновиробничі витрати	21,5	22,3	32,3	23,4	10,8	150,2
амортизація необоротних активів	6,4	6,6	7,8	5,6	1,4	121,9
відрахування на соціальні заходи	2,0	2,1	2,7	1,9	0,7	135,0
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	13,1	13,6	21,9	15,8	8,8	167,2

* Джерело: розраховано і складено автором на основі [168;185; 188]

Ключові витрати сільськогосподарських підприємств демонстрували щорічне зниження. Якщо взяти до уваги зростання рівня заробітної плати в сільському господарстві, то воно здійснювалось значно нижчими темпами, ніж аналогічне по матеріальних витратах, за винятком Вінницького регіону. Цей фактор пояснює низьку питому вагу даної статті витрат в загальній їх вартості. Підвищення рівня механізації виробничих процесів, зокрема в рослинництві, а також продуктивності застосовуваних агротехнічних засобів об'єктивно зменшує потребу в кількості працюючих.

В аграрних підприємствах Тернопільської області приріст витрат, а також збільшення їх частки в загальній вартості витрат на виробництво 1 ц пшениці спостерігається за такими статтями: мінеральні добрива – на 55,3 %

(11,5 грн.), оплата робіт і послуг сторонніх організацій – на 59,8 % (6,4 грн.) та загальновиробничі витрати – на 50,2 % (10,8 грн.). Зазначені витрати займають й найбільшу питому вагу в загальній вартості витрат в регіоні, а тому підвищення вартості одиниці ресурсів та послуг закономірно зумовлює найбільший вплив на зростання виробничої собівартості 1 ц продукції.

Як видно з рис. 2.1, протягом 2010-2013 рр. зросла вартість всіх послуг, наданих сторонніми організаціями щодо обробітку земельних масивів: оранка, культивуція, внесення комплексних добрив. Структурно-вартісний аналіз собівартості 1 ц тваринницької продукції (молока) дав змогу визначити, що найвищий рівень собівартості спостерігається в господарствах Тернопільської області (278,3 грн./ц), а найнижчий – в господарствах сусідньої Хмельницької області (264,17 грн./ц) (табл. 2.9, додаток К, додаток Л).

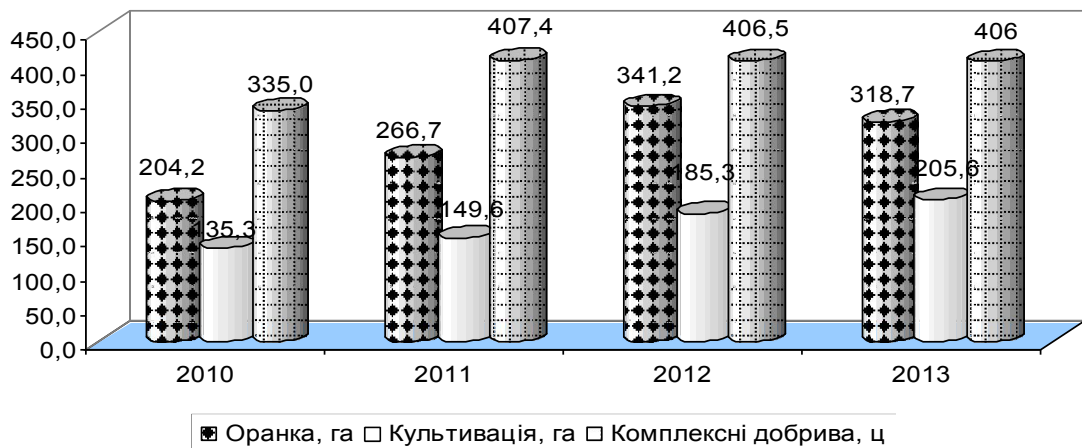

Рис. 2.1. Вартість робіт і послуг сторонніх організацій та комплексних добрив в рослинництві*

* Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

На фоні збільшення прямих витрат по оплаті праці на 1 ц молока їх питома вага зменшилась, особливо в господарствах Тернопільської області – із 18,1 % до 14,6 %, а у Вінницькому регіоні, незважаючи на таку тенденцію її питома вага була найбільшою – 20,7 %. Знову ж таки дане явище пояснюється як таке, що зумовлює знецінення вартості робочої сили в тваринницькій галузі досліджуваного регіону. Зростання вартості

матеріальних витрат в досліджуваних областях Подільського економічного району супроводжувалось встановленням різної питомої ваги окремих із них у загальній вартості витрат. Так, найбільше значення цього показника зафіксовано в господарствах Тернопільської області – 74,1 %, а мінімальне в господарствах Вінницької області – 64,9 %.

В розрізі матеріальних витрат традиційно основною статтею їх зростання є витрати на корми. Вартість кормів є визначальною у формуванні собівартості продукції в регіонах, тому доцільно простежити її формування по основних видах кормів, що входять до раціону годівлі молочного стада.

Таблиця 2.9

Склад витрат на виробництво 1 ц молока в Тернопільській області, грн.*

Статті витрат	2010 р.		2013 р.		2013 р. до 2010 р.	
	грн.	%	грн.	%	±	%
Витрати – всього	196,3	100	278,3	100	82	141,8
Прямі витрати на оплату праці	35,5	18,1	40,7	14,6	5,2	114,6
Прямі матеріальні витрати	136,8	69,7	206,2	74,1	69,4	150,7
корми	94,2	48,0	148,7	53,4	54,5	157,9
нафтопродукти	15,7	8,0	15,9	5,7	0,2	101,3
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	4,4	2,2	11,8	4,3	7,4	268,2
решта матеріальних витрат	22,5	11,5	29,7	10,7	7,2	132,0
Інші прямі і загальновиробничі витрати	23,9	12,2	31,4	11,3	7,5	131,4
амортизація необоротних активів	6,0	3,0	12,4	4,5	6,4	206,7
відрахування на соціальні заходи	12,5	6,4	14,8	5,3	2,3	118,4
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	5,5	2,8	4,2	1,5	-1,3	76,4

* Джерело: розраховано і складено автором на основі [168;185; 188]

Як видно з графічного матеріалу рисунка 2.2, в господарствах Тернопільського регіону значно зменшилась вартість комбікормових сумішей – із 380,7 грн./ц до 167,3 грн./ц, а також силосу. Натомість збільшилась ціна придбання 1 ц грубих кормів (сіна) – із 50,3 грн./ц до

52,8 грн./ц. В кормовому раціоні саме вони займають найбільшу питому вагу і формують практично найбільший розмір витрат сільськогосподарських підприємств у собівартості продукції.

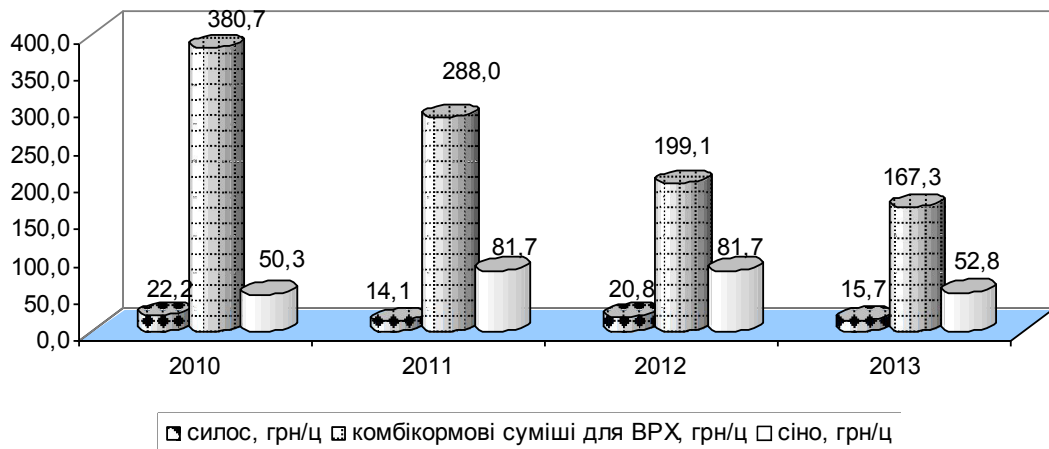

Рис. 2.2. Вартість кормів, які закупувалися сільськогосподарськими підприємствами для виробничих потреб*

* Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

З метою більш детального аналізу витрат на виробництво і збут продукції ми провели групування сільськогосподарських підприємств районів Тернопільського регіону за рівнем повної собівартості 1 ц реалізованої пшениці у 2013 р.

Як видно з табл. 2.10, рівень повної собівартості тісно пов'язаний із продуктивністю зернового виробництва. Підвищення урожайності пшениці супроводжується збільшенням виробничих витрат на 1 га зібраної площі. Так, найменшу собівартість 1 ц пшениці – 122,4 грн. – мали сільськогосподарські підприємства I групи районів, в яких була порівняно найнижча урожайність пшениці (33,9 ц/га). Це положення більш рельєфно підтверджується досвідом передових районів (Підволочиський, Бучацький), в господарствах яких вдалося досягти підвищення урожайності пшениці.

Помітний вплив на повну собівартість 1 ц реалізованої пшениці здійснює концентрація виробництва. Для прикладу, господарства другої групи в розрахунку на район мали значно більшу середню зібрану площу

пшениці – 10,9 тис. га та обсяг виробництва зерна – 12,2 тис. ц, що, порівняно із аналогічним показником по області, вище відповідно на 7,5 % та 11,9 %.

Таблиця 2.10

Залежність повної собівартості 1 ц реалізованої пшениці від факторів її формування в Тернопільській області у 2013 р.*

Показники	Групи районів за рівнем повної собівартості 1 ц пшениці, грн.						Всього по області
	I до 130,00		II 130,01-150,00		III 150,01 і більше		
	всього	у т.ч. Бучацький район	всього	у т.ч. Підволочиський район	всього	у т.ч. Лановецький	
Кількість районів в групі	4	1	5	1	8	1	17
Повна собівартість 1 ц зерна, грн.	122,4	129,2	138,9	149,6	176,7	171,3	148,1
Урожайність пшениці, ц/га	33,9	39,0	37,0	44,7	33,4	35,2	34,8
Зібрана площа на район, тис. га	9,5	7,5	10,9	12,6	6,2	6,7	8,3
Валовий збір зерна на район, тис. ц	321	294	404	563	205,5	236	291,3
Витрати коштів на 1 га зібраної площі (інтенсифікація), грн.	4141,5	4618,8	4897,7	6172,6	5107,7	5422,2	4261,5
Витрати на виробництво 1 ц пшениці – всього, грн.	123,3	118,4	133,5	138,1	154,8	154,0	122,5
Продано зерна на район, тис. ц	153,9	157,4	417,8	547,0	154,5	195,3	232,3
Середня ціна реалізації 1 ц пшениці, грн.	127,9	142,7	142,1	161,1	135,6	152,9	137,8
Прибуток (-збиток), грн.:							
на 1 ц реалізованого зерна	5,56	13,6	3,23	11,4	-41,13	-18,3	-10,3
на 1 га зібраної площі	90,52	283,2	123,3	495,7	-1033,5	-533	-284,5
Рівень рентабельності пшениці, %	4,5	10,5	2,3	7,6	-23,3	-10,7	-6,9

* Джерело: розраховано і складено автором на основі [168; 188]

Варто зазначити, що рівень урожайності, а відтак і собівартості зерна в значній мірі залежить від інтенсифікації виробництва в регіонах, тобто від виробничих витрат в розрахунку на 1 га зібраної площі пшениці. Так, наприклад, середній рівень інтенсифікації виробництва зерна, тобто внесення коштів на 1 га зібраної площі пшениці у підприємствах Бучацького району (4618,8 грн./га) та у Підволочиському районі (6172,6 грн./га) забезпечили

урожайність пшениці відповідно 39,0 ц/га і 44,7 ц/га. Отже, основними факторами формування виробничої і комерційної собівартості зерна пшениці й інших сільськогосподарських культур є рівень урожайності, інтенсифікація та концентрація виробництва, раціональне використання коштів за статтями витрат.

В сільськогосподарських підприємствах регіону, як видно з табл. 2.10, є значні резерви щодо зменшення витрат на насіння, мінеральні добрива, пальне і мастильні матеріали, особливо інші прямі та загальновиробничі витрати, що сприятиме підвищенню економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. Виробнича і комерційна собівартість продукції є головним внутрішнім фактором економічної ефективності галузей регіону, а тому зменшення рівня собівартості продукції буде сприяти підвищенню економічної ефективності галузей та конкурентоспроможності виробництва продукції.

Одним із найважливіших та ефективних методів встановлення залежності результативного показника (залежної змінної Y) від факторів впливу (незалежних змінних $X_1, X_2, \dots, X_n$) є регресійний метод. В наших розрахунках, які охоплюють дані за період 2000-2013 рр., до переліку факторів впливу на зміну результативного показника – собівартості одиниці продукції (Y) – ми включили:

X_1 – урожайність зернових культур, ц/га;

X_2 – норма внесення мінеральних добрив, кг.д.р./га.

На основі отриманої регресійної моделі встановлено дуже сильний зв'язок ($R = 0,926$) між виробничою собівартістю 1 ц зернових та рівнем їх врожайності і кількістю внесених мінеральних добрив на 1 га посівної площі. Отримане значення коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,858$ свідчить, що коливання собівартості продукції зернових майже на 85,8 % пояснюється дією врахованих факторів.

Перевірка рівняння регресії на його значимість, з використанням рівня значимості α та значення коефіцієнта детермінації R^2 з їх еталонними

значеннями дає можливість встановити високий рівень значимості даного рівняння. Так, розрахований показник $\alpha = 1,3076E-05$ є меншим 0,01, тобто степінь ризику помилки менше 1 %. Розрахований коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,858$ є більшим від його критичного значення $R^2 = 0,393$, що за рівня ймовірності 95 % дозволяє говорити про значимість даного рівняння регресії, яке матиме такий вигляд:

$$Y = -10,908 + 1,524X_1 + 0,412X_2 \quad (2.1)$$

Коефіцієнти рівняння регресії свідчать, зростання рівня урожайності на 1 ц зумовлює зниження собівартості одиниці зернових на 1,52 грн. Внесення 1 кг д.р. мінеральних добрив на одиницю площі забезпечить зниження собівартості 1 ц зернових на 0,412 грн. На жаль, ми не можемо включити в побудову регресійної моделі фактор затрати праці, оскільки, починаючи з 2007 р. не ведеться статистична звітність за цим показником у регіонах.

На сьогодні залишається невирішеним питання доцільності включення у витрати на виробництво сільськогосподарської продукції не всіх витрат, а лише їх частини. Результатом такого методичного прийому є занижений рівень собівартості порівняно із фактичними результатами виробничої діяльності сільгосп підприємств. Як засвідчують дослідження по даній тематиці, в Україні й областях витрати на оплату праці, які включаються в собівартість продукції, є заниженим показником.

Отже, дослідження процесу формування собівартості сільськогосподарської продукції на рівні окремих регіонів Подільського економічного району дозволило встановити за сучасних умов економічного розвитку наступні закономірності та факти: 1) спостерігається чітка тенденція зростання виробничих витрат за всіма видами сільськогосподарських культур упродовж досліджуваного періоду; 2) збільшення частки матеріальних витрат супроводжується суттєвим зменшенням витрат на оплату праці, що негативно впливає на продуктивність праці та ефективність виробництва в регіонах; в меншій мірі

це стосується господарств Вінницької області; 3) існує непропорційність структури матеріальних витрат між витратами на оплату праці й витратами на оплату робіт і послуг сторонніх організацій – питома вага останніх у 2013 р. у витратах сільського господарства, наприклад, Тернопільського регіону становила 27,3 %, в тому числі в рослинництві – 30,8 %; 4) спостерігається значна варіація у рівнях собівартості за основними видами сільськогосподарської продукції, зокрема тваринницької, що пояснюється відмінностями природно-кліматичних, а також економічних умов систем ведення сільського господарства досліджуваних регіонів; 5) встановлено кореляційну залежність рівня виробничої собівартості продукції від обсягу її виробництва в регіоні за допомогою спеціальних методів дослідження (факторний аналіз, кореляційно-регресійний метод). Отримані результати свідчать про прямо пропорційну залежність цих показників.

2.2. Внутрішньорегіональна динаміка цін на сільськогосподарську продукцію та еквівалентність обміну

Вартість продукції, як сума компонентів спожитих засобів виробництва, витрат на оплату праці у формі заробітної плати працівників і встановленого розміру прибутку на регіональних аграрних ринках не є тотожною ціні продукції. В силу вступають фактори суто об'єктивного економічного характеру – монополізація ринків агропродовольчої продукції (монополюють низькі закупівельні ціни) та матеріально-технічного забезпечення (монополюють високі ціни на продукцію промисловості). Дана ситуація є характерною і для розвинутих країн світу, в яких держава за рахунок програм субсидування численних напрямків підтримки фермерських господарств на рівні окремих регіонів покриває товаровиробникам недоотриманий прибуток у ціні. Такі дії, на нашу думку, незважаючи навіть на їх результативність, представляють собою заходи щодо усунення не причинних зв'язків, а їх наслідків. Бюджетні асигнування акумулюються і

направляються на дані цілі за рахунок споживачів, що посилює соціальне напруження.

Переробні підприємства, володіючи монопольним становищем на регіональному ринку і, відповідно, не маючи істотної конкуренції, створюють ціновий тиск на агропідприємства. Антимонопольне законодавство, незважаючи на численні правові норми, неспроможне ефективно відреагувати на ці процеси. Аналогічна ситуація спостерігається і на ринку засобів виробництва для потреб аграрної сфери регіонів. Такий подвійний тиск сільськогосподарські підприємства неспроможні витримати в конкуренції з новими та економічно потужними структурами – агропромисловими корпораціями (агрохолдингами). Останні, використовуючи переваги вертикально інтегрованого виробництва, отримують продукцію із значно меншою собівартістю, ніж інші суб'єкти агросектору, а, отже, знижуючи нижню межу базису ціни, отримують додатковий прибуток, що служить капіталізації сільськогосподарського виробництва. При цьому агрохолдинги, в порівнянні з невеликими виробниками за розмірами площ сільськогосподарських угідь, володіють як правило найбільшими та найширшими можливостями у використанні фактору регіональних переваг для виробництва сільськогосподарської продукції, оптимізуючи природні, технологічні, технічні та економічні чинники регіональних систем відтворення.

При формуванні цін основних видів сільськогосподарської продукції можна простежити значну диференціацію їх рівнів в регіональному розрізі. Як свідчать дані табл. 2.11, у 2013 р. найвищі закупівельні ціни на продукцію в сільськогосподарських підприємствах спостерігалися: на пшеницю – у Вінницькій області (143,53 грн./ц); на цукрові буряки – у Хмельницькій області (38,13 грн./ц); на молоко та м'ясо ВРХ – в Тернопільській області (відповідно 347,53 грн./ц та 1078,80 грн./ц); на м'ясо свиней – в Хмельницькій області (1592,78 грн./ц).

Вищезазначене свідчить про недосконалість регіональних ринків сільськогосподарської продукцію внаслідок недостатнього розвитку їх інфраструктури, що стримує рух товарних потоків між регіонами.

Таблиця 2.11

Динаміка ціни реалізації 1 ц продукції у Подільському економічному районі України*

Область	Роки					
	2005	2008	2010	2011	2012	2013
Пшениця						
Вінницька	45,04	75,38	110,42	134,34	156,92	143,53
Тернопільська	44,24	91,45	103,38	139,59	146,80	137,85
Хмельницька	43,60	85,01	111,59	136,42	156,31	142,50
Україна	41,28	76,54	109,12	132,70	155,51	137,21
Цукрові буряки						
Вінницька	19,97	19,36	38,69	40,09	44,15	36,16
Тернопільська	18,70	38,10	80,14	82,76	46,30	37,24
Хмельницька	18,66	21,35	47,79	49,40	41,23	38,13
Україна	17,85	22,40	48,73	51,92	43,00	39,96
Молоко						
Вінницька	99,08	186,84	277,23	311,55	287,46	346,19
Тернопільська	113,54	204,16	280,03	310,75	270,99	347,53
Хмельницька	100,97	180,77	260,82	302,09	259,67	342,10
Україна	103,34	176,80	269,81	313,12	272,74	347,75
М'ясо ВРХ						
Вінницька	533,40	855,55	851,51	1251,11	1281,28	1034,29
Тернопільська	564,32	875,30	883,01	1279,22	1306,40	1078,80
Хмельницька	531,76	891,16	925,53	1270,52	1269,35	1050,40
Україна	540,61	835,53	896,08	1196,68	1236,94	1053,70
М'ясо свиней						
Вінницька	1049,40	1171,16	1045,71	1222,57	1580,32	1492,75
Тернопільська	983,96	1242,27	1190,75	1353,58	1603,34	1547,29
Хмельницька	1044,94	1087,93	1131,00	1316,54	1683,87	1592,78
Україна	941,43	1160,11	1220,40	1364,79	1594,11	1552,57

* Джерело: на основі [189; 190; 191; 192; 193; 194]

В умовах несприятливого економічного середовища окремих регіонів, ціноутворення на сільськогосподарську продукцію відбувається з позицій диктату як покупців продукції агросектора, так і продавців промислової продукції для його потреб. Ситуацію ускладнює економічно необґрунтована в обсягах та структурі експортна орієнтація сільського господарства, що ще більше посилює диспропорцію регіонального агровиробництва, створює цінову асиметрію економічного простору та сприяє інфляційному розвитку

на регіональному агропродовольчому ринку. Вказані процеси знаходять безпосереднє відображення в динаміці регіональних цін на сільськогосподарську продукцію. Так, на рівні окремих регіонів у досліджуваному періоді можна простежити періоди піку цін та його спаду, що пояснюється об'єктивними факторами (додаток М). Після 2010 р. спостерігається помітне зменшення регіональних цін реалізації продукції сільського господарства, в тому числі рослинницької та тваринницької продукції, особливо яскраво дана тенденція притаманна для цінової кон'юнктури у 2013 р. Передусім це пов'язано із збільшенням виробничих потужностей зернової галузі, олійного виробництва, які на сьогодні є провідними галузями та цінова кон'юнктура ринків яких безпосередньо корелює із глобальними процесами на світових ринках сільськогосподарської продукції.

Встановлено, за основними видами сільськогосподарської продукції, крім виробництва овочів, відбулось кратне підвищення цін їх реалізації у регіонах. Послідовне підвищення цін збуту цукрових буряків до 2011 р. змінилося значним зниженням у 2013 р. – до 37,2 грн./ц (додаток Н). Причина полягає в обмеженості регіональних ринків збуту цукру, які фактично функціонують в стані автаркії у центрах виробництва продукції, що має наслідком його відносне перевиробництво та вимагає жорсткого державного регулювання. У цьому контексті слід відмітити наступну особливість досліджуваної динаміки: за всіма видами продукції рослинництва, окрім виробництва картоплі та плодово-ягідної продукції, у 2013 р. порівняно із попереднім періодом спостерігається значне зниження регіональних реалізаційних цін (додаток Н). По зернових культурах вони знизились із 151,4 грн./ц до 126,7 грн./ц або на 16,3 %, по цукрових буряках – із 46,4 грн./ц до 37,2 грн./ц або на 43,2 %, в овочівництві – із 173,0 грн./ц до 123,9 грн./ц або на 29,6 % (додаток Н).

В тваринництві вищезазначена картина характерна при виробництві м'яса худоби і птиці (за винятком молочного скотарства та виробництва

яець) (табл. Н). Найбільший спад реалізаційних цін зафіксовано в м'ясному скотарстві із 1306,4 грн./ц до 1078,8 грн./ц (на 27,0 %). В свинарстві ціни знизились із 1603,3 грн./ц до 1547,3 грн./ц (3,0 %). Зниження цін відбулось в умовах, коли ринки яловичини і свинини є фактично ненасиченими та потребують нарощування обсягів виробництва продукції, яка поставляється на регіональні ринки, що функціонують у стані автаркії та обмеження міжрегіонального обміну сільськогосподарськими товарами. Значні коливання реалізаційних цін тваринницької продукції в першу чергу відображають вітчизняну та загальносвітову цінову кон'юнктуру на аграрних ринках. Це, безперечно, позначається на показниках ефективності виробничо-господарської діяльності товаровиробників і регіональному економічному розвитку.

Як відомо ціноутворення в Україні відбувається в умовах 7-10 разового диспаритету цін на продукцію сільського господарства і цін на продукцію суміжних галузей, які його обслуговують. Економічні відносини сільськогосподарських підприємств з іншими галузями також характеризується порушенням цінового паритету. Якщо у 1990 р. для придбання трактора Т-150 К необхідно було продати 57 т пшениці 3 класу, а з продукції тваринництва – 43 т молока або 6,0 т ВРХ (в живій масі), то у 2013 р. пшениці потрібно було продати 257 т, молока – 134 т, ВРХ в живій вазі – 44 т для придбання одиниці техніки (додаток П). Збільшення пропорцій обміну продукції сільськогосподарських підприємств спостерігається також при купівлі зернозбиральних комбайнів, пального та мінеральних добрив. Однак, найбільше зростання зафіксовано на ринку палива: господарства всіх форм власності у 2013 р. порівняно із 1990 р. для придбання 1 т дизельного палива змушені були продати пшениці у 9,4 разів більше, молока – в 6,2 рази та ВРХ в живій вазі – в 14,2 разів більше.

В переважній більшості випадків вказані диспропорції обумовлені випереджаючим зростанням вартості матеріально-технічних ресурсів для потреб агросфери в порівнянні із підвищенням цін на сільськогосподарську

продукцію (табл. 2.12). Крім того, протягом 90-х років в процесі неконтрольованого ціноутворення в регіонах сформувався колосальний ціновий диспаритет, на базі якого вже відбувалось подальше ціноутворення на продукцію підприємств I та II сфер агропромислового комплексу нашої держави.

Нині виробники сільгосптехніки в Україні звільнені від оподаткування прибутку упродовж 10-річного терміну. Однак, незважаючи на це, й надалі продовжують необґрунтовано підвищувати ціни на свою продукцію, не покращуючи її технічний рівень.

Таблиця 2.12

Динаміка цін на матеріально-технічні ресурси та основні види сільськогосподарської продукції в Україні, тис. грн.*

Показники	Роки					2013 до 2000, разів
	2000	2010	2011	2012	2013	
Матеріально-технічні ресурси						
Т-150 К	75,0	341,4	377,6	429,9	462,5	6,2
Дон-1500	120,0	718,6	741,6	874,9	1143,2	9,5
Бензин	1,980	6,629	9,202	9,882	9,932	5,0
Дизпаливо	1,873	5,735	8,242	8,686	8,539	4,6
Аміачна селітра	0,268	1,937	2,608	2,684	2,651	9,9
Сільськогосподарська продукція**						
Пшениця 3 класу	487	1091	2000	2100	1800	3,7
Молоко	536	2698	3131	2727	3457	6,4
ВРХ	2074	8960	11966	12369	10537	5,1
Свині	3217	12204	13647	15941	15525	4,8

* Джерело: розраховано і складено автором на основі Головного управління статистик України; ** ціна за 1 т продукції, грн.

Заслугує на увагу досягнуте цінове співвідношення між окремими видами продукції, а саме зерновими (пшеницею) та іншими культурами рослинництва та продукцією галузей тваринництва на рівні регіонів. Як свідчать дані 1990 р., в Україні дане співвідношення між цінами на зерно і ВРХ становило 1:10,8 (майже наближалось до світового рівня). На рівні Тернопільської області аналогічне співвідношення показників у 2013 р. становило 1:7,8, що свідчить про його невідповідність (табл. 2.13). Це зумовлено падінням регіональних цін на сільськогосподарську продукцію.

В умовах ринку однією із найважливіших вимог ціноутворення є стабільність цін, яка характеризується відносно однаковим їх рівнем на певній території та протягом визначеного періоду. Іншими словами, це ситуація, за якої темпи інфляції є настільки низькими, що не мають серйозного впливу на прийняття економічних рішень.

Таблиця 2.13

Співвідношення цін реалізації окремих видів продукції з ціною на пшеницю в Тернопільській області*

Продукція	Середньо реалізаційна ціна 1 ц продукції в 2013 р.	Співвідношення цін реалізації з цінами на пшеницю, %	
		2012	2013
Пшениця	137,8	100,0	100,0
Цукрові буряки	37,2	29,8	27,0
Картопля	189,6	94,0	137,6
Овочі	170,7	111,3	123,9
Плоди і ягоди	322,2	78,3	233,8
ВРХ (в живій вазі)	1078,8	840,1	782,9
Свині (в живій вазі)	1547,3	1031,1	1122,9
Птиця (в живій вазі)	872,2	599,2	632,9
Молоко	347,5	174,2	252,2
Яйця, тис. шт.	597,9	34,1	433,9

* Джерело: розраховано і складено автором на основі [188]

Причому існують декілька підходів її дослідження: динамічна стабільність (за ряд років і в межах одного року), територіальна (за регіонами, районами), стабільність цін за різними маркетинговими каналами збуту та ін. [133, с. 59]. Досить важливо в дослідженні ціни простежити її формування в часовому та територіальному вимірі. Для цього використаємо такі статистичні методи як аналіз варіацій та взаємозв'язків – розмах варіації, середнє квадратичне відхилення та коефіцієнт варіації [133, с. 60]. При цьому коефіцієнт варіації має наступні значення: до 5 % – варіація слабка, 6-10 – помірною, 11-20 – значною, 21-50 – великою і понад 50 % варіація рахується дуже великою.

Насамперед відслідкуємо внутрішньорегіональну динаміку цін за основними видами сільськогосподарської продукції. В якості одиниці

спостереження у періоді 2005-2013 рр. було взято усі адміністративні райони Тернопільщини. На основі аналізу емпіричних даних було виявлено значну варіацію цін за видами продукції: коефіцієнт варіації дорівнював за цукровими буряками 13,2 %, овочами – 14,3 %, м'ясом ВРХ та свиней відповідно – 12,4 % та 11,3 %. Досить велика цінова варіація серед 17 районних одиниць Тернопільського регіону була зафіксована з виробництва картоплі 30,2 % та яєць 22,5 % (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Внутрішньорегіональна просторова варіація ціни основних видів продукції за районами Тернопільської області*

Продукція	Роки								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Коефіцієнт варіації, %									
Зернові	7,0	5,7	10,3	13,3	17,9	7,1	7,8	5,5	10,5
Цукрові буряки	8,9	11,8	30,3	61,3	34,2	60,0	36,9	14,4	13,2
Картопля	37,9	43,5	27,4	32,8	23,8	23,8	45,5	40,9	30,2
Овочі	46,1	55,2	56,7	96,3	27,9	52,2	45,0	23,3	14,3
Молоко	15,5	19,3	17,2	21,3	17,8	14,7	11,1	14,7	10,5
ВРХ	10,7	13,5	13,6	17,1	13,8	14,7	15,2	9,1	12,4
Свині	17,1	8,6	15,4	17,3	9,5	15,3	13,1	12,1	11,3
Яйця (1 тис. шт.)	6,2	22,0	1,5	-	5,3	7,9	6,7	12,1	22,5

* Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Суттєве відхилення цін пояснюється локальністю регіонального ринку, нерозвиненістю транспортної інфраструктури, недостатньою просторовою інтеграцією регіональних ринків та, як наслідок, незначним обсягом міжрегіонального товарообміну. При порівнянні коефіцієнтів внутрішньорегіональної варіації цін продукції та цін їх реалізації можна виявити відповідну залежність. Однак, незважаючи на зменшення в останній період територіальної цінової варіації основних видів продукції в регіоні, значення показника залишається ще досить високим. Продукція реалізується переважно за місцем її виробництва, а міжрайонні та міжрегіональні потоки є незначними для вирівнювання цін за регіональною ознакою. Це свідчить про невиконання ринком функції встановлення рівноважної ціни, а також продовження процесу формування ринкового середовища, відповідний

рівень розвитку якого забезпечить формування єдиної ціни регіонального ринку аграрної продукції в умовах автаркії.

Натомість, часова динаміка цін на сільськогосподарську продукцію в регіоні за досліджуваний період була великою по зернових, картоплі, овочах і тваринницькій продукції. По цукрових буряках спостерігалися ознаки дуже великої цінової варіації, що справедливо також в цілому для України (значення показників варіації становили понад 50 %). Доречно згадати, що в США середньорічні коливання цін по зернових не перевищують 30 %. В цьому контексті видається цікавим порівняльне дослідження варіації регіональних цін основних видів продукції в країнах-членах Європейського Союзу, що здійснено на прикладі аграрного сектора Німеччини. Для аналізу було взято також часовий інтервал 2005-2013 рр.

Як видно з табл. 2.15, коливання цін на продукцію німецьких агропідприємств порівняно з господарствами нашого регіону є значно меншими. Особливо це стосується продукції тваринництва, де коефіцієнт цінової варіації за молоком і продукцією свинарства становив відповідно 13,5 % і 8,7 %. Це вказує, що аграрна політика ЄС, в тому числі Німеччини, в цілому вирізняється стабільністю та послідовністю використання різноманітних методів врівноваження ринкової ціни. Так, в Європейському Союзі під впливом державного контролю за цінами перебуває від 88 до 97 % виробленої продукції, що насправді виявляє значну обмеженість вільного ринкового механізму як головного виміру цін на сільськогосподарську продукцію в країнах-членах ЄС.

Розрахунки територіальної і часової компонент цінової варіації аграрного ринку України, проведені на прикладі Тернопільського регіону, ще раз додатково засвідчують значну змінність цінової кон'юнктури, велику, навіть ризикову, нестабільність вітчизняного ринкового середовища та потребу у формуванні єдиних, просторово інтегрованих регіональних ринків: створення оптово-продовольчих ринків, товарних бірж з ознаками цивілізованого ринкового функціонування.

Часова варіація ціни в Тернопільській області, Україні та
Німеччині в 2005-2013 рр.*

Продукція	Тернопільська область	Україна	Німеччина
Коефіцієнт варіації, %			
Зернові	38,8	40,5	30,8
Цукрові буряки	61,4	43,3	27,9
Картопля	49,3	36,6	26,3
Овочі	21,5	22,4	-
Молоко	43,6	38,8	13,5
ВРХ (жива вага)	38,5	-	15,1
Свині (жива вага)	29,2	-	8,7
Яйця (1 тис. шт.)	37,2	38,9	29,3

* Джерело: розраховано і складено автором на основі даних Головного управління статистики в Україні, Головного управління статистики в Тернопільській області та BMELV-Statistik in Deutschland

В контексті сказаного слід зазначити, що економічно нестабільною залишається ситуація в основній галузі сільського господарства – зерновому виробництві, де коефіцієнт конкурентоспроможності у 2013 р. в порівнянні з відносно сприятливим попереднім роком зменшився до 3,2 %. Розрахований показник цінової конкурентоспроможності засвідчив відсутність такого в цукробуряковому виробництві (Цк = -7,0), м'ясному скотарстві (Цк = -9,7) та при виробництві м'яса птиці (-29,9 %). Розмір бюджетних дотацій та поверненого податку на додану вартість в цих галузях є недостатніми для подолання збитковості та забезпечення конкурентоспроможності продукції.

Більш-менш стабільним становищем та можливістю підвищення конкурентоспроможності продукції характеризується виробництво картоплі, овочів, молока та яєць (табл. 2.16). Конкурентні позиції виробників продукції свинарства за цим показником також є нестійкими, що засвідчують дані показники в галузі – 7,5 %.

Товаровиробникам з виробництва продукції птахівництва дедалі важче витримувати цінову конкуренцію виробників з інших регіонів, зокрема Київської, Львівської областей. Це стосується також і продукції свинарства, коли на місцевий регіональний ринок із дешевшою продукцією виходять виробники з інших країн, зокрема Польщі.

Цінова конкурентоспроможність основних видів продукції в
Тернопільській області*

Продукція	Роки								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Зернові	7,0	6,9	28,3	17,8	14,9	11,2	17,2	15,4	3,2
Цукрові буряки	18,7	19,3	15,1	26,5	46,1	16,6	34,5	6,7	-7,0
Картопля	25,7	35,0	13,8	-11,6	7,1	25,1	5,6	-30,4	23,3
Овочі	63,7	67,7	40,9	57,9	20,8	40,8	4,9	16,4	16,7
ВРХ (в живій вазі)	-24,6	-35,5	-28,7	-16,8	-33,7	-29,4	-12,3	-9,7	-32,6
Свині (в живій вазі)	3,0	-7,0	-16,2	4,4	16,9	-7,3	-3,5	5,1	7,5
Птиця	-58,3	-80,5	-90,9	-15,2	-24,6	9,2	26,3	1,4	-29,9
Молоко	20,0	13,5	30,5	19,4	10,3	25,2	18,1	10,3	13,2
Яйця (1 тис. шт.)	14,2	-17,3	-7,1	6,0	4,2	1,8	5,2	18,8	19,7

* Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Проблемою підвищення конкурентоздатності продукції залишається її якість, яка, як відомо, є вирішальним фактором у встановленні закупівельних цін зі сторони переробних підприємств. Це стосується переважної більшості продукції сільського господарства за винятком продукції птахівництва. Наприклад, перший сорт молока відповідає 3-4-у в Європі та другому в Росії. Середня жива вага однієї голови ВРХ, свиней, яка у 2013 р. реалізовувалась на м'ясопереробні підприємства, залишається нижчою, ніж у 1990 р. Жива вага однієї голови ВРХ і свиней становили відповідно: у 1990 р. – 433 кг та 112 кг; у 2013 р. – 421 кг та 105 кг.

В загальному підсумку найважливішим завданням підвищення конкурентоспроможності продукції в регіонах є підвищення виробничих потужностей сільського господарства (особливо в тваринницьких галузях), зниження виробничої собівартості продукції та затрат на експлуатацію.

Управління ціноутворенням на регіональному рівні є успішним у разі виявлення факторів впливу на величину цін та можливості маневрування ними з метою підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та забезпечення регіональної системи його відтворення. Проведемо дослідження залежності ціни реалізації 1 ц зернових за 2000-2013 рр. в

сільгосп підприємствах Тернопільського регіону. В якості незалежних змінних ($X_1, X_2, \dots, X_n$) визначимо наступні фактори:

X_1 – собівартість 1 ц зернових культур, грн./ц;

X_2 – обсяги реалізації зернових культур, тис. т.;

X_3 – індекс споживчих цін, %.

Отримані дані дозволяють дати наступну характеристику залежності результативного показника від впливу врахованих факторів. Згідно показника множинної регресії ($R = 0,987$) силу зв'язку між ціною реалізації та собівартістю продукції, обсягами її реалізації, індексом споживчих витрат можна назвати дуже сильним. Близьким за значенням є показник коефіцієнта детермінації ($R^2 = 0,975$), який дозволяє констатувати, що зміна ціни реалізації 1 ц зернових на 97,5 % залежить від дії врахованих факторів.

Наступним кроком нашого алгоритму розрахунків є перевірка регресійної моделі на значимість. Оперуючи рівнем значимості α та значенням коефіцієнта детермінації R^2 з їх еталонними значеннями можна встановити високий рівень значимості отриманого рівняння регресії. Так, розрахований показник $\alpha = 1,16048E-07$ є меншим 0,01, тобто степінь ризику помилки менше 1 %. Розрахований коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,975$ є більшим від його критичного значення $R^2 = 0,393$, що за рівня ймовірності 95 % дозволяє говорити про значимість даного рівняння регресії.

В результаті математичної обробки даних було отримано наступну залежність ціни від розглянутих факторів:

$$Y = -35,22 + 1,144X_1 + 0,003X_2 + 0,348X_3 \quad (2.2)$$

Отримані коефіцієнти дозволяють простежити зміну результативного показника під впливом названих факторів. У випадку зниження собівартості 1 ц зерна на 1 грн. ціна реалізації підвищиться на 1,1 грн. Зменшення обсягу реалізації на 1 ц зумовить зростання ціни на 0,003 грн., а підвищення інфляції на 1 % викличе аналогічне підвищення ціни реалізації 1 ц зерна на 0,348 %.

Одним із ефективних прийомів, який дозволяє виявити коливання ціни в залежності від сукупності визначених факторів є метод групування. Всі

райони Тернопільського регіону було згруповано за показниками собівартості 1 ц та прибутку на 1 ц реалізованої продукції, а в якості групувальної ознаки обрано показник ціни реалізації 1 ц пшениці.

За результатами розрахунків було отримано три групи районів за групувальною ознакою (табл. 2.17). В усіх групах адміністративних районів як і в цілому по Тернопільській області спостерігається збитковість виробництва, яка зменшується в міру зростання реалізаційної ціни та повної собівартості 1 ц пшениці, а також зменшенням зібраної площі зернових в розрахунку на район.

Виявлена динаміка із позитивними показниками ефективності простежується при оцінці економічно кращих районів Тернопільського регіону. Найменша ціна реалізації 1 ц пшениці зафіксована у Тербовлянському районі. Господарства цього ж району мали найменшу повну собівартість – 118,5 грн./ц, рівень якої є значно нижчим середньорегіонального значення, і найбільшу зібрану площу пшениці – 54,07 тис. га. На фоні цього досягнуті показники прибутковості в розрахунку на 1 ц реалізованого зерна та 1 га зібраної площі характеризуються середніми значеннями серед представлених районів кожної групи.

В господарствах Козівського району другої групи спостерігаються вище від середньообласного значення реалізаційна ціна та собівартість одиниці продукції, а господарства Буцацького району реалізовували свою продукцію за ціною 142,7 грн./ц – дещо вищими за середньорегіональний рівень. Однак, на виробництво і реалізацію 1 ц пшениці господарства витратили значно менше грошових коштів – 129,2 грн. проти 148,1 грн. Позитивне співвідношення цих вартісних показників забезпечило і найвищий розмір отриманого прибутку на 1 ц реалізованого зерна – 13,6 грн. та 1 га зібраної площі – 283,1 грн., а також найвищу рентабельність зернового виробництва – 10,5 %. Причому зібрана площа зернових в господарствах Буцацького району є найменшою з поміж представлених районів кожної групи.

Таблиця 2.17

Групування сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за рівнем ціни реалізації пшениці у 2013 р.*

Показники	Ціна реалізації 1 ц зерна, грн.						Всього по області
	I до 130		II 130,01-140,00		III 140,01 і більше		
	Всього	у т.ч. Теребовлянський	Всього	у т.ч. Козівський	Всього	у т.ч. Бучацький	
Кількість районів	7	1	5	1	5	1	17
Ціна реалізації 1 ц зерна, грн.	125,1	128,7	134,8	138,6	153,6	142,7	137,8
Повна собівартість 1 ц, грн.	143,3	118,5	146,8	132,9	154,4	129,2	148,1
Зібрана площа всього, тис. га	54,07	14,41	49,19	10,98	35,58	7,54	142,3
Прибуток (збиток), грн.:							
на 1 ц реалізованого зерна	-24,5	10,2	-12,0	5,7	-18,2	13,6	-10,3
на 1 га зібраної площі	-547,1	214,2	-411,5	163,4	-354,2	283,1	-284,6
Рівень рентабельності, %	-12,7	8,6	-8,2	4,3	-0,5	10,5	-6,9

*Джерело: розраховано і складено автором на основі [168; 188]

Результати групування дають змогу констатувати, що зростання ціни реалізації продукції позитивно впливає на зростання ефективності зернової галузі в тому випадку, якщо забезпечується оптимальне співвідношення вартісних показників ціна-повна собівартість продукції. Це може бути досягнуто завдяки інтенсифікації виробництва, що передбачає підвищення техніко-технологічного рівня виробничого процесу в регіоні.

Проведення аналогічного групування сільськогосподарських підприємств з виробництва молока (табл. 2.18), показує певну залежність, яка прослідковується між ціною 1 ц молока та іншими показниками. В першій групі районів (шість одиниць) відмічається найнижча ціна реалізації 1 ц молока – 316,8 грн., а також найнижчий рівень повної собівартості – 289,5 грн., що є також нижчим від середньообласного значення вказаних показників. Райони групи посідають друге місце за ранжированістю розміру прибутку в розрахунку на одиницю продукції – 27,3 грн. та на одну корову –

9,4 грн. Проміжне значення за даними показниками займають райони другої групи, куди увійшла їх найбільша кількість – 7 одиниць.

Таблиця 2.18

Групування сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за рівнем ціни реалізації 1 ц молока у 2013 р.*

Показники	Ціна реалізації 1 ц молока, грн.			Всього по області
	I до 320,0	II 320,1-350,0	III 350,0 і більше	
Кількість районів	6	7	4	17
Поголів'я корів, гол.	1607	3607	4732	9946
Надій молока на корову, кг	4230	4022	5748	5250
Ціна реалізації 1 ц молока, грн.	316,8	333,7	360,9	347,5
Повна собівартість 1 ц молока, грн.	289,5	308,8	300,7	301,6
Прибуток (збиток), грн.:				
на 1 ц молока	27,3	24,8	60,1	45,9
на одну корову	964,3	871,6	3308,7	2046,1
Рівень рентабельності (збитковості), %	9,4	8,0	19,9	15,2

*Джерело: розраховано і складено автором на основі [168; 188]

Господарства районів 3 групи реалізовували молоко за найбільш сприятливими цінами – 360,9 грн./ц. Одночасно собівартість 1 ц молока була однією з найнижчих – 300,7 грн. – серед зазначених груп, що дозволило отримати також і максимальний прибуток на одиницю продукції – 60,1 грн. та на 1 голову дійного стада – 2046,1 грн. Ця група районів характеризується також найбільшою кількістю поголів'я корів і найвищим рівнем середньорічних надоїв молочного стада. Зростання реалізаційної ціни одиниці продукції супроводжується одночасним підвищенням прибутковості виробництва, що є цілком закономірним економічним явищем. Це дозволяє стверджувати про значну залежність реалізаційної ціни від обраного каналу збуту продукції.

Як демонструють дані додатку Р, перевагу у збуті своєї продукції сільськогосподарські підприємства надають комерційним структурам. Близько 85,7 % всього зерна сільськогосподарські товаровиробники реалізували комерційним структурам (зернотрейдерам), які активно працюють в Тернопільському регіоні, наприклад, агрохолдинг «Нібулон». За

даним каналом ціна реалізації фіксувалась на більшому рівні, порівняно із середньою по області. Комерційні структури пропонували не найвищу закупівельну ціну – 128,5 грн./ц, яка є більшою середньореалізаційною, однак нижчою від ціни пропозиції переробних підприємств – 139,1 грн./ц (додаток С). В умовах проблемного кредитування зернотрейдери пропонували сільгосппідприємствам «швидкі гроші», що, звичайно, забезпечило домінування даного напрямку збуту продукції на рівні регіону. За найнижчими цінами зерно реалізовувалось населенню в рахунок орендної плати за майнові паї по 120,2 грн./ц. Зміни відбулись і в обсягах реалізації, які в останні роки збільшувались і в 2013 р. було реалізовано майже вдвічі більше зернових і зернобобових порівняно із 2010 р.

Помітно змінилася й регіональна збутова мережа цукрових буряків. В останні роки зміцнюють позиції посередницькі структури: частка цього маркетингового каналу у 2013 р. досягла 15,1 %, що більше від рівня попереднього року (додаток Р). В цьому ж році цукрові заводи пропонували за 1 ц сировини 37,9 грн., посередники (комерційні структури) – 33,8 грн. (додаток С). Зменшення закупівельних цін відбувалось на фоні зменшення обсягів реалізації цукрових буряків, що згідно дії економічних законів повинно мати зворотню дію. В попередні роки ціновий розрив за даними напрямами спостерігався більш як дворазовий.

Майже вся продукція молочного скотарства в регіоні реалізується молокопереробним заводам. Питома вага продукції, зданої підприємствам у 2012 р., становила 98,8 % (додаток Р). Користуючись своїм монопольним становищем молокозаводи серед всіх гравців на регіональному молочному ринку пропонували майже найнижчі ціни на продукцію – 344,4 грн./ц, комерційні структури закупляли по 295,2 грн./ц, а найвигідніше сільськогосподарські підприємства збували молоко через власну торгівельну мережу за ціною 390,0 грн./ц (додаток С).

Найбільшу частку продукції м'ясного скотарства – 83,2 % товаровиробники реалізували на м'ясопереробні підприємства, які за 1 ц

живої маси ВРХ пропонували 1069,8 грн. За максимальною ціною 1339,5 грн./ц сільгосп підприємства збували продукцію посередницькій ланці, яка обслуговує даний сегмент ринку м'яса з часткою 12,8 %. Через власну торгівельну мережу було реалізовано лише 2,3 % продукції.

Як видно з даних табл. 2.19, в збутовій стратегії господарств вигідною була реалізація пшениці через біржову інфраструктуру. У 2013 р. в позабіржовій торгівлі найвищі ціни (151,9 грн./ц) формувалися при збуті зернових переробним підприємствам, а по укладених біржових договорах товаровиробники отримали 212,3 грн./ц.

Таблиця 2.19

Ціна реалізації пшениці в Тернопільській області
за різними каналами реалізації*, грн./ц

Канал реалізації	Роки					2013 до 2008, ±
	2008	2010	2011	2012	2013	
Переробним підприємствам	89,6	110,4	141,1	149,8	151,9	62,3
Населенню	84,7	93,2	113,8	125,8	131,8	47,1
Пайовикам	66,0	81,1	90,6	126,8	120,9	54,9
На ринку	85,5	104,9	130,6	126,5	127,2	41,7
Через біржу	117,2	143,4	162,0	171,6	212,3	95,1
За іншими каналами	98,9	113,6	153,6	151,8	141,8	42,9
Середня ціна	90,9	105,3	140,2	147,3	137,8	46,9

* Джерело: на основі даних Головного управління статистики у Тернопільській області та Тернопільської агропромислової біржі

Біржові ціни істотно відрізняються від регіональних цін за наявною мережею збуту, але обсяги реалізації є незначними: у 2008 р. питома вага зернових від загального обсягу збуту дорівнювала 1,9 %, а в 2013 р. вже 0,8 %, що практично не справляє впливу на цінову кон'юнктуру регіонального ринку.

Як свідчать дані табл. 2.20, найбільше цінове відхилення у 2013 р. було зафіксовано при реалізації пшениці пайовикам в рахунок орендної плати і на ринку – 91,4 грн./ц та 85,1 грн./ц відповідно. Рівень цін в посередницькому секторі (за іншими каналами реалізації) був менший на 70,5 грн./ц або ж на 49,7 %.

Відхилення біржової ціни реалізації пшениці від реалізаційних цін за
напрямами реалізації в Тернопільській області*, (±)

Канал реалізації	2008 р.		2010 р.		2012 р.		2013	
	грн./ц	%	грн./ц	%	грн./ц	%	грн./ц	%
Переробним підприємствам	-27,6	30,8	-33	29,9	-21,8	14,5	-60,4	39,8
Населенню	-32,5	38,4	-50,2	53,8	-45,8	36,4	-80,5	61,1
Пайовикам	-51,2	77,6	-62,3	76,8	-44,8	35,3	-91,4	75,6
На ринку	-31,7	37,1	-38,5	36,7	-45,1	35,6	-85,1	66,9
За іншими каналами	-18,3	18,5	-29,8	26,2	-19,8	13,0	-70,5	49,7
Середня ціна	-26,3	28,9	-38,1	36,2	-24,3	16,5	-74,5	54,1

* Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області та Тернопільської агропромислової біржі

На черговому прикладі, помісячному обсязі реалізації зернових культур протягом 2010-2013 р. сільгосп підприємствами Тернопільського регіону, спробуємо перевірити взаємозалежність показників попиту і пропозиції в результаті їх динаміки.

Як свідчать дані рис. 2.3, при коливаннях обсягу пропозиції не можна простежити чітку залежність «максимум обсягу продажу-мінімальна ціна» і навпаки – «мінімальні обсяги продажу-максимальна ціна» продукції. Пік реалізації зерна нового врожаю товаровиробниками регіону припадає на жовтень-грудень, а відповідні їм мінімальні ціни є дещо зміщеними в часовому проміжку і встановлюються в січні-місяці. Найменшу кількість зернових товаровиробники пропонували в січні та червні, а відповідні їм цінові значення хоча й зростали проте максимального рівня протягом 2010-2013 рр. досягали у вересні-жовтні, лютому та липні. Тобто, протягом зазначеного часового проміжку можна відмітити періоди зростання-зниження обсягу пропозиції та ціни реалізації продукції зернових в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області.

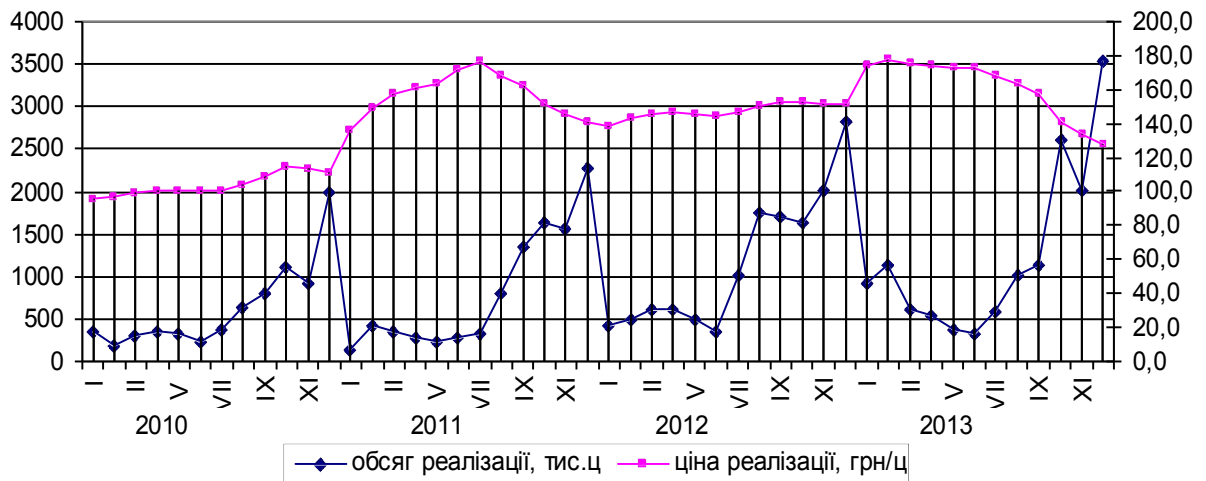

Рис. 2.3. Динаміка обсягів продажу та цін на зернові в Тернопільській області*

* Джерело: розраховано і складено автором на основі даних Головного управління статистики в Тернопільській області

Більш детальний аналіз щомісячної зміни регіональної ціни від середньорічного її рівня можна зробити за даними табл. 2.21. Найбільше відхилення реалізаційної ціни 1 ц пшениці від її середньорічного рівня в сторону збільшення було зафіксовано в січні-місяці – на 8,4 грн./ц. Протилежне значення амплітуди коливання відносно середньорічного рівня реалізаційної ціни було досягнуто у вересні-місяці -9,9 грн./ц, тобто в період масової реалізації зернових на регіональному ринку. Як бачимо, амплітуда коливання показника при зниженні є більшою ніж у випадку амплітуди коливання при зростанні ціни.

На сьогодні проблемою в реалізації зернових є відсутність або ж незначна кількість елеваторних потужностей в сільськогосподарських підприємствах регіону. Станом на 2013 р. в Тернопільській області нараховувалось 15 елеваторних комплексів, що з огляду на традиційний виробничий напрям сільськогосподарських підприємств є недостатнім. Це й зумовлює основну причину збуту урожаю зернових до січня-місяця наступного року через посередників, як правило добре розгалужену мережу зернотрейдерів, які пропонують ціну значно нижчу від рівня світової.

Відсутність розвиненого біржового ринку збуту продукції позбавляє товаровиробників регіону значно вигідніших умов реалізації, а відповідно формує хронічно низьку ефективність виробництва.

Таблиця 2.21

Вплив термінів реалізації зернових на рівень ціни в Тернопільській області*

	Ціна, грн./ц	Обсяг реалізації, тис. ц			Структура реалізації, %				Зміна середньої ціни, грн.
		2011	2012	2013	2011	2012	2013	Абсолютне відхилення, ±	
А	1	2	3	4	5	6	7	8=7-5	9=8*1/100
січень	174,2	137,6	429	923,1	1,4	3,1	6,2	4,8	8,4
лютий	177,5	417,6	490,7	1144,2	4,3	3,5	7,7	3,4	6,0
березень	175,5	357,1	605,4	612,8	3,7	4,3	4,1	0,4	0,7
квітень	174,0	290,5	604,6	553,7	3,0	4,3	3,7	0,7	1,2
травень	173,3	227,4	497,3	390,2	2,4	3,6	2,6	0,2	0,3
червень	172,7	280,5	360,1	339,2	2,9	2,6	2,3	-0,6	-1,0
липень	168,0	320,2	1026,1	580,4	3,3	7,4	3,9	0,6	1,0
серпень	163,9	798,9	1756	1014,2	8,3	12,6	6,8	-1,5	-2,5
вересень	157,1	1353,5	1698,2	1136,1	14,0	12,2	7,7	-6,3	-9,9
жовтень	140,7	1640,4	1633,5	2606,9	17,0	11,7	17,6	0,6	0,8
листопад	133,7	1553,8	2013,3	2000,8	16,1	14,5	13,5	-2,6	-3,5
грудень	128,2	2276,9	2810,8	3515,3	23,6	20,2	23,7	0,1	0,1
Всього	х	9654,4	13925	14816,9	100,0	100,0	100,0	х	х

* Джерело: розраховано і складено автором на основі даних Головного управління статистики в Тернопільській області

Серед причин можна назвати недостатнє інформаційне забезпечення, неефективну інформаційну роботу служб цінового моніторингу регіонального аграрного ринку та ряд інших факторів. До основних факторів, що визначають вибір товаровиробником маркетингового каналу можна віднести витрати на реалізацію, фінансовий стан господарства, якісні параметри продукції, ефективність каналів реалізації, цілі підприємства та ін.

Помітну роль в цьому процесі повинна відігравати і держава через ефективне використання державних закупівель на основі державної регіональної контрактації продукції, про що яскраво свідчить досвід країн з високопродуктивним сільським господарством (країни ЄС, США, Канада).

2.3. Ціноутворення як основа економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в регіоні

Сьогодні найважливішою проблемою ефективного сільськогосподарського виробництва на рівні регіонів та в структурі національної економіки в цілому є питання ціноутворення. Сільське господарство вважається джерелом абсолютної доданої вартості, а тому при нових, вдосконалених процесах ціноутворення, воно в рази може збільшити прибутковість та зумовить аналогічні позитивні синергічні ефекти в суміжних сферах економіки, перетворившись на центр економічного зростання.

Ефективність сільськогосподарського виробництва безпосередньо залежить від рівня цін на продукцію, визначений перелік якої є об'єктом державного цінового регулювання та виробничої собівартості продукції, яка залежить від рівня розвитку продуктивних сил та оперативності впровадження їх досягнень у виробництво. Саме в цій площині знаходиться питання успішного регіонального розвитку. При цьому має бути досягнуто оптимальне співвідношення собівартість-ціна (затрати-випуск). Рівень цін, їх динаміка є тим індикатором стану, який характеризує процеси виробництва сільськогосподарської продукції та формує систему його регіонального відтворення.

Як видно з даних табл. 2.22, ефективність виробництва продукції на рівні окремих регіонів Подільського економічного району коливається в значному діапазоні, що пояснюється причинами об'єктивного економічного характеру. На фоні прибутковості зернової галузі в Україні на мінімальному рівні (2,4 %) її виробництво було збитковим в аграрних підприємствах Тернопільської та Хмельницької областей. В цих же регіонах збитковим виявилось і цукробурякове виробництво (-6,6 % та -0,9 %), а у всіх досліджуваних регіонах і м'ясне скотарство та виробництво м'яса свиней (за винятком Тернопільської області з рівнем рентабельності 8,1 %). Лише в

молочному скотарстві аграрні підприємства Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей здійснювали прибуткове виробництво продукції.

Таблиця 2.22

Динаміка рентабельності виробництва продукції у Подільському економічному районі України*

Область	Роки					
	2005	2008	2010	2011	2012	2013
Пшениця						
Вінницька	8,7	15,9	10,7	20,8	15,8	9,0
Тернопільська	2,6	29,2	2,1	7,0	10,4	-6,9
Хмельницька	0,1	15,5	9,8	14,8	10,6	-7,0
Україна	4,6	17,6	9,6	17,6	11,8	2,4
Цукрові буряки						
Вінницька	4,10	-18,7	9,2	25,0	12,8	0,2
Тернопільська	22,90	36,0	20,0	52,7	7,1	-6,6
Хмельницька	11,40	18,6	36,6	32,6	17,3	-0,9
Україна	4,8	7,1	16,7	36,5	15,7	2,7
Молоко						
Вінницька	4,5	10,4	24,6	22,1	6,5	16,5
Тернопільська	24,2	24,1	33,7	22,1	11,6	15,2
Хмельницька	13,8	12,4	13,9	20,3	8,6	18,5
Україна	12,2	4,1	17,9	18,5	2,3	13,6
М'ясо ВРХ						
Вінницька	-24,60	-17,8	-33,4	-12,6	-21,5	-41,3
Тернопільська	-23,9	-14,4	-22,7	-10,9	-8,9	-24,6
Хмельницька	-25,00	-20,3	-39,5	-25,3	-27,1	-44,3
Україна	-25,0	-24,1	-35,9	-24,8	-29,5	-43,3
М'ясо свиней						
Вінницька	10,4	6,7	-17,8	-12,0	-0,7	-10,4
Тернопільська	0,5	4,6	-6,8	-3,4	5,4	8,1
Хмельницька	1,4	-4,8	-27,4	-24,7	0,5	-7,6
Україна	14,9	0,3	-7,8	-3,7	2,0	0,2

* Джерело: на основі [189; 190; 191; 192; 193; 194]

Дослідження зміни рівня рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції в Тернопільській області виявило характер його визначення на основі диференціації регіональних цін та рівнів собівартості реалізованої продукції (табл. 2.23). По групі зернових зниження рівня рентабельності було зумовлене на 24,0 % за рахунок збільшення повної собівартості одиниці продукції, не дивлячись на зростання реалізаційної ціни в регіоні, рівень якої був недостатній для підвищення ефективності виробництва.

По іншій продукції рослинництва спостерігається наступна ситуація. Прибутковість картоплярства у звітному році порівняно з базовим періодом дещо зменшилась, що зумовлено в першу чергу випереджаючим зростанням витрат на виробництво і реалізацію продукції.

Таблиця 2.23

Факторний аналіз рівня рентабельності виробництва
основних видів продукції в Тернопільській області*

Продукція	Середня ціна реалізації 1 ц, грн.		Повна собівартість 1 ц, грн.		Рівень рентабельності (збитковості), %			Зміна рентабельності (збитковості), (±)		
	2010	2013	2010	2013	2010	умовна	2013	загальна	у т.ч. за рахунок	
									середньої ціни	повної собівартості
Продукція рослинництва										
Зернові культури	112	126,7	99,5	122,7	12,5	27,3	3,3	-9,3	14,8	-24,0
Цукрові буряки	80,1	37,2	66,8	39,8	19,9	-44,3	-6,5	-26,4	-64,2	37,8
Картопля	187,5	189,6	140,5	145,4	33,4	34,9	30,4	-3,0	1,5	-4,5
Овочі в/г	205,6	170,7	121,8	142,2	68,9	40,2	20,0	-48,8	-28,7	-20,2
Продукція тваринництва										
ВРХ (ж.м.)	883	1078,8	1142,9	1430,8	-22,7	-5,6	-24,6	-1,9	17,1	-19,0
Свині (ж.м.)	1190,7	1547,3	1278,2	1431,5	-6,8	21,1	8,1	14,9	27,9	-13,0
Птиця	874,3	872,2	793,8	1132,8	10,1	9,9	-23,0	-33,2	-0,3	-32,9
Молоко	280,03	347,5	209,5	301,6	33,7	65,9	15,2	-18,5	32,2	-50,7

* Джерело: розраховано і складено автором на основі даних Головного управління статистики в Тернопільській області

Вирішальне значення у збитковості цукрових буряків (-26,4 %) відіграло падіння реалізаційної ціни 1 ц на 64,2 %, не зважаючи на її приріст на 37,8 % за рахунок зниження собівартості.

В галузі тваринництві поглиблення збитковості виробництва яловичини у 2013 р. обумовлено на 19,0 % зростанням собівартості, в той час як реалізаційні ціни забезпечили підвищення показника на 17,1 %. Як бачимо, проблема низьких закупівельних цін на м'ясо ВРХ, низька продуктивність та технологічні труднощі виробництва є вагомими перешкодами

зростання прибутковості сільськогосподарського виробництва в досліджуваному регіоні.

Донедавна прибуткова галузь м'ясного птахівництва на сьогодні демонструє негативні показники виробничої діяльності. Зростання витратної компоненти ціни зумовило зниження рівня рентабельності на 32,9 %, а зменшення реалізаційної ціни одиниці продукції – на 0,3 %. Зафіксований рівень рентабельності галузі свинарства 8,1 % та молочного скотарства 15,2 % не дозволяє здійснювати розширене відтворення виробництва.

Дослідивши вплив вартісних показників (ціна реалізації, повна собівартість) та натуральних (урожайність, валовий збір, зібрана площа) на коефіцієнт дохідності виробництва пшениці можна стверджувати, що найменш ефективно сільськогосподарське виробництво розвивається в першій підгрупі, куди входять 11 адміністративних районів краю (табл. 2.24).

В районах другої групи показники ефективності зернового господарства стабільно зростали і, відповідно, були нижчими, ніж в останній підгрупі районів. Це підтверджується значеннями коефіцієнта дохідності, рівня рентабельності, урожайності зернових та відповідно похідних вартісних показників: величини отриманого прибутку на 1 ц реалізованого зерна та на 1 га зібраної площі.

Найсприятливіші умови для зерновиробництва склалися в останній третій підгрупі (4 райони) регіону. Для неї характерними є вище середньої максимальна регіональна ціна реалізації – 148,3 грн./ц, нижче середнього рівня повна собівартість 1 ц зернових – 137,0 грн. та найбільша посівна площа зернових в розрахунку на район. Також слід відмітити і порівняно вищі витрати коштів на 1 га зібраної площі – 4413,9 грн. Вищезазначене забезпечило досягнення найбільшого значення коефіцієнта дохідності в регіоні – 1,08 та рівня рентабельності 8,3 %.

Це в свою чергу підтверджує теоретичні положення про залежність прибутковості зерновиробництва від рівня його інтенсивності, що безпосередньо визначається техніко-технологічним рівнем їх вирощування в регіоні.

Таблиця 2.24

Прибутковість та фактори її формування на виробництві пшениці в
Тернопільській області у 2013 році*

Показники	Групи районів за коефіцієнтом дохідності зерна, пунктів			Всього по області
	I до 1,0	II 1,01-1,05	III 1,06 і більше	
Кількість районів у групі	11	2	4	17
Коефіцієнт дохідності, пунктів	0,79	1,02	1,08	0,93
Середня урожайність, ц/га	33,1	34,5	38,2	34,8
Зібрана площа на район, тис. га	6,8	12,4	42,8	8,3
Валовий збір зерна на район, тис. ц	225,1	419,5	408,5	291,4
Витрати коштів на 1 га зібраної площі, грн.	3780,4	5513,9	4413,9	4262,3
Продано зерна на район, тис. ц	151,8	526,3	304,5	232,3
Середня ціна реалізації 1 ц, грн.	131,7	135,5	148,3	137,8
Повна собівартість 1 ц, грн.	166,2	132,5	137,0	148,1
Прибуток (-збиток), грн.:				
на 1 ц реалізованого зерна	-34,5	3,0	11,3	-10,3
на 1 га зібраної площі	-770,2	128,6	321,8	-284,6
на 1 район, тис. грн.	-5234,4	1562,3	3442,5	-2382,5
Рівень рентабельності, %	-20,7	2,2	8,3	-6,9

* Джерело: розраховано і складено автором на основі [168; 188]

Проведемо аналогічне дослідження на предмет впливу вищезазначених показників, а саме собівартості, ціни реалізації продукції та продуктивності тварин на ефективність виробництва молока в регіоні (табл. 2.25). В результаті групування було отримано 3 групи районів з відповідною градацією названих показників.

В першій підгрупі виробництво продукції є збитковим із значенням коефіцієнта дохідності 0,96 та рівнем збитковості 3,6 %. Також характерними особливостями є найнижчий середньорічний надій на 1 корову 3991 кг, а також найбільша собівартість 1 ц молока на рівні 350,1 грн. Відповідно на 1 ц реалізованої продукції та на 1 корову господарства районів отримали відповідно 12,6 грн. і 466,8 грн. збитку.

Господарства другої підгрупи, куди увійшло 8 районів, демонструють середні показники ефективності виробництва молока. Це стосується коефіцієнта дохідності 1,15, рентабельності виробництва молока на рівні

14,9 % і прибутку на 1 ц молока та на корову – відповідно 45,2 грн. та 2083,4 грн. Підтвердженням цьому є також показники ефективності молочного скотарства по господарствах Буцацького району, який представляє дану групу.

Таблиця 2.25

Прибутковість та фактори її формування на виробництві молока в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області у 2013 році*

Показники	Групи районів за коефіцієнтом дохідності молока, пунктів					Всього по області
	I до 1,0	II 1,01-1,20		III 1,21 і більше		
		всього	у т.ч. Буцацький	всього	у т.ч. Лановецький	
Кількість районів у групі	5	8	1	4	1	17
Коефіцієнт дохідності, пунктів	0,96	1,15	1,20	1,25	1,25	1,15
Середній надій на корову, кг	3991	5028	7496	4914	5649	5250
Поголів'я корів, голів	1133	5771	1843	3042	1962	9946
Виробництво молока на район, ц	9044	36276	113260	37372	108320	28534
Продано молока на район, ц	8393	33231	104875	31062	97998	26086
Товарність молока, %	92,8	91,6	92,6	83,1	90,5	91,4
Повна собівартість 1 ц молока, грн.	350,1	302,0	307,7	278,9	285,1	301,6
Ціна реалізації 1 ц молока, грн.	337,5	347,2	365,9	350,2	357,6	347,5
Прибуток (-збиток), грн.:						
на 1 ц реалізованого молока	-12,6	45,2	58,2	71,2	72,5	45,8
на одну корову	-466,8	2083,4	3311,3	2909,0	3620,8	2046,1
Рівень рентабельності, %	-3,6	14,9	18,9	25,5	25,4	15,2

* Джерело: розраховано і складено автором на основі [168; 188]

В господарствах районів останньої підгрупи (4 райони) зафіксовано найвищий коефіцієнт дохідності 1,25 та рівень рентабельності 25,5 %. Господарства збували 1 ц молока за вище від середнього рівня закупівельними цінами – 350,2 грн. та найнижчою собівартістю – 278,9 грн. Господарства Лановецького району третьої підгрупи також демонструють найвищі показники прибутковості: коефіцієнт дохідності – 1,25, рівень рентабельності – 25,4 %, а також розмір прибутку на 1 ц реалізованого

молока – 72,5 грн. та на одну корову – 3620,8 грн. порівняно із Бучацьким районом другої підгрупи.

Вищезазначене дозволяє стверджувати, що ефективність виробництва молока у залежить від продуктивності тварин, що визначається породним складом та наявною регіоні відповідною кормовою базою. Якісний фактор формує технологічні показники якості молока (процент жирності, вміст білку) та показники економічної ефективності (собівартість та ціна реалізації одиниці продукції). В цьому плані також має бути знайдений оптимальний рівень концентрації виробництва у відповідності з вимогами суспільного виробництва, тобто оптимальне співвідношення між затратами ресурсів та виходом продукції.

З метою оцінки та аналізу ефективності виробництва, а також управління процесом ціноутворення доцільно провести розподіл витрат на постійні та змінні у виробництві основних видів сільськогосподарської продукції в регіоні (табл. 2.26).

При порівнянні двох основних секторів сільськогосподарського виробництва кращі показники демонструє тваринництво з позицій виникнення виробничого ризику у разі зниження виробничих потужностей. Це засвідчує значення коефіцієнта операційного левериджу, оскільки чим нижче значення даного показника, тим менший ризик при зменшенні обсягів виробництва продукції.

Впродовж 2008-2013 рр. коефіцієнт операційного левериджу приймав значення в межах 0,29-0,38 із середньорічним значенням 0,33. Для тваринництва значення даного показника було в діапазоні 0,19-0,30 із середньорічним показником 0,23. Тобто, при зниженні обсягу виробництва тваринництво перебуватиме в більш вигідних умовах: зростання собівартості буде меншим оскільки значення показника дорівнює 0,19 % проти 0,35 % в рослинництві.

Протилежна картина спостерігатиметься при виробництві продукції рослинництва. Вищий показник коефіцієнта операційного левериджу 0,35 %

свідчить про те, що у разі зменшення виробництва продукції його собівартість значно зростає.

Таблиця 2.26

Динаміка постійних і змінних витрат на виробництво продукції в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області*

Показники	Роки					2013 до 2008, ±
	2008	2010	2011	2012	2013	
Рослинництво						
Виробничі витрати, млн. грн.	1271,8	1827,5	2764,2	3315,1	3303,0	2031,2
в т.ч. постійні витрати	315,1	463,4	615,8	913,4	859,3	544,2
питома вага, %	24,8	25,4	22,3	27,6	26,0	1,2
змінні витрати	956,7	1364,1	2148,4	2401,7	2443,7	1487
питома вага, %	75,2	74,6	77,7	72,4	74,0	-1,2
Коефіцієнт операційного левериджу	0,33	0,34	0,29	0,38	0,35	0,02
Тваринництво						
Виробничі витрати, млн. грн.	190,6	267,4	340,9	409,5	547,5	356,9
в т.ч. постійні витрати	43,6	55,0	59,4	72,1	86,4	42,8
питома вага, %	22,9	20,6	17,4	17,6	15,8	-7,1
змінні витрати	147	212,5	281,5	337,4	461,1	314,1
питома вага, %	77,1	79,5	82,6	82,4	84,2	7,1
Коефіцієнт операційного левериджу	0,30	0,26	0,21	0,21	0,19	-0,11

* Джерело: розраховано і складено автором на основі даних Головного управління статистики в Тернопільській області

Поділ витрат на постійні і змінні, їх співвідношення залежить від виду продукції та застосованої технології виробництва.

Як видно з табл. 2.27, збільшення значення показника операційного левериджу при виробництві зернових розширює зону ризику сільськогосподарських підприємств регіону, внаслідок зміни об'єму виробництва в сторону зменшення. За досліджуваний часовий проміжок даний показник підвищився з 0,35 % до 0,40 %, що безперечно підвищує ступінь ризику. Зросли також постійні витрати на 1 га та питомі змінні витрати в розрахунку на 1 ц продукції.

У молочнотоварному виробництві спостерігається зменшення питомої ваги постійних витрат та відповідно збільшення частки змінних витрат. Як наслідок значення досліджуваного показника зменшилось з 0,51 % до 0,35 %,

що, безперечно, підвищує фінансову стійкість агроформувань у разі несприятливої ринкової кон'юнктури.

Таблиця 2.27

Динаміка постійних і змінних витрат при виробництві пшениці і
молока в Тернопільській області*

Показники	Роки					2013 до 2008, ±
	2008	2010	2011	2012	2013	
Пшениця						
Виробничі витрати, млн. грн.	338,3	385,6	605,1	721,2	606,5	268,2
в т.ч. постійні витрати	87,9	109,0	149,0	206,3	172,7	84,8
питома вага, %	26,0	28,3	24,6	28,6	28,5	2,5
змінні витрати	250,4	276,6	456,1	514,9	433,8	183,4
питома вага, %	74,0	71,7	75,4	71,4	71,5	-2,5
Коефіцієнт операційного левериджу	0,35	0,39	0,33	0,40	0,40	0,05
Постійні витрати на 1 га, грн.	517,7	615,0	885,0	1137,2	1213,3	695,6
Питомі змінні витрати, грн./ц	39,7	61,0	67,7	75,1	87,6	47,9
Молоко						
Виробничі витрати, млн. грн.	41,1	63,9	96	100,9	135,0	93,9
в т.ч. постійні витрати	13,9	19,3	23,2	28,0	35,0	21,1
питома вага, %	33,9	30,3	24,1	27,7	25,9	-8
змінні витрати	27,2	44,5	72,8	72,9	100,0	72,8
питома вага, %	66,2	69,6	75,8	72,2	74,1	7,9
Коефіцієнт операційного левериджу	0,51	0,43	0,32	0,38	0,35	-0,16
Постійні витрати на 1 голову, грн.	1665,3	2144,7	2450,5	2953,2	3518,7	1853,4
Питомі змінні витрати, грн./ц	97,3	128,9	192,9	164,8	206,1	108,8

* Джерело: розраховано і складено автором на основі даних Головного управління статистики в Тернопільській області

В загальному слід орієнтуватись як на збільшення обсягу виробництва продукції, так і на зниження постійних і змінних витрат за рахунок використання факторів ефективності виробництва.

В результаті групування нами встановлено зв'язок між рівнем рентабельності виробництва пшениці та її собівартістю і ціною реалізації. Перевіримо істинність даного дослідження шляхом побудови кореляційно-регресійної моделі. В якості результативного виступає рентабельність виробництва пшениці, а незалежних змінних:

X1 – виробнича собівартість 1 ц зерна пшениці, грн.;

X2 – ціна реалізації 1 ц зерна пшениці, грн.

Отриманий множинний $R = 0,79$ свідчить про сильний зв'язок між результативним показником (рентабельністю виробництва) та незалежними змінними. За шкалою Чеддока сила зв'язку є наступною: низькою – від 0,1 до 0,3, помірною – від 0,3 до 0,5, помітною – від 0,5 до 0,7, високою – від 0,7 до 0,9 та досить високою – від 0,9 до 0,99.

Отримане значення коефіцієнта детермінації ($R^2 = 0,62$) свідчить, що зміна рентабельності виробництва зернових на 64 % визначається впливом врахованих факторів.

Оскільки розрахований критерій Фішера (F_f) дорівнює 6,68, що є більше від $F_{кр}$, то можна робити висновок про значимість рівняння кореляційно-регресійної залежності, яке записується у вигляді:

$$Y = 33,411 - 1,237X_1 + 1,195X_2 \quad (2.3)$$

Значення коефіцієнтів даного рівняння можна інтерпретувати наступним чином. При зменшенні виробничої собівартості на 1 грн. рівень рентабельності збільшиться на 1,23 %. У разі підвищення реалізаційної ціни 1 ц пшениці на 1 грн. рівень рентабельності підвищиться на 1,19 %.

В останні роки нестабільність економічного середовища господарювання сільськогосподарських підприємств регіону зумовлювала значну амплітуду коливань показників економічної ефективності виробництва продукції за роками (табл. 2.28). Це стосується як операційної діяльності загалом, так і в розрізі окремих її видів в сільському господарстві.

У тваринництві регіону розрив між максимальним та мінімальним рівнем рентабельності лише за 2008-2013 рр. був більш як дворазовий. Це стосується також галузі рослинництва (30,9 % у 2011 р. та 8,3% у 2013 р.). Узагальнюючий показник ефективності аграрного виробництва – норма прибутку є помітно нижчим попереднього показника. Однак, саме він дозволяє об'єктивно робити висновок про окупність всього авансованого у виробництво капіталу. Розрахунок норми прибутку на сьогодні в аналітичній роботі сільгосппідприємств не практикується. Це свідчить про відсутність зі

сторони держави відповідних розроблених заходів (програм) щодо управління виробничими ризиками в сільськогосподарських підприємствах.

Таблиця 2.28

Основні економічні показники діяльності сільськогосподарських підприємств
Тернопільської області*

Показники	Роки					2013 р. до 2008 р., ±
	2008	2010	2011	2012	2013	
Середньорічна кількість працівників зайнятих у с.-г. виробництві, чол.	12362	9862	10263	10607	10970	-1392
Площа с.-г. угідь, тис. га.	390,1	453,7	462,1	467,2	480,8	90,7
Виробництво валової продукції сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.), млн. грн.	2578,3	2381,8	3262,4	3715,4	3781,8	1203,5
продукції рослинництва	2331,9	2067,0	2912,8	3300,1	3253,3	921,4
продукції тваринництва	246,4	314,8	349,6	415,3	528,5	282,1
Виробництво валової продукції на 100 га с.-г. угідь, млн. грн.	415,7	524,9	705,9	795,2	786,6	370,9
Продуктивність праці у с.-г. підприємствах, тис. грн.	135,9	149,1	208,9	233,7	237,1	101,2
Чистий прибуток від усієї діяльності, млн. грн.	226,2	654,1	1004	790,3	347,0	120,8
Підприємства, які отримали прибуток (у % до загальної кількості)	69,9	73,2	82,5	81,0	65,9	-4
Підприємства, які отримали збиток (у % до загальної кількості)	30,1	26,8	17,5	19,0	34,1	4
Рівень рентабельності від с.-г. діяльності, %	23,8	16,1	27,5	15,3	8,1	-15,7
в т.ч. рослинництва	27,8	18,1	30,9	16,4	8,3	-19,5
тваринництва	3,3	2,1	5,1	7,7	7,1	3,8

* Джерело: на основі [168; 183; 185 186; 187; 188]

Досягнутий рівень ефективності, звичайно, є недостатній для формування нормативної норми заощадження з метою розширеного регіонального відтворення виробництва. Це ігнорує дію основних економічних законів у виробництві, а саме: закону регіональної вартості, закону отримання регіональної норми прибутку та інших.

Важливо звернути увагу на те, що державна підтримка впливає на ефективність сільськогосподарського виробництва регіонів. Тому виникає необхідність державного сприяння розвитку сільськогосподарського виробництва, оскільки віддача агросфери значно перевищує фінансову

допомогу у вигляді податкових пільг, кредитних ресурсів та інших інструментів державного регулювання. Державний вплив повинен здійснюватись з врахуванням регіональних відмінностей ціноутворення на сільськогосподарську продукцію та дотримання дії економічних законів, в першу чергу – закону вартості, як основного закону розвитку ринкової економіки. Це стосується необхідності відшкодування вартості авансованого капіталу галузі, а також формування прибутку, необхідного для розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва.

Розглянемо ефективність виробництва та вартісні показники, які її формують на прикладі виробництва основних видів продукції – зернових та молока – в сільськогосподарських підприємствах регіону. За аналізований період у зерновиробництві спостерігається зниження окупності витрат на отримання продукції. Якщо у 2008 р. на 1 грн. виробничих витрат отримували 0,29 грн. прибутку, то в 2013 р. – 0,069 грн. збитку. Відповідно у 2013 р. було отримано збиток на 1 ц реалізованої продукції та на одиницю площі (табл. 2.29).

Основна причина зумовлена випередженням збільшення рівня собівартості над рівнем ціни реалізованої продукції: по першому показнику воно складало 77,4 грн., по другому – 46,3 грн. на 1 ц. Слід зазначити, що державна підтримка зерновиробництва (озима і яра пшениця) в господарствах регіону здійснювалась лише у 2008 та у 2012 р. і сумарно становила 8768,2 тис. грн. та 162,8 тис. грн. відповідно. Таке значна різниця в значній мірі вплинула й на ефективність вирощування зернових за відповідними періодами. У випадку налагодження збуту зернових (пшениці) через біржову інфраструктуру сільгосппідприємства могли б забезпечити значно вищий рівень ефективності виробництва пшениці, ніж за традиційними каналами реалізації – переробним підприємствам та зернотрейдером.

Динаміка економічної ефективності виробництва пшениці в
Тернопільській області*

Показники	Роки					2013 до 2008, ±
	2008	2010	2011	2012	2013	
Урожайність, ц/га	37,1	25,6	40	37,8	34,8	-2,3
Виробництво зернових на 100 грн. виробничих витрат, ц	1,863	1,177	1,113	0,951	0,817	-1,046
Витрати виробництва на 1 га посіву зернових, грн.	1991,6	2175,2	3594,8	3975,7	4261,5	2269,9
Повна собівартість 1 ц зернових, грн.	70,7	101,2	130,4	132,9	148,1	77,4
Ціна реалізації 1 ц зернових, грн.	91,5	103,4	139,6	146,8	137,8	46,3
Одержано прибутку, грн.:						
на 1 га посіву	478,6	39,7	228,0	431,8	-284,6	-763,2
на 1 ц реалізованого зерна	20,7	2,2	9,2	13,8	-10,3	-31
Рівень рентабельності (збитковості) виробництва, %	29,2	2,1	7,0	10,4	-6,9	-36,1
Рівень рентабельності при реалізації через біржу, %	65,7	41,6	24,2	29,1	43,2	-22,5

* Джерело: на основі [168; 183; 185 186; 187; 188; 195]

В звітному періоді збитковість зерновиробництва у регіоні становила -6,9 %, а у випадку реалізації на біржовому майданчику була б забезпечена рентабельність на рівні 43,2 %. Товарні біржі в цьому плані забезпечують вдосконалення економічних відносин, формування прозорого регіонального ринку і, відповідно, прийнятної ціни для товаровиробника. Зарубіжний досвід функціонування товарних бірж свідчить, що більшість товарних бірж України не є класичними біржовими інституціями, оскільки досить часто вони створюються для здійснення нехарактерних для товарної біржі видів діяльності.

У зв'язку з нерозвиненістю регіональної ринкової інфраструктури значних економічних втрат зазнає, перш за все, товаровиробник. За розрахунками, як видно з рис. 2.4, лише від позабіржової реалізації зернових у 2013 р. сумарні втрати сільгосп підприємств регіону склали 419,2 млн. грн., що рівноцінно вартості 282 зернозбиральних комбайнів (ціна одиниці 1486 тис. грн.) або вартості 890 колісних тракторів ХТЗ-17221-21-32 (ціна одиниці 470 тис. грн.).

Незважаючи на присутність серйозних недоліків у механізмі формування біржової ціни на аграрну продукцію в Україні (договори укладаються на позабіржовому майданчику, що дискредитує принцип прозорих торгів), її збут є вигідним для товаровиробників.

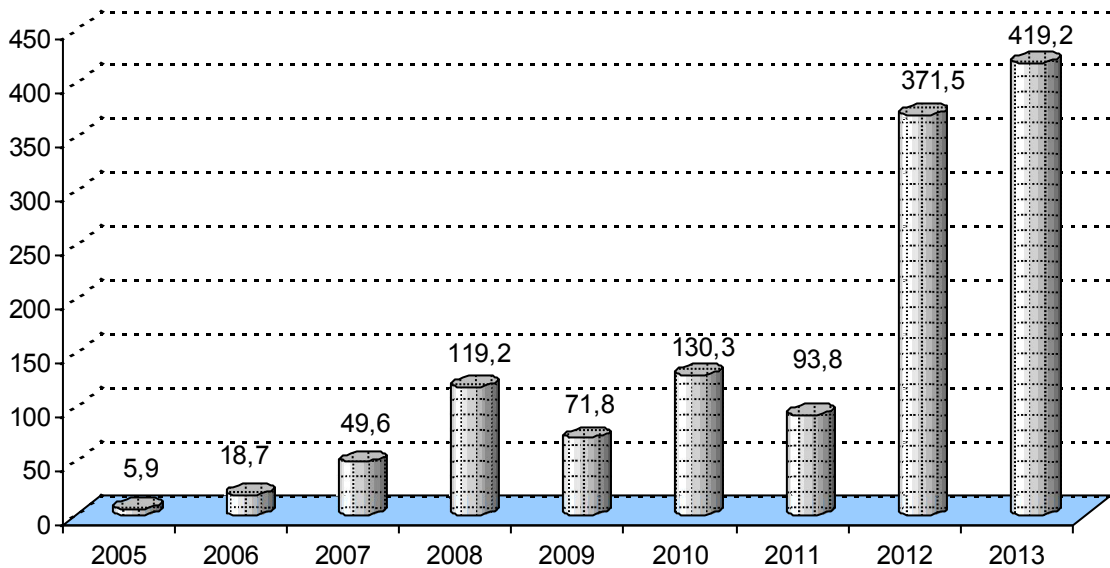

Рис. 2.4. Економічні втрати агроформувань Тернопільської області від позабіржової реалізації зернових*, млн. грн.

* Авторські розрахунки на основі статистичних даних Тернопільської АПБ

Сільськогосподарські підприємства, як правило, при збуті продукції співпрацюють із кількома зернотрейдерами, які закупають продукцію по занижених цінах. Зернотрейдери домовляються між собою про встановлення максимальних закупівельних цін, залишаючи товаровиробникам, за відсутності інших покупців у регіоні, безальтернативний вибір щодо продажу продукції за продиктованими цінами.

Молочне скотарство, яке є основою тваринницької галузі, також в певній мірі повторює динаміку показників прибутковості при виробництві пшениці. В першу чергу, це стосується підвищення середньорічного надою на 1 корову, приріст якого становив 2197 кг (табл. 2.30). Проте кількість отриманого молока в розрахунку на 1 грн. виробничих витрат зменшилась, що може свідчити про зниження окупності при інтенсифікації виробництва

молока. Це зумовило зниження рівня рентабельності в регіоні з 24,1 % до 15,2 %.

Помітний вплив на кінцеві результати виробництва у сільському господарстві здійснює фактор державної підтримки, яка спрямовувалась в рослинництво і тваринництво переважно у вигляді бюджетних дотацій та повернених сум ПДВ. Стосовно молочного скотарства, то це сума ПДВ, оскільки дотації настільки незначні, що ними можна знехтувати.

Таблиця 2.30

Динаміка економічної ефективності виробництва молока в
Тернопільській області*

Показники	Роки					2013 до 2008, ±
	2008	2010	2011	2012	2013	
Середньорічний надій на 1 корову, кг	3053	4279	4330	4815	5250	2197
Поголів'я корів, тис. гол	8359	9020	9460	9476	9946	1587
Одержано молока на 1 грн. витрат виробництва, кг	0,679	0,540	0,392	0,438	0,359	-0,32
Собівартість 1 ц молока, грн.:	164,5	209,5	254,48	242,8	301,6	137,1
Ціна реалізації 1 ц молока, грн.	204,2	280	310,75	270,9	347,5	143,3
Одержано прибутку, грн.:						
на 1 корову	1106,1	2228,5	2112,2	1183,7	2046,1	940,0
на 1 ц реалізованого молока	39,6	70,5	56,3	28,1	45,9	6,3
Рівень рентабельності (збитковості) виробництва, %	24,1	33,7	22,1	11,6	15,2	-8,9

* Джерело: розраховано і складено автором на основі даних Головного управління статистики в Тернопільській області

В цьому плані простежується відповідна залежність між рентабельністю виробництва молока та сумою поверненого ПДВ переробними підприємствами їхнім партнерам по АПК. У 2008-2013 рр. динаміка рівня рентабельності відповідала аналогічним коливанням виплачених сум ПДВ молокозаводами за 1 ц зданого молока.

У 2013 р. рівень рентабельності підвищився до 15,2 %, що зумовлено подвійним впливом двох факторів: збільшенням виплаченої суми ПДВ на 1 ц молока та зростанням регіональної реалізаційної ціни одиниці продукції (рис. 2.5). Це свідчить про те, що без державної підтримки ефективність молоковиробництва була б на порядок меншою.

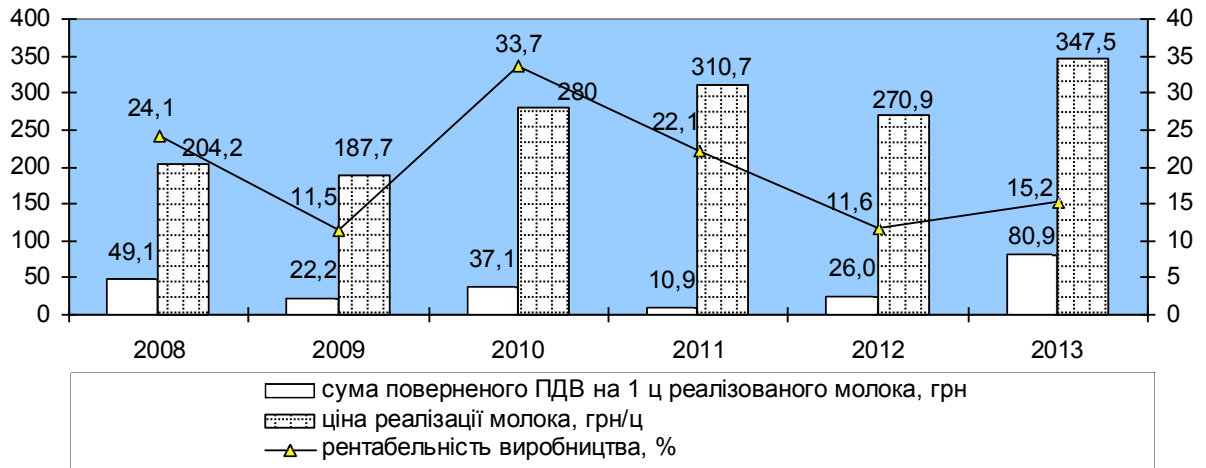

Рис. 2.5. Залежність рівня рентабельності виробництва молока від суми державної підтримки (ПДВ) в Тернопільській області*

* Джерело: розраховано автором на основі даних Головного управління статистики в Тернопільській області

На нашу думку, в сучасних умовах можна визначити ключові фактори зниження ефективності сільськогосподарського виробництва на рівні регіонів та в цілому по Україні, які фокусуються у процесі регіонального ціноутворення на продукцію:

- зменшення державної підтримки агросектора на фоні жорстких вимог СОТ, що пов'язано з посиленням в останні роки лібералізації в рамках членства країн-учасниць в організації;
- непропорційність товарообмінних відносин (нееквівалентність обміну) сільськогосподарських підприємств із суміжними галузями АПК – підприємствами I та II сфер;
- неефективність та недосконалість антимонопольного законодавства, що регулює економічні відносини між партнерами по АПК;
- глобальна зміна клімату, яка робить непередбачуваною ситуацію на аграрному ринку в тому числі й цінову кон'юнктуру.

Отже, враховуючи вищезазначене підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в контексті регіонального ціноутворення вбачається у сукупності використовуваних засобів для досягнення даних результатів: 1) підвищення частки сільськогосподарського

виробництва в кінцевій ціні продукції до економічно обґрунтованого рівня. Це буде можливим за рахунок підвищення регіональних цін на продукцію сільгосп підприємств до об'єктивного рівня; 2) рівновелика норма прибутку на авансований капітал для всіх учасників економічних відносин регіонального агропромислового комплексу; 3) вдосконалення антимонопольного законодавства з чітким визначенням дефініцій «монопольна ціна», «монопсонічна ціна»; 4) формування дієвого механізму функціонування агропромислової інтеграції та просторової інтеграції регіональних ринків і забезпечення даного механізму ефективною нормативно-правовою базою.

Висновки до II розділу

1. Формування витрат і собівартості продукції в сільськогосподарському виробництві Подільського економічного регіону відбувалось в умовах 7-8 разового диспаритету цін на продукцію агросектору та промисловості. При цьому спостерігалась значна диференціація повної собівартості основних видів сільськогосподарської продукції.

2. За досліджуваний період зафіксовано збільшення витрат сільського господарства досліджуваних регіонів (в найбільшій мірі вони зросли у господарствах Тернопільської області – у 8 разів в тому числі в рослинництві – у 8,7 рази, у тваринництві – 5,2 рази) за винятком аграрних підприємств Вінницької області (в загальному по галузі витрати зменшились на 8,4 %). Їх ріст зумовлений, в першу чергу, зростанням матеріальних витрат. Викликає занепокоєння зниження питомої ваги оплати праці в сільськогосподарському виробництві, яка є важливим стимулом підвищення його продуктивності. Зниження матеріально-технічного рівня господарств, фізичний та моральний знос техніки у вирішальній мірі зумовили зростання вартості робіт і послуг, що виконанні сторонніми організаціями, особливо в господарствах Тернопільського та Хмельницького регіонів.

2. Порушена еквівалентність обміну між учасниками регіонального АПК проектується на витрати у виробничому процесі сільгосп підприємств, які прогресивно зростають та знаходять своє безпосереднє відображення у динаміці собівартості одиниці продукції. В найбільшій мірі вона збільшилась по зернових, овочах, цукрових буряках та окремих видах тваринницької продукції (молоко, яйця). Збільшення собівартості продукції господарств в першу чергу було зумовлено зростанням витрат в розрахунку на 1 га посівної площі та 1 голову худоби, не дивлячись на помітне підвищення продуктивності виробництва в галузевому розрізі. При виробництві продукції рослинництва, наприклад, в Тернопільській області простежується залежність між бальною оцінкою ґрунтів та величиною витрат на виробництво одиниці продукції.

При дослідженні динаміки собівартості продукції у внутрішньорегіональному просторовому і внутрішньорегіональному часовому вимірі (на прикладі агроформувань Тернопільської області) шляхом розрахунку коефіцієнта варіації можна засвідчив значну (зернові, цукрові буряки) та високу варіацію (картопля, овочі, молоко, ВРХ, свині) собівартості продукції на регіональному ринку, що пояснюється значною кількістю товаровиробників та відповідно різним техніко-технологічним рівнем виробництва.

3. Загальний рівень динаміки цін на сільськогосподарську продукцію свідчить про її значне зростання. Однак, з 2012 р. в галузі рослинництва (за винятком зернових культур) спостерігається істотне зниження реалізаційних цін, що обумовлено як несприятливою ціновою ситуацією на внутрішньому ринку, а також ціновою кон'юнктурою на світових аграрних ринках.

Як показало групування сільськогосподарських підприємств (на прикладі Тернопільського регіону) за коефіцієнтом дохідності визначальним фактором у формуванні високопродуктивного виробництва є повна собівартість одиниці продукції. При цьому низький рівень повної

собівартості 1 ц продукції тісно пов'язаний із підвищенням урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин.

Надзвичайно важливе значення у формування ефективності виробництва в господарствах досліджуваних регіонів займає мережа збуту продукції. Дослідження свідчать, що найвигіднішою для аграріїв була реалізація комерційним структурам (агротрейдерам). Однак, найвищі ціни формувались на біржових майданчиках, через які господарства реалізовували надзвичайно малий обсяг продукції. За розрахунками, лише від позабіржової реалізації зернових у 2013 рр. сумарні втрати сільськогосподарських підприємств Тернопільського регіону склали 419,2 млн. грн.

4. Несприятливе економічне середовище функціонування сільськогосподарських підприємств у Вінницькій, Тернопільській та Хмельницькій областях зумовило безпосередній вплив на кінцеві результати їх виробничої діяльності. У сільськогосподарському виробництві спостерігається зниження ефективності зернової та цукробурякової галузей, повністю збитковим в усіх регіонах є тваринництво, за винятком молочного скотарства в усіх регіонах та виробництва м'яса свиней у Тернопільській області.

Положення цього розділу викладені у публікаціях автора [33, 34, 36, 39, 41, 43, 47, 48, 50, 51, 52].

Розділ III

Вдосконалення системи ціноутворення на сільськогосподарську продукцію В УМОВАХ РЕГІОНУ

3.1. Концептуальні засади формування регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію

Теоретичний аналіз просторового виміру ціноутворення та його регіональних відмінностей у розрізі окремих рівнів дозволив виявити, що для процесу ціноутворення в сільському господарстві притаманні головні сутнісні ознаки системи: цілісність, ієрархічність, емерджентність, функціональність. Під системою розуміють комплекс елементів та їхніх властивостей, взаємодія між якими зумовлює появу якісно нової цілісності. В онтологічному аспекті поняття «система» постає як сукупність елементів і зв'язків між ними, що існують об'єктивно, незалежно від волі та свідомості людей [71, с. 361].

У науковій літературі існують різні визначення та підходи теоретичного обґрунтування системи ціноутворення. Ми дотримуємося методологічного підходу, згідно якого розрізняють дві основні системи ціноутворення: 1) ринкову, що ґрунтується на взаємодії попиту і пропозиції та 2) централізовану, яка передбачає формування і затвердження цін державними органами [80, с. 9-10]. Їм притаманні полярні концепції ціни: 1) вільне встановлення цін; 2) централізоване ціноутворення (директивне встановлення цін) – ідеальні варіанти, в чистому вигляді не зустрічаються в реальній економіці, котра базується на певному співвідношенні у застосуванні максимум тієї чи іншої системи ціноутворення, включаючи систему цін та механізм ціноутворення.

Системний підхід в обґрунтуванні ціноутворення на сільськогосподарську продукцію повинен здійснюватись із врахуванням регіонального, зокрема рентного аспекту функціонування аграрного сектору, що впливає із абстрактно-логічної конструкції взаємозв'язків явищ і

процесів. В цьому плані процеси ціноутворення на сільськогосподарську продукцію є не одиничним елементом загального і виключно галузевого механізму ціноутворення в національному господарстві країни, а самостійною системоутворюючою величиною, в основі якої дія закону регіональної вартості та регіональних цін.

Властивості ціни як наукової категорії пов'язані зі специфічними рентними відносинами у сільськогосподарському виробництві, а тому пропонуємо відрізнити їх від властивостей ціни, які відображають загальну систему виробничих відносин у ринковій економіці в цілому, хоча останні є органічно притаманними також і для процесу ціноутворення на сільськогосподарську продукцію та полягають у спільності його понять. В даному випадку здійснюється спроба узагальнити і проаналізувати переважно ті властивості ціни, які визначаються особливостями відтворення сільськогосподарської галузі. Таке обґрунтування окремих властивостей ціни на сільськогосподарську продукцію можливе лише в рамках подальшого розвитку теорії ціни як системи регіонального ціноутворення, що представляє собою нову парадигму ціноутворення в сільському господарстві.

Дослідження вказаних теоретичних проблем має велике значення для всієї практики ціноутворення. У цьому контексті надзвичайно дискусійними є питання про те, чи повинні ціни бути єдиними для усього сільськогосподарського виробництва країни (звичайно, з врахуванням транспортної складової) чи необхідна множинність цін. Потрібно встановлювати ціни на всі без виключення продукти і ресурси чи ні? Чи доцільно враховувати вартість землі в ціні на сільськогосподарську продукцію? В залежності від відповіді на ці запитання постає завдання, як здійснювати прогноз ціни на майбутнє і управління нею в довгостроковій перспективі. В свою чергу відповідь у відомій мірі буде наперед зумовлена методологічним підходом до дослідження найзагальніших властивостей ціни і принципів ціноутворення в сучасних умовах.

Зазначене в особливій мірі поглиблює розгляд аграрного сектора як невід'ємної зв'язуючої ланки суспільного виробництва, пропорції виробництва якого задають темп розвитку в інших секторах економіки за ефектом мультиплікатора (історичний досвід економічного розвитку країн Західної Європи та, власне, вітчизняний). При цьому центральне місце в концепції регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію належить рентному атрактору (лат. attraction, англ. attract – приваблювати, притягати) – тобто це елемент, функція ціноутворення, що полягає в утворенні специфічних форм земельної ренти та формалізації її впливу у процесі ціноутворення в сільському господарстві. Головним результатом його прояву є регіоналізація ціноутворення, встановлення територіальної диференціації цін на сільськогосподарську продукцію та ціновий перерозподіл доходів агровиробників на основі рентного фактору у типах суспільств, представлених власністю на землю.

Ілюстрацією цьому є той факт, що в будь-якому суспільному виробництві праця не єдине джерело створюваного нею уречевленого багатства. Джерелом речових благ є також земля. Стихійний прояв рентного атрактора властивий для систем ціноутворення та відповідним їм типам суспільного розвитку, де є відносини власності. Наприклад, якщо абсолютна рента в умовах планово-централізованої (соціалістичної) системи господарювання була ліквідована, то земельна рента мала диференційну (різницеву) форму [198, с. 349]. Феодальному способу виробництва були властиві три специфічні форми ренти – відробна (панщина), продуктова, грошова, а для капіталістичного – диференційна, абсолютна та монопольна [89, с. 41].

Тому справедливим є зауваження, що обґрунтований в планово-централізованій системі в якості основи регіонального ціноутворення принцип зональної диференціації цін на сільськогосподарську продукцію, в більшій мірі відповідає стихійному, а не плановому ціноутворенню, оскільки ринковий механізм регіонального ціноутворення стихійно визначає «зону»

приблизно однаковою ціною на певну сільськогосподарську продукцію, ігноруючи об'єктивні індивідуальні відмінності у рівні виробничих витрат товаровиробників, розміщених в даній зоні [93, с. 62].

Методологічною основою пропонованого концептуального підходу до побудови системи регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію є базове положення про те, що виробництво однієї ж і тієї споживчої вартості в різних природно-економічних умовах супроводжується різними витратами і, таким чином, має безпосереднє відношення до процесу ціноутворення в сільському господарстві.

Порівняльна оцінка природно-економічних умов виробництва характеризується суттєвими відмінностями. Різноманіття природно-ресурсних умов об'єктивне, порівняно стійке і вимагає обов'язкового врахування при визначенні зв'язку між регіональними витратами на виробництво сільськогосподарської продукції та співвідношенням попиту і пропозиції. Наукове обґрунтування, визначення регіональних цін на сільськогосподарську продукцію передбачає регулювання через ціновий механізм рентних відносин між власниками землі, сільськогосподарськими товаровиробниками і державою, а також певною мірою й вирівнювання економічних умов господарювання в регіональному розрізі з метою подолання асиметрії територіального розвитку, негативним наслідком якого є виникнення не лише окремих регіональних диспропорцій аграрного виробництва, а й цілих депресивних регіонів, що зумовлено просторовою поляризацією територіальних відтворювальних систем, порушенням міжрегіональної еквівалентності обміну тощо. Таким чином, механізм регіонального ціноутворення перетворюється на пріоритетний інструмент модернізації та гармонізації економічного розвитку регіонів, орієнтований на збалансоване і повномасштабне використання їх ресурсного потенціалу.

Оскільки регіональна ринкова ціна товару залежить від його вартості (ціни виробництва), пропонуємо за основу регіональної ціни прийняти гуртову ціну на сільськогосподарську продукцію в регіоні. Вказану

залежність між регіональною вартістю і ціною з врахуванням співвідношення попиту та пропозиції на аграрному ринку регіону можна визначити за формулою:

$$PЦ = PВ/ВГ \times (Pп/Pр)\epsilon \quad (3.1)$$

де РЦ – регіональна ціна на сільськогосподарську продукцію; РВ – регіональна вартість сільськогосподарської продукції; ВГ – вартість грошової одиниці; співвідношення «попит-пропозиція» (за рівноважної умови Пп/Пр дорівнює 1); ϵ – коефіцієнт еластичності (вказує на скільки відсотків зміниться ціна зі зміною на один відсоток співвідношення «попит-пропозиція»).

Слід зауважити, що значна частина сільськогосподарських ресурсів, що використовуються у виробництві, одержує так звану нульову вартісну оцінку, тому що вони не приносять власникам ніякого доходу. У такому випадку вони не враховуються в процесі регіонального ціноутворення, а отриманий у виробництві сільськогосподарської продукції прибуток вважається прибутком на основний капітал. За такого ситуативного збігу регіональне ціноутворення перехрещується з галузевим. Це має місце також тоді, коли виробництво сільськогосподарської продукції субсидується державою. Рента дорівнює нулю, або має негативне значення, якщо різниця між валовим випуском й повними регіональними витратами виробництва містить лише «нормальний прибуток» на основний капітал, який використовується у сільськогосподарському виробництві регіону. Зв'язок між нормативними параметрами витрат і ціноутворення в регіоні ми дослідимо нижче.

Методологічну і методичну складність у визначенні розрахункової регіональної ціни становить поділ доданої вартості (чистого прибутку) на окремі складові, кожен із яких можна віднести до певного виду активів.

Методика, розроблена науковцями РВПС НАН України [99], передбачає представлення ціни як суми елементів витрат і доходів у формулі:

$$p = c + v + m + r \quad (3.2)$$

Формально ціна продукції сільського господарства (p) розпадається на складові вартості, зокрема: первинних матеріальних ресурсів (c); вартості робочої сили (v); підприємницького прибутку на капітал (m); орендної плати або доходів рентного походження (r). Модифікуючи рівняння, отримаємо, що у нашому випадку рента входить до рівноважної регіональної ціни пропозиції/попиту специфічним чином, зокрема первинні матеріальні витрати є функцією застосування до посівних площ і поголів'я, а рента – до регіонального ринку:

$$pY = (c + v + m) S + rY \quad (3.3)$$

Сільськогосподарська земельна рента як генератор вартості продукції повинна бути її складовою з урахуванням рівня ринкової ціни (p), обсягів регіонального ринку (Y) і ресурсів (S).

Поняття генерації регіональної ціни тотожне марксистському поняттю формування вартості. Якщо припустити, що регіональний ринок у стані автаркії є ознакою відносно сталою, але деякою функцією продуктивності ресурсів (урожайності сільськогосподарських культур або продуктивності худоби), то рівняння 3.3 матиме наступний вигляд:

$$rY = pY - (c + v + m) S \quad (3.4)$$

У цьому випадку диференційна рента не формує вартість продукції (не є частиною вартості), а є лише залишковою часткою ціни продажу на тих регіональних ринках, де ціни виробництва і транспортні витрати продукції до ринку є меншими.

Окремо розглянемо випадок з утворенням абсолютної ренти. Вважається, що приватна власність на землю обумовлює абсолютну ренту, а введення державної власності, усупільнення землі, її ліквідує. У цьому випадку вартість сільськогосподарських продуктів є генератором не продукту, а витрат:

$$pY = (c + v + m + r) S \quad (3.5)$$

Виручка від продажу продукції (pY) розподіляється за наступними напрямками: на відшкодування первинних матеріальних витрат (c) у

розрахунку на обсяг ресурсів (S), наприклад, посівних площ або кількості продуктивної худоби (cS); матеріальні витрати й оплату праці з відрахуваннями утворюють вартість первинних матеріальних ресурсів і праці $(c + v)S$; ринкова вартість продукції сільського господарства базується на показниках ціни виробництва $(c + v + m)S$ з урахуванням прибутку на капітал; регіональна ринкова ціна пропозиції і попиту за ресурсно-природним визначенням повинна містити ренту $(c + v + m + r) S$ з урахуванням її монопольної складової [99].

Таким чином, диференційну складову вартості продукції сільського господарства на регіональному сільськогосподарському ринку Тернопільської області можна оцінити для сільськогосподарських виробників, господарств товарного типу. Відповідний розрахунок наведено в таблиці 3.1. Модифікуючи формулу 3.2 у відповідності до законів регіональної вартості та цін, пропонуємо для регіону із неоднаковими внутрішньорегіональними природно-економічними умовами виробництва регіональну ціну на сільськогосподарську продукцію визначати за такою формулою:

$$P_{Цв} = B_v + P' Z_p + P'' K_a + R \quad (3.6)$$

де B_v – сукупні регіональні виробничі витрати (грн.); P' – норма чистого доходу, що включається в ціну пропорційно затрат необхідної праці на рівні її регіональної ринкової ефективності; Z_p – регіональні затрати необхідної праці (оплата праці); P'' – коефіцієнт диференціації питомої капіталоемності; K_a – загальний обсяг авансованого капіталу (грн.); R – диференційна рента в сільськогосподарському виробництві (грн.).

Таким чином, методичний підхід до розробки концепції регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію включає: 1) оцінку суми цінового покриття одиниці площі під окремими культурами, що є добутком ціни на урожайність; 2) оцінку вартості первинних матеріальних витрат на одиницю площі; 3) оцінку виокремленого фактичного прибутку з розрахунку на одиницю площі у виручці від продажу продукції на ринку; 4) оцінку суми

ренти для кожного посіву на одиницю площі як різниці питомих витрат і покриття виручкою; 5) оцінку середньої суми ренти з одиниці площі як середньозваженої за показниками структури посівів.

Таблиця 3.1

Розрахунок диференційної складової у регіональній
ринковій вартості окремих видів сільськогосподарської продукції в
Тернопільській області, 2013 р.*

Культура	Матеріаломісткість, грн./га	Оплата праці з відрахуваннями, грн./га	Прибуток, грн./га	Рента, грн./га	Урожайність, ц/га	Ціна, грн./га	Цінове покриття, грн./га
	с	v	m	г	u	р	up
Пшениця	3048,2	299,7	-284,5	1732,0	34,8	137,8	4795,4
Ячмінь	2615,9	287,4	4005,7	-2237,2	28,4	164,5	4671,8
Кукурудза	4856,5	327,8	602,5	4760,1	91	115,9	10546,9
Ріпак	4173,2	375,7	15,6	3140,7	26,2	294,09	7705,2
Цукрові буряки	7271,3	484,5	-504,3	4105,7	305,3	37,2	11357,2
Середнє	4393,0	355,02	767	2300,2	97,1	149,9	7815,3

*Розраховано автором на основі базових даних форми № 50 Головного управління статистики в Тернопільській області за 2013 р.

Результати розрахунку диференційної складової у регіональній ринковій вартості окремих видів сільськогосподарської продукції засвідчують неоднаковий факторний вплив ціни і, відповідно, цінового покриття (також залежить від урожайності) на формування загального обсягу ренти, що в значній мірі визначається розміром матеріальних витрат на виробництво. Регіональний розподіл сукупної диференційної ренти залежить від досягнутого рівня продуктивності та обсягу валової продукції рослинництва.

Як видно з рис. 3.1, із трьох досліджуваних регіонів Подільського економічного району Тернопільська область у 2013 р. посідала останню позицію за обсягом валової продукції рослинництва – лідерами є Вінницький та Хмельницький регіони. Причому, у Вінницькій області є вищим не лише загальний обсяг валового виробництва, а й рівень продуктивності

рослинництва, зумовлений кращою якістю (бонітетом) ґрунтів в порівнянні з умовами розвитку сільського господарства Тернопільщини.

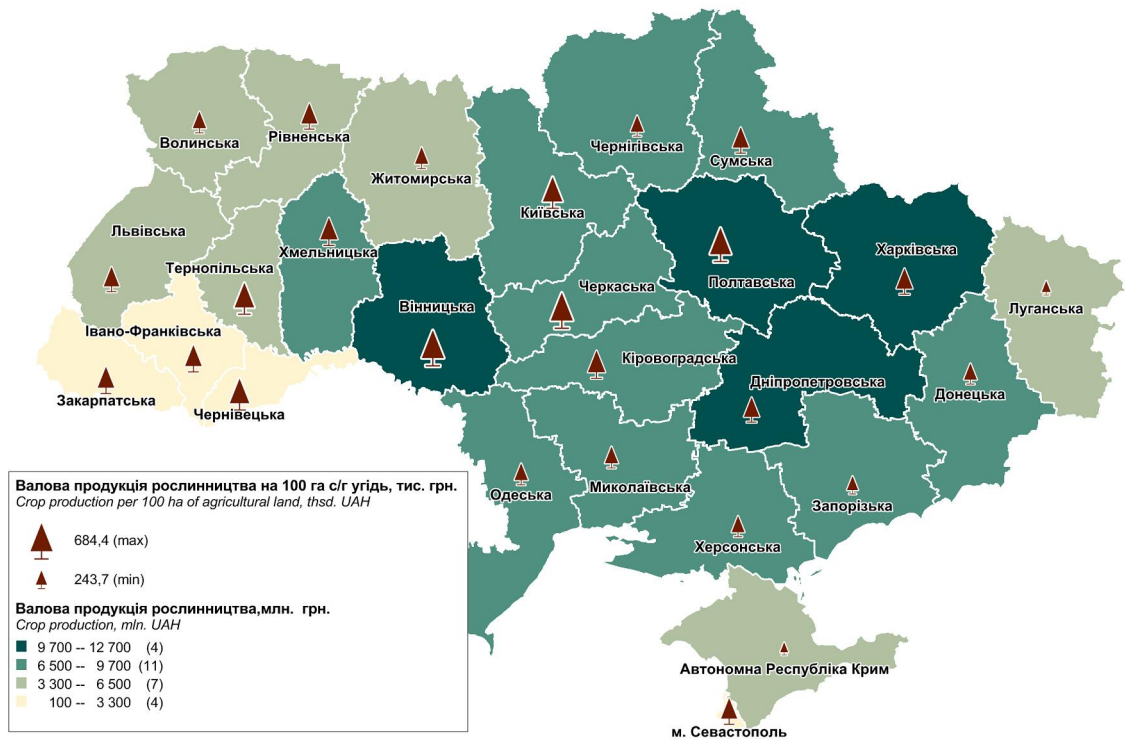

Рис. 3.1. Регіональний розподіл сільськогосподарського виробництва за обсягом валової продукції та продуктивності рослинництва в Україні, 2013 р.*

* Джерело: данні Державної служби статистики України [171, с. 45]

Враховуючи відносно низький розмір матеріальних витрат на одиницю земельної площі та високий рівень цінового покриття у рослинництві, отримаємо в результаті найбільший обсяг ренти і доходів сільськогосподарських товаровиробників Вінниччини в порівнянні з рештою досліджуваних регіонів. Очевидна асиметрія економічного розвитку аграрного виробництва посилюється за інших рівних умов передусім регіональними ціновими диспропорціями.

З метою діагностики цього процесу ми пропонуємо використовувати поняття цінової асиметрії для регіональних та внутрішньорегіональних (субрегіональних) рівнів аграрного економічного розвитку. У своїй основі даний концептуальний підхід базується на розрізненні двох типів регіонального ціноутворення: 1) асиметричного (дисгармонічного) та

2) симетричного (гармонічного). Асиметричним, з нашої точки зору, є такий тип регіонального цінового розвитку на сільськогосподарську продукцію за певний період, при якому відбувається зростання цінових відхилень за видами сільськогосподарської продукції від середньозваженого показника в цілому по регіону. Гармонічним типом регіонального ціноутворення вважаємо такий, для якого притаманне зменшення відхилень регіональних (внутрішньорегіональних) рівнів цін, зближення яких прямує до середньозваженого для регіону показника.

Згідно вказаних критеріїв асиметричності/симетричності регіонального цінового простору на сільськогосподарську продукцію Тернопільська область, як видно на рисунку 3.2, відноситься до асиметричних регіонів. На основі запропонованого визначення нами сформовано теоретико-методичні підходи для дослідження регіональної цінової асиметрії в процесі економічного розвитку сільськогосподарського виробництва: 1) обом типам регіонального ціноутворення притаманна нерівномірність; 2) конститууючою ознакою асиметричного цінового розвитку є динаміка відхилень регіональних показників цін на сільськогосподарську продукцію; 3) тип регіонального ціноутворення визначається виключно в динаміці та лише по відношенню до конкретних видів сільськогосподарської продукції; 4) асиметричний розвиток призводить до посилення відцентрових тенденцій, взаємному віддаленню регіональних показників відносно один одного, поглибленню міжрегіональних та внутрішньорегіональних відмінностей. Натомість гармонічний розвиток регіонального ціноутворення проявляється у центробіжних цінових тенденціях, сприяючи зближенню регіональних рівнів цін навколо середньозваженого показника по регіону; 5) ні один із типів регіонального ціноутворення не може апріорі відповідати вимогам оптимальності, оскільки повинен розглядатися у взаємозв'язку із ціновими процесами формування витратних показників сільськогосподарського виробництва в регіоні.

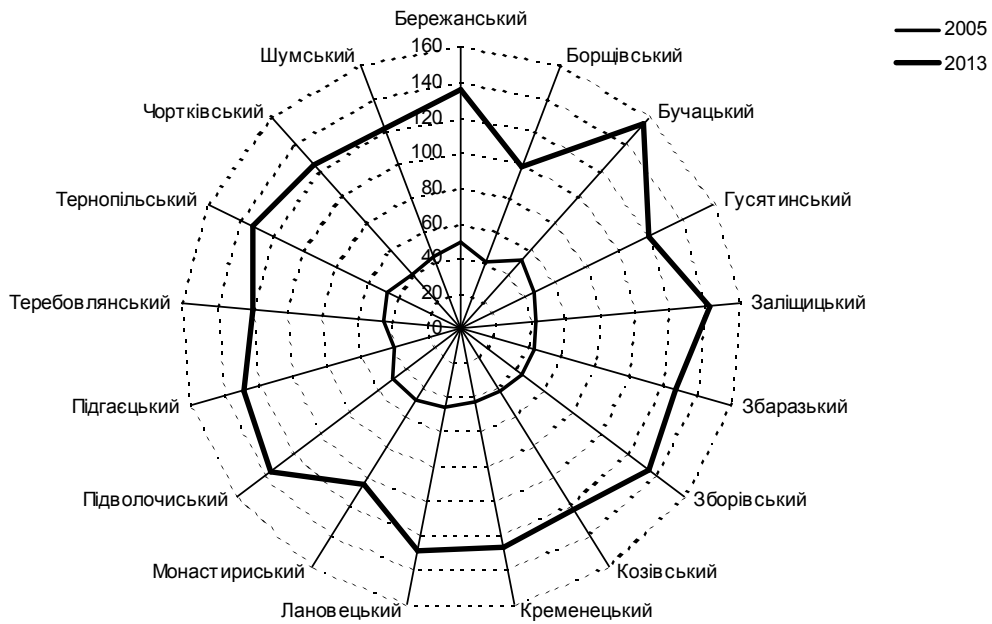

Рис. 3.2. Регіональна цінова асиметрія на сільськогосподарську продукцію (зернові) у Тернопільській області за період 2005-2013 рр.*

*Джерело: на основі даних Головного управління статистики у Тернопільській області

Останній пункт містить умови, які можна охарактеризувати за допомогою використання цінового та витратного секторів регіонального ціноутворення. Графічне зображення секторів регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію подано на рисунках 3.3 та 3.4.

Аналіз секторної асиметрії регіонального ціноутворення дозволив констатувати наступне: 1) секторна асиметрія на сільськогосподарську продукцію може бути позитивною та негативною; позитивна характерна у випадку перевищення площі цінового сектора певного виду сільськогосподарської продукції над його витратним сектором, визначеним на основі показників собівартості виробництва; 2) негативна секторальна асиметрія має місце тоді, коли площа витратного сектору певного виду сільськогосподарської продукції перевищує відповідний ціновий; 3) якщо має місце повного співпадіння обох секторів регіонального ціноутворення отримаємо нейтральний стан цінової асиметрії/симетрії; 4) загальна рентабельність сільськогосподарського виробництва однозначно визначається лише у випадку позитивної секторної асиметрії регіону;

5) загальна збитковість сільськогосподарського виробництва однозначно визначається лише у випадку негативної цінової асиметрії регіону;

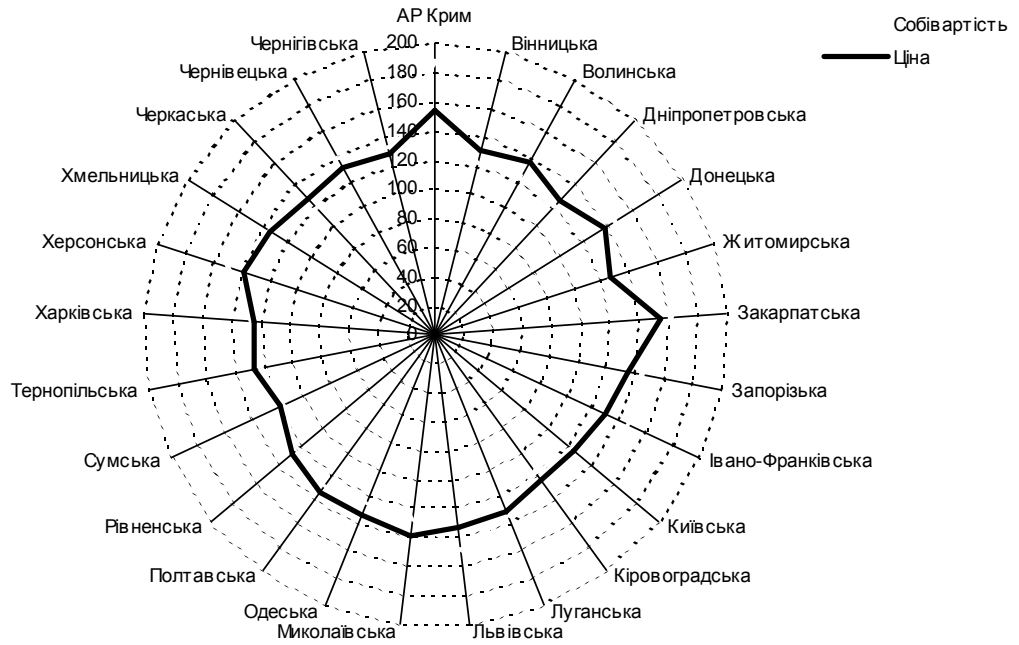

Рис. 3.3. Секторна асиметрія регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в Україні, 2013 р.*

*Джерело: на основі даних Держаної служби статистики України

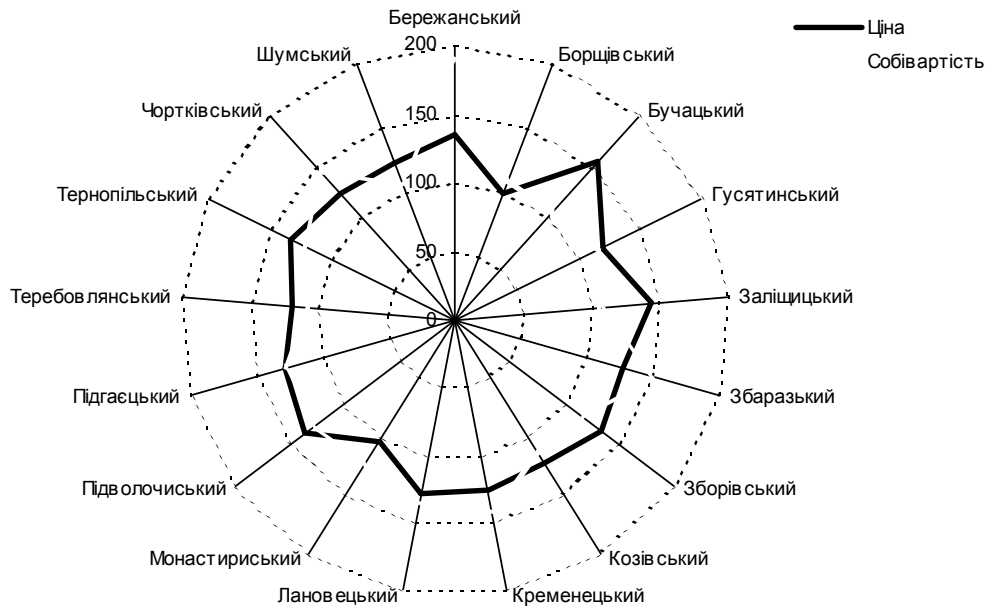

Рис. 3.4. Секторна асиметрія регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в Тернопільській області, 2013 р.*

*Джерело: на основі даних Головного управління статистики у Тернопільській області

б) у випадку негативної чи нейтральної цінової симетрії на сільськогосподарську продукцію його регіональне виробництво може бути як

рентабельним, так і збитковим, оскільки відповідна ситуація визначається також кількісними співвідношеннями виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції на рівні регіонів.

Визначаючи асиметричність регіонального ціноутворення як відсутність симетричності в рівнях цінового розвитку, що виявляється у їх невідповідності, слід розрізняти абсолютну та відносну сторони процесу виникнення цінових диспропорцій. З метою їх оцінки пропонуємо розраховувати показник абсолютної (R_a) та відносної асиметрії (R_B) цінового простору регіонів.

Показник абсолютної асиметрії може бути визначений за формулою:

$$R_a = \frac{|P_{i+1}^{\max} - P_i^{\max}|}{|P_{i+1}^{\min} - P_i^{\min}|} \times \frac{P_{i+1}^{\min} + P_i^{\min}}{P_{i+1}^{\max} + P_i^{\max}} \times 100\% \quad (3.1)$$

де, $P_{i+1}^{\max}$ – максимальний рівень регіональної ціни певного виду сільськогосподарської продукції в $i+1$ періоді, грн./ц; $P_i^{\max}$ – максимальний рівень регіональної ціни того ж самого виду сільськогосподарської продукції в i -му періоді, грн./ц; $P_{i+1}^{\min}$ – мінімальний рівень регіональної ціни певного виду сільськогосподарської продукції в $i+1$ періоді, грн./ц; $P_i^{\min}$ – мінімальний рівень регіональної ціни того ж самого виду сільськогосподарської продукції в i -му періоді, грн./ц.

Показник відносної асиметрії цінового простору пропонується визначати за формулою:

$$R_B = \frac{P_i^{\max} - P_i^{\min}}{\bar{P}_i} \times 100\% \quad (3.2)$$

де, $P_i^{\max}$ – максимальна регіональна ціна певного виду сільськогосподарської продукції в i -му періоді, грн./ц; $P_i^{\min}$ – мінімальна регіональна ціна певного виду сільськогосподарської продукції в i -му

періоді, грн./ц; $\bar{P}_i$ – середньозважена регіональна ціна певного виду сільськогосподарської продукції, грн./ц.

Значення показників цінової асиметрії, обчислених для Тернопільської області по зернових культурах, перевищують аналогічний рівень, визначений в середньому по Україні. Наприклад, у 2013 році показник відносної асиметрії цінового простору Тернопільської області по зернових культурах дорівнював 45,6 %, а в середньому по Україні – лише 27,9 %, тобто внутрішньорегіональна (субрегіональна) асиметрія цінового простору є вищою, ніж це характерно для загальнонаціонального рівня сільськогосподарського виробництва в цілому. У той же час централізовано-планову систему ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, диференційовану за окремими природно-економічними зонами, яка існувала в минулому, можна вважати в межах відповідних територій повністю симетричною, тобто з абсолютно гомогенним ціновим простором.

Ситуація, що нині склалася у розвитку регіональних ціноутворюючих процесів, ще раз переконливо засвідчує нагальну потребу у створенні системи регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію з метою врегулювання значних дисбалансів, які мають місце насамперед на регіональному рівні. Останні негативно позначаються передусім на ефективності сільськогосподарського виробництва та відтворювальній системі, уповільнюючи економічний розвиток регіонів.

Концептуальними основами побудови ефективного механізму регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію є формування його методологічної бази – правил, принципів та методів. Принципи ціноутворення утворюють несучий каркас механізму ціноутворення, а тому повинні бути об'єктивно обґрунтованими.

Враховуючи вітчизняні та зарубіжні наукові напрацювання щодо правил формування і встановлення ціни, її архітекtonіки, а також в світлі вимог сьогодення сформовану мету суспільного виробництва, ми

пропонуємо у створенні системи регіонального ціноутворення окрім традиційних враховувати наступні принципи ціноутворення:

1. Відшкодування регіональної вартості сільськогосподарської продукції на основі дії законів регіональної вартості та регіональних цін. Створена регіональна вартість сільськогосподарської продукції, яка представляє затребувані суспільні витрати, має бути відшкодована, не зважаючи на суттєву різницю в регіональних витратах. В цьому полягає специфіка ціноутворення на продукцію аграрного сектора. Це пояснюється наявністю земель різної родючості та дефіцитом продовольства у випадку залучення в оборот земель лише кращої та середньої якості. Задоволення всезростаючих продовольчих потреб змушує суспільство використовувати й землі гіршої якості, витрати на яких формують суспільно необхідні витрати виробництва. Однак, в цьому випадку потрібно в'яснити, які саме витрати мають бути покладені в основу критерію виробничих витрат. Такими мають бути нормативні витрати у натуральному та вартісному вимірі згідно із прогресивною технологією виробництва продукції, враховуючи його регіональні умови.

Отже, відшкодування регіональної вартості сільськогосподарської продукції є одним із базових правил у вдосконаленні ціноутворення на регіональному рівні, яка оптимізує пропорції співвідношення між ланками регіонального агропромислового комплексу та визначає темпи їх розвитку. В сучасних умовах ціновий паритет поглиблюється, мається на увазі значне недовантаження виробничих потужностей, перш за все переробних підприємств АПК. Це об'єктивно підвищує собівартість виробництва одиниці продукції й зумовлює використання переробними підприємствами занижених закупівельних цін на сільгосппродукцію з метою виходу на запланований рівень рентабельності.

2. Принцип пропорційного розподілу доданої вартості в процесі ціноутворення на сільськогосподарську продукцію за критерієм регіональних витрат. В сільськогосподарських підприємствах такими є витрати на

виробництво продукції, підприємствах переробної сфери – витрати на переробку сировини, в торгівельній мережі – витрати обігу. В основі розподілу кінцевих результатів виробництва також знаходяться витрати праці, а тому економічно обґрунтованим та суспільно справедливим буде здійснення даного процесу за цим критерієм.

З метою еквівалентного обміну на сільськогосподарську продукцію науковцями ННЦ ІАЕ пропонується використання двох можливих підходів для обрахунку рівня підтримки. В першому випадку мінімальна ціна встановлюється на рівні, достатньому для здійснення еквівалентного обміну. Базою слугує нормативна собівартість та маса прибутку. Останній показник розраховується на основі нормативної норми прибутку на активи, які беруть участь у виробництві: основні і оборотні засоби, земля. Відповідно зникає потреба у дотуванні сільськогосподарського виробництва [91, с. 19]. Згідно другого підходу, якщо мінімальна або ж інтервенційна ціна встановлюється на рівні підтримки, який забезпечує 5 %-й рівень рентабельності, необхідне дотування товаровиробників, оскільки такий рівень цін не забезпечить умови розширеного виробництва в галузі [91, с. 20].

На нашу думку, розрахунок еквівалентної ціни в частині обрахунку нормативного прибутку має деякі недоліки. Це стосується включення вартості землі, а також власне самої методики, що певним чином нівелює дію закону вартості, основним принципом якого має бути еквівалентний обмін на основі затратного принципу з подальшим коректуванням ринку. Крім того, це передбачає також (згідно другого підходу) значне бюджетне дотування товаровиробників, що в сьогоденних умовах є малоімовірним та надзвичайно затратним для бюджету.

Взявши за основу методику ІАЕ, відповідну схему розрахунку еквівалентної ціни сільськогосподарської продукції зображено на рис. 3.5.

3. Принцип диференційованого ціноутворення на сільськогосподарську продукцію на основі врахування природно-економічних умов виробництва. Врахування в процесі ціноутворення відмінностей в природно-кліматичних

умовах виробництва (родючість ґрантів, водний, тепловий режим; техніко-технологічний рівень виробництва) є одним із базових правил встановлення цін в регіональному розрізі.

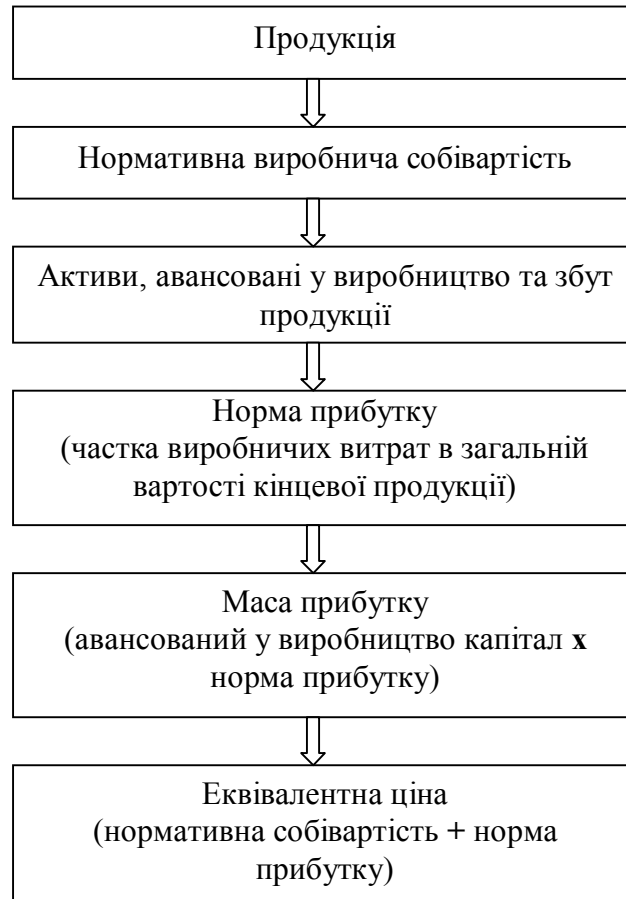

Рис. 3.5. Схема розрахунку еквівалентної ціни сільськогосподарської продукції*

*Джерело: удосконалено автором на основі [91, с. 13]

Сучасна практика ціноутворення передбачає встановлення, наприклад, єдиної заставної ціни для всієї території країни без врахування відмінностей в природно-кліматичних умовах, в яких перебувають товаровиробники, що зумовлює різну собівартість продукції. Диференціація ціноутворення на основі врахування нормативної оцінки сільськогосподарських угідь в регіонах дозволить максимально врахувати даний фактор (табл. 3.2).

4. Активна участь держави з метою задоволення інтересів всіх учасників процесу ціноутворення та забезпечення збалансованого розвитку сільськогосподарського виробництва. Виходячи із філософії взаємодії

держави і ринку, слід зазначити наступне. Компетенцією ринку, його прерогативою повинен бути «запуск» суспільного виробництва, а спрямування і контроль цих процесів має перебувати в полі зору держави з метою дотримання оптимальних (бажаних) пропорцій розвитку аграрного ринку. Розвиток агровиробництва в сьогоднішніх умовах не представляється можливим без державного фактора внаслідок економічних трансформацій суспільного виробництва.

Таблиця 3.2

Диференціація мінімальних (гарантованих) цін на сільськогосподарську продукцію за регіонами України*

Показники	Мінімальна ціна 1 ц пшениці в залежності від нормативної грошової оцінки 1 га сільськогосподарських угідь, грн.			
	до 1800	1801-2200	2201-2400	більше 2400
Адміністративно-територіальні одиниці (області)	Житомирська, Чернігівська, Миколаївська, Закарпатська, Луганська, Львівська	Одеська, Івано-Франківська, Сумська, Волинська, Тернопільська , Рівненська, Київська, Кіровоградська, Харківська, Дніпропетровська	Вінницька , Запорізька, Чернівецька, Полтавська, Хмельницька , Херсонська, Донецька,	АРК Крим, Черкаська
Поправочні коефіцієнти	1,05	1,0	0,95	0,90
Рівень мінімальних (гарантованих) цін, грн./ц	191,26	182,15	173,04	163,93

* Джерело: розраховано автором

В країнах світу із розвинутим сільським господарством стратегічні питання його функціонування є централізованими (досвід США, Великобританії, Японії, Південної Кореї), а оперативні – децентралізованими [134, с. 31]. Особливо це стосується країн ЄС, де формування ціни зазнає значного державного впливу з метою забезпечення цінової підтримки та стабільності доходів місцевих фермерів. Це означає, що ціна, як важливий фінансово-економічний інструмент, займає важливу роль в державному регулюванні виробничої структури і обсягів сільськогосподарського

виробництва згідно із соціально-економічною стратегією розвитку суспільства. Централізоване ціноутворення, яке було домінуючою схемою формування цін за часів планової економіки, було замінено ринковим, однак із неконтрольованою лібералізацією економічних відносин, яка відповідно зумовила гіперлібералізацію ціноутворення на продукцію агросектора. В Законі України «Про ціни і ціноутворення» (нова редакція від 21.06.2012 р.) в статті 10 зазначено, що «суб'єкти господарювання під час провадження господарської діяльності використовують вільні ціни та державні регульовані ціни» [78].

Розглядаючи ринкове ціноутворення на сільськогосподарську продукцію та його регулювання державними методами логічним постає питання назвати цей синергічний процес ринково-плановим ціноутворенням, яке в найбільшій мірі характеризує його суть. Слід зауважити, що в найрозвиненіших країнах ЄС фактично ліквідовано вільне ціноутворення на сільськогосподарську продукцію не лише як явище, а й методологічний принцип організації спільного аграрного ринку Євросоюзу. Окрім того, нині, наприклад, 90 % споживчого ринку Італії та понад 60 % Німеччини, не зважаючи на лібералізацію в рамках СОТ, жорстко регулюються державою [196, с. 122].

Ринково-планове ціноутворення на сільськогосподарську продукцію здійснюється державними закупівельними цінами на засадах ринкової ціни з метою задоволення інтересів всіх учасників суспільного виробництва, врахування економічної доцільності суспільним потребам та забезпечує найкращі умови збалансованого розвитку аграрного ринку.

Доповнення ринкового ціноутворення його складовою, плановою компонентою, означає надання процесам суспільного виробництва в контексті агровиробничої ланки властивостей збалансованої, самодостатньої та регульованої системи. Ринково-планове ціноутворення стає таким внаслідок не декларування своїх намірів, а їх виконання. На нашу думку, відходячи від ідеологічної та політичної упередженості, розгляд сучасного

ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, як поєднання ринкового та планового ціноутворення, є науково обґрунтованим, економічно доцільним та безальтернативним за сучасного рівня розвитку продуктивних сил.

Еволюційний розвиток економічних відносин засвідчив, що ринок є безсильним у вирішенні важливих соціально-економічних завдань. В свою чергу планова (соціалістична) економіка є нежиттєздатною при ігноруванні ринкових витоків свого функціонування (історично планові ціни виникли при капіталізмі із зародженням монополій). Продовжуючи думку, зазначимо, що ринково-планове ціноутворення є відображенням процесів формування і встановлення ціни двох типів економічних систем: капіталістичного способу виробництва (ринкова економіка), за яким ціни встановлюються вільно та соціалістичного (планова економіка), який передбачає централізований спосіб її формування. Як ринковий, так і плановий підхід у встановленні ціни у «чистому вигляді» тривалий час існувати не можуть. Будь-яке явище, процес, а в загальному система, не може розвиватися при однополярному наборі властивостей, тобто розвиток забезпечується при поєднанні протилежних ознак, властивостей системи. Планування бере до уваги ринкові ціни, а ринок опирається на планові пропорції. А тому розгляд цих протилежних процесів у їх природному поєднанні гармонізує весь процес регіонального ціноутворення.

Плановий підхід у регіональному ціноутворенні на сільськогосподарську продукцію полягає у визначенні: 1) нормативних витрат на виробництво продукції сільськогосподарських підприємств; 2) граничних, індикативних та інших видів регульованих державою цін; 3) обґрунтованих рівнів рентабельності та норми прибутку, необхідних для розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва; 4) балансів обсягу виробництва і споживання.

Як справедливо заявляє аналітик в сфері аграрної політики М. Трейсі, масштабного втручання держави в агросектор (інтервенції, підтримка

доходів виробників у вигляді гарантій) можна було уникнути, як би були прийняті інші рішення щодо підтримки національних виробників [60, с. 26].

Зазначимо, що як інтервенції (практика країн ЄС), так і дотації (дотаційне сільське господарство Радянського Союзу) є наслідком викривлення економічного простору функціонування сільськогосподарських підприємств. В економічних джерелах по ціноутворенню побутує усталена думка про необхідність стимулювання державою ефективного попиту, що підтримуватиме ринкові ціни та сприятиме збільшенню виробничих потужностей аграрного сектора. На наше переконання, такий підхід несе в собі «вибуховий пристрій» сповільненої дії, оскільки в певний період часу настає момент істини: розбалансованість економіки у вигляді перевиробництва (агровиробництво країн ЄС) або ж дефіциту сільськогосподарської продукції (Радянський Союз). В обох випадках такий підхід призводить до небажаних результатів, як витрата колосальних бюджетних коштів на стримування падіння ціни або ж утримання її рівня на доступному для населення.

Проблема ефективного ринково-планового ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в значній мірі знаходиться у виробничій площині АПК. Ми переконані, що без планового підходу в ринковому середовищі неможливо відновити баланс фінансово-ресурсних потоків в АПК, в тому числі, в його базовій компоненті – сільськогосподарському виробництві (рис. 3.6).

Закон попиту та закон пропозиції представляють собою коливання платоспроможного попиту навколо пропозиції та навпаки, обсягу пропозиції в залежності від наявного попиту. Або ж, іншими словами, рівноважна ціна на ринку фіксується при досягненні балансу затребуваного обсягу пропозиції та наявного платоспроможного попиту, що без ринково-планового підходу є малоймовірним.

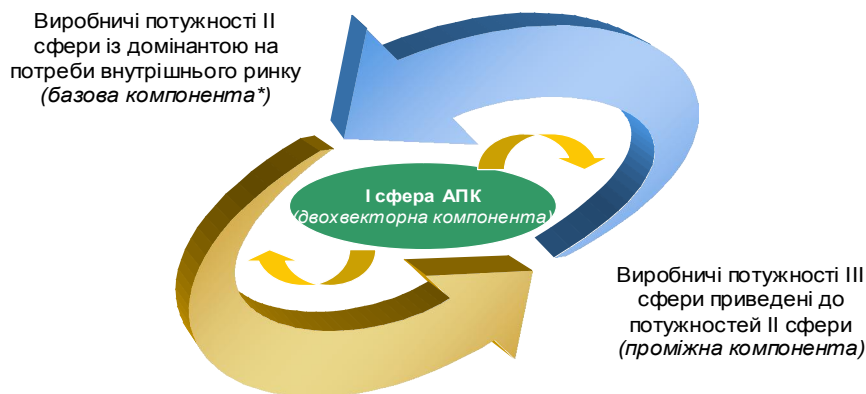

Рис. 3.6. Умова забезпечення балансу між обсягом регіонального виробництва і споживанням в АПК*

* джерело: розробка автора

Тобто, спрямування вектору всіх зусиль в напрямку стабілізації і балансування сільськогосподарського виробництва й буде тієї необхідної умовою його успішного функціонування. Обсяг виробництва продукції в аграрному секторі має бути, в першу чергу, підпорядкований внутрішнім потребам окремих регіонів і країни за напрямками використання сільськогосподарської продукції.

Ми вважаємо, що при формуванні концепції регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію увагу потрібно звернути на такий важливий аспект, як модель сільськогосподарського виробництва, яка є його несучим конструктивним елементом. Здійснення сільськогосподарського виробництва в площині орендних відносин, а відповідно і процесу формування ціни на продукцію є одним із ключових питань ціноутворення. За сучасного рівня сільськогосподарського виробництва його ефективність в значній мірі визначається й формою земельних відносин цього процесу. Присутність ефективної аграрної економіки як у випадку функціонування ринку купівлі-продажу землі (США,

країни ЄС), так і у випадку оренди землі (Ізраїль, Китай, Білорусія) не завжди є двозначним твердженням.

Включення вартості землі в алгоритм розрахунку ціни є недоцільним та економічно невиправданим як для сільськогосподарського підприємства, так і для окремо взятого споживача, тобто для суспільства в цілому. За умови включення ресурсу землі еквівалента ціна одиниці продукції буде розраховуватиметься за наступною формулою [91, с. 16]:

$$Ц = C_H + K_{HP} \times \left[(O_{BF} + O_3 \times K) + (B_3 \times K_{HK}) \right] \quad (3.7)$$

де Ц – еквівалентна ціна 1 т сільгосппродукції, грн.; C_H – нормативна (повна собівартість 1 т продукції (включаючи орендну плату в розмірі 3 % вартості землі – відсотка капіталізації), грн.; K_{HP} – коефіцієнт нормативної норми прибутку; O_{BF} – середньорічна вартість основних виробничих фондів, авансованих у виробництво 1 т продукції, грн.; O_3 – середньорічна вартість оборотних засобів, авансованих у виробництво 1 т продукції (повна собівартість без амортизації та орендної плати), грн.; K – коефіцієнт обігу оборотних засобів по окремих видах продукції, визначається діленням терміну технологічного процесу в днях (місяцях) на кількість днів (місяців) року; B_3 – грошова оцінка ріллі з розрахунку на 1 т сільськогосподарської продукції, грн.; K_{HK} – коефіцієнт нормативу капіталізації землі – 0,33 (відповідно до терміну капіталізації землі 33 роки) згідно з методикою грошової оцінки землі, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України № 213 від 23 березня 1995 р [91, с. 16].

Опрацювання джерел економічної літератури щодо процесу ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, проведені дослідження впливу головних чинників на рівень фактичної собівартості та її структури виробництва і збуту основних видів аграрної продукції на регіональному рівні стали основою для розрахунку нормативної собівартості, ціни підтримки та еквівалентної ціни за 1 ц пшениці (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Розрахунок нормативної собівартості та ціни реалізації 1 ц пшениці при урожайності 45 ц/га в Тернопільській області на 2017 р.

№ п/п	Елементи витрат	Витрати на 1 ц продукції		Структура виробничих витрат, %
		у натуральному виразі	у вартісному виразі, грн.	
1.	Оплата праці (пряма і непряма), люд.-год.	5,47	15,27	8,4
2.	Відрахування на соціальні заходи		5,84	3,1
3.	Насіння, кг	48	18,86	15,0
4.	Мінеральні добрива, кг.д.р.	17,7	24,70	12,4
5.	Органічні добрива, т	0,32	4,19	1,8
6.	Засоби захисту рослин		15,87	10,5
7.	Пально-мастильні матеріали, кг	20,0	23,80	18,2
8.	Електроенергія, кВт-год.	5,25	0,90	0,4
9.	Амортизація		16,01	14,3
10.	Поточний ремонт основних засобів		8,53	5,7
11.	Плата за оренду земельних ділянок		12,27	7,0
12.	Інші матеріальні витрати		2,84	2,4
13.	Плата за користування позичками банків		0,45	0,4
14.	Страхові платежі		0,15	0,2
15.	Виробничі витрати, всього		149,67	100
16.	Витрати на збут продукції		19,45	
17.	Повна собівартість проданого 1 ц продукції		169,12	
18.	Мінімальна ціна підтримки, що забезпечує 5 % рентабельності		178,03	
19.	Норма прибутку, %		4,0*	
20.	Маса прибутку		20,30	
21.	Рівень рентабельності, %		12,0	
22.	Еквівалентна ціна, що забезпечує норму прибутку (без врахування вартості землі)		189,42	

* норма прибутку в середньому по економіці

З метою прогнозування цін на основні види аграрної продукції провели обґрунтування нормативної собівартості 1 ц продукції на прикладі господарств Тернопільської області (додаток Т, додаток У, додаток Ф). Нормативна собівартість 1 ц продукції була обґрунтована за методикою вчених ІАЕ НААН (23), використання статистичних даних Тернопільської області, врахування інфляції та інших регіональних умов виробництва.

Проведені дослідження дають змогу використовувати мінімальні ціни на аграрну продукцію, що забезпечують 5 % рентабельність і еквівалентні ціни (без врахування вартості землі) на рівні норми прибутку по економіці

України. Варто зазначити, що забезпечити еквівалентне ціноутворення та високоефективне агропромислове виробництво можливо в умовах створення інтегрованих формувань, кластерів.

Стосовно регіональної системи цін на сільськогосподарську продукцію, то в умовах активної участі держави на аграрному ринку в тісній співпраці з іншими суб'єктами пропонуємо такі їх види (рис. 3.7): 1) вільні (ринкові) ціни, які є базовими цінами і встановлюються самостійно суб'єктами господарювання на свою продукцію; 2) державні регіональні закупівельні ціни за договорами контрактації на основні види сільськогосподарської продукції, які включені в перелік об'єктів цінового регулювання.

При використанні державних закупівельних цін в розрізі регіонів, обсяги законтракованої продукції повинні бути в межах не менше 50 % виробленої продукції, необхідної для задоволення регіональних потреб. В якості аргументів наводиться наступна теза. Тривалий історичний досвід функціонування аграрного ринку в країнах Західної Європи засвідчив, що при коливаннях обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в межах 50 % будь-які ринкові методи по забезпеченню рівноважної ціни є неефективними. Вітчизняний досвід розвитку сільського господарства відзначається саме такою особливістю.

На сьогодні діючий механізм регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію представляє собою нерівноважну систему. Всі дотації, як інструмент пом'якшення нееквівалентності для аграрного сектора (на ринках праці, матеріально-технічних ресурсів) майже повністю «проїдаються» цим негативним процесом.

Присутність державного сектора є одним із ефективних каналів реалізації продукції сільськогосподарських підприємств в обсязі, достатньому в оперативному режимі покращити цінову кон'юнктуру у випадку її погіршення.

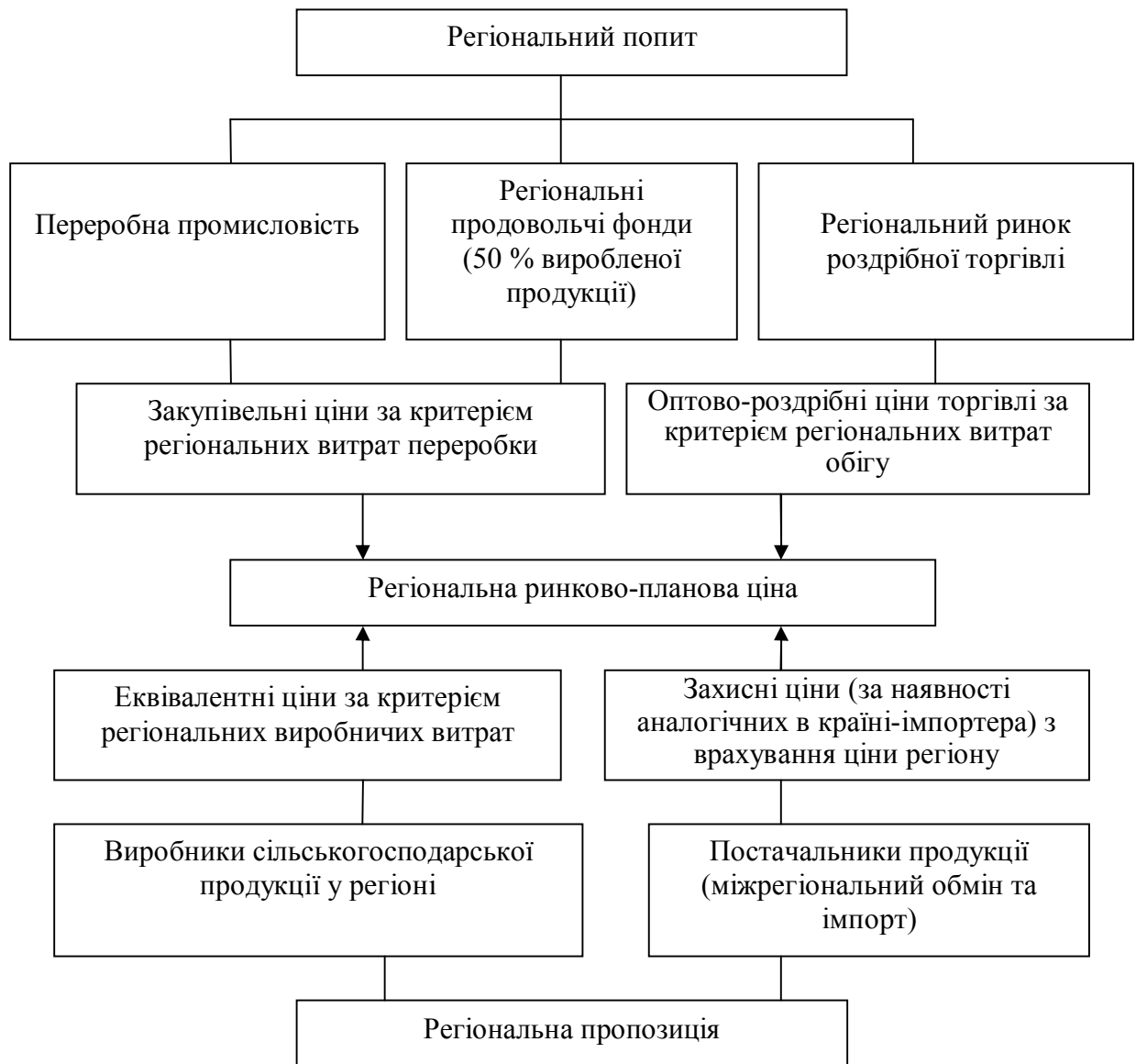

Рис. 3.7. Модель регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в умовах регіону*

* Джерело: розробка автора

Можна виділити основні переваги механізму регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, що базується на врахуванні ринко-планових підходів до встановлення регіональних цін:

- 1) збалансований розвиток сільськогосподарського виробництва за рахунок планування потреби обсягів сільськогосподарської продукції за напрямками її використання. Це буде сприяти не лише насиченню попиту населення в продовольстві, а також наближенню структури і обсягів виробництва до структури і обсягів суспільних, виробничих і особистих потреб;

2) прогнозування рівнів цін на сільськогосподарську продукцію з більшою ймовірністю. Цей процес стає таким внаслідок управління хаотичністю ринкового ціноутворення; 3) ціноутворення самими учасниками товарного обміну: виробниками і споживачами продукції, що унеможливорює ручне керування процесами ціноутворення, оскільки основним його правилом є забезпечення дії закону регіональної вартості; 4) ефективний міжрегіональний рух ресурсів і продукції; 5) виключення стихійності процесів перерозподілу доданої вартості під впливом кон'юнктури регіонального ринку; 6) можливість більш швидкого досягнення стратегічних напрямів регіонального розвитку аграрної економіки, а також показників суспільного розвитку в межах окресленої парадигми; 7) більше точок дотику інтересів суспільного та індивідуального, що знімає соціальне напруження в регіоні.

Таким чином, за сучасного рівня розвитку економічних відносин формування механізму регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію у форматі ринково-планового підходу є затребуваним в економічному та суспільному аспектах, оскільки в найбільшій мірі фокусує інтереси виробників, споживачів та держави. На нашу думку, це стає можливим завдяки: розрахунку міжрегіональної еквівалентної ціни на сільськогосподарську продукцію і, відповідно, розподілу доданої вартості згідно критерію частки регіональних виробничих витрат у кінцевій ціні продукції; створення з участю держави регіональних фондів (продовольчих, резервних, експортних), що забезпечуватиме досягнення рівноважної ринкової ціни; використання землі в якості об'єкта орендних відносин.

3.2. Регулювання цінових взаємовідносин у забезпеченні розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва регіону

Мета регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію полягає в забезпеченні планомірного, пропорційного розвитку

сільськогосподарського виробництва, що забезпечує його розширене відтворення. На нашу думку, дане економічне кредо, його дотримання на сьогодні є безальтернативним при стратегічному плануванні регіонального розвитку.

Регулювання цінових взаємовідносин з метою розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва регіону передбачає вирішення ряду задач: 1) досягнення еквівалентного розподілу регіональної доданої вартості та встановлення еквівалентної ціни на продукцію аграрного сектора; 2) забезпечення балансу обсягу виробництва (пропозиції) та обсягу споживання (попиту) на основі раціональних норм споживання основних видів продовольства; 3) оптимізація регіональної виробничої структури сільського господарства згідно з потребами місцевих ринків; 4) підвищення добробуту споживачів регіонів шляхом мінімізації витрат споживчого попиту.

Методи регіональної моделі ціноутворення на сільськогосподарську продукцію є диференційованими за часовими проміжками та природно-економічними зонами (просторово-територіальна диференціація цін). Згідно першого критерію логічним стає визначення коротко-, середньо-, та довгострокових періодів ціноутворення. Ефективне управління ціноутворенням – це можливість управління обсягом виробництва і пропозиції. Сучасне ринкове управління ціноутворенням на продукцію аграрного сектора в Україні обмежується його ефективним природним діапазоном – локальними ринками сільськогосподарської продукції. Притаманна природна хаотичність ринкового ціноутворення є економічно збитковою на регіональному та національному ринках.

В короткостроковому періоді (1-3 місяці) вирішується проблема регулювання сезонного коливання цін на агропродукцію в час її стрімкого зростання-зниження (овочі, фрукти, яйця, молоко). Їх вирівнювання досягається шляхом введенням в експлуатацію, відповідно до агропродовольчих потреб регіонів, виробничих потужностей: тепличних

комплексів, молочно-товарних ферм та ін. Будівництво таких об'єктів, зважаючи на масштабність виробництва, доцільно здійснювати в крупних господарствах.

Ціни середньострокового періоду (3-9 місяців) орієнтуються на досягнення цінової стабільності на зерновому, олійному ринку, ринку картоплі та інших видів продукції із тривалим терміном зберігання. За таких умов доцільно використовувати закупівельні та гарантовані ціни на визначену продукцію, яка закупляється в регіональні фонди (продовольчий, експортний).

Завдання цінового регулювання в довгостроковому періоді (більше року) спрямовані на забезпечення вирівнювання виробничої структури аграрного сектора в регіонах відповідно до потреб внутрішнього ринку (для забезпечення продовольчої безпеки) та розміщення і спеціалізації сільськогосподарського виробництва. В цьому випадку стимулююча дія ціноутворення проявляється у застосуванні підвищених закупівельних цін на продукцію в регіональному розрізі. Відповідно, низькі закупівельні ціни (дестимулююча дія) використовуються за тими культурами, які деформують виробничу структуру регіонального АПК і тому є потреба у приведенні обсягів їх виробництва до раціональної межі. І, навпаки, застосування підвищених цін на такі види продукції, для яких в регіоні є найсприятливіші природно-кліматичні умови виробництва.

Важливим аспектом ринково-планового підходу до ціноутворення є диференціація цін за природно-економічними зонами країни. В силу об'єктивних природних факторів всю територію України умовно можна поділити на умовні цінові зони. Ми розрізняємо цінові зони, в основу визначення яких покладено критерій природно-економічних умов виробництва (диференціальна рента I та II роду).

На нашу думку, можна виділити низку факторів, які на сьогодні впливають на процес ціноутворення на агропродовольчого ринку і є ключовими (табл. 3.4).

Основні фактори ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в
регіоні за рівнем керованості*

Фактори за рівнем керованості	Інструменти впливу або мінімізації негативного впливу
Керовані фактори	
1. Внутрішній регіональний ринок, структурований за обсягом та структурою споживання	стимулювання платоспроможного попиту
2. Обсяги виробництва сільськогосподарської продукції	індикативно-директивні, ринкові методи
3. Якість продукції	стандартизація та сертифікація сільськогосподарської продукції
Відносно керовані фактори	
1. Природно-кліматичні умови	техніко-технологічний рівень аграрного виробництва, регіональне ціноутворення
2. Вартість виробничих ресурсів	субсидування, антимонопольне законодавство
3. Кон'юнктура на світових агропродовольчих ринках	протекціоністські заходи

* Джерело: розробка автора

Внутрішній попит на сільськогосподарську продукцію в силу фізіологічних потреб людини завжди є стабільним показником, який може змінюватись лише при настанні надзвичайних ситуацій: стихійні природні катаклізми, епізоотичні лиха, війни. Внутрішній попит має тенденцію до збільшення та зміни своєї структури при зростанні населення в регіонах та виникненні нових потреб, задоволення яких стає можливим при якісно новому рівні розвитку продуктивних сил аграрного сектора.

Пріоритетна орієнтація вітчизняного аграрного виробництва на задоволення внутрішніх потреб є стабілізаційним фактором у функціонуванні аграрного сектора в регіональному та національному розрізі. Дана стратегічна орієнтація забезпечує максимальне насичення продовольством за прийнятними цінами регіональних агропродовольчих ринків, що досягається за допомогою двоякого використання індикативних, директивних та ринкових інструментів; високих ринкових та низьких державних цін та ін.

Якість продукції є одним із вагомих факторів у формуванні цін на сільськогосподарську продукцію. Даний фактор у разі інноваційного розвитку аграрного сектора забезпечує високу конкурентоспроможність продукції на регіональних ринках, а також при виході на світовий ринок сільськогосподарської продукції.

Вплив природно-кліматичних умов в деякій мірі нівелюється досягненнями науки в сфері техніки та технологій в сфері сільськогосподарського виробництва. В регіонах, в яких, незважаючи на відносно гірші природні умови відносно розміщення і спеціалізації сільськогосподарського виробництва, соціально затребуваним є виробництво певних видів продукції вводяться доплати в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь. Крім того ефективним заходом відшкодування регіональної вартості є використання диференційованих цін на сільськогосподарську продукцію.

Зростання вартості виробничих ресурсів, в першу чергу паливо-мастильних матеріалів, на сьогодні можна дещо мінімізувати можна двояким чином: субсидування різниці зростання одиниці продукції в регіонах; при високому виробничому потенціалі сільського господарства досить ефективним заходом є збільшення використання біопалива.

Цінова кон'юнктура на світових агропродовольчій ринках (пшениці, цукру, олії, м'яса та ін.) в сучасних умовах має вирішальний вплив на цінову кон'юнктуру внутрішнього ринку в тому числі регіонального ринку. У великій мірі підвищення цін має спекулятивний характер і в економічній лексикон увійшло під назвою «економічні (цінові) пузирі», коли продукція продається за набагато вищими цінами від її реальної вартості. В такій ситуації держава в якості превентивних заходів використовує в міру жорсткі протекціоністські заходи.

Проблема цінових взаємовідносин між містом та селом існувала давно, однак вона знаходилася в межах прийнятних пропорцій товарно-грошових відносин. Період їх загострення в нашій країні та за рубежом (США)

припадає на 20-30-ті роки минулого століття. Друга фаза загострення та розвитку у вітчизняному АПК, який вже сформувався як багатогалузеве формування й біоекономічна система, фіксується 50-ми роками ХХ ст. Це зумовлено посиленням розвитком та впровадженням результатів науково-технічного прогресу і так званою «зеленою революцією» в сільському господарстві.

Третьою фазою загострення цінового диспаритету можна вважати період від 1991 р. і до сьогодні. Основна причина – непослідовне реформування системи координат економічних відносин в агропромисловому виробництві. Як наслідок, багаторічно відпрацьовані виробничі зв'язки в АПК були порушені, а основні економічні закони його розвитку перестали функціонувати і, зокрема, найважливіший з них – закон вартості.

В сьогоденних умовах ціна, як важливий фінансово-економічний інструмент регулювання цінових взаємовідносин між учасниками АПК, не в повній мірі виконує свої традиційні функції стосовно сільськогосподарських товаровиробників: стимулюючу та розподільну. Це стосується і сільськогосподарських підприємств регіонального рівня, Тернопільської області, що було виявлено в ході нашого дослідження.

Обґрунтування державного впливу, з метою протидії даному явищу у відтворювальній регіональній системі агровиробництва, зводиться до наступних аргументів: сільське господарство є ризиковою сферою господарської діяльності, оскільки залежить від природних факторів; сільське господарство – це «спосіб життя»; аграрний сектор є специфічним формуванням, яке відрізняється від інших особливостями створення сільськогосподарської продукції (імобільність ресурсів галузі, інвестиційна непривабливість, тривалий виробничий цикл, відносна демонополізація виробництва та ін.).

Особливості агровиробництва є тими об'єктивними факторами, які діють не на користь аграрного сектору і якими успішно користуються його

партнери по АПК. Тобто, сільське господарство виконує роль «добровільного» донора у розвитку всіх галузей національного господарства країни. Поява диспаритету в АПК завжди свідчить про перерозподіл доданої вартості на користь інших галузей, крім сільського господарства.

Основна мета сільськогосподарського виробництва регіону не в підвищенні ефективності його діяльності, а в продовольчому забезпеченні населення на основі еквівалентного (об'єктивного) відшкодування витрат та еквівалентному розподілі прибутку між учасниками регіонального ринку.

Однією з нагальних проблем, що порушують систему регіонального відтворення сільськогосподарського виробництва є нееквівалентність міжгалузевого та міжрегіонального обміну продукцією, зумовлена диспаритетом цін. Регулювання цінових пропорцій міжгалузевого обміну – необхідна умова подолання нинішнього диспаритетного становища та забезпечення розвитку галузей АПК, суб'єкти яких в цілях самозбереження в конкурентній боротьбі на ринку повинні стати головним джерелом регулюючого впливу на ціноутворення, співпрацюючи один з одним.

Як відомо, собівартість сільськогосподарської продукції безпосередньо формує вартість ресурсів, які господарства купляють в підприємств матеріально-технічного забезпечення. Як видно з даних таблиці 3.5, вартість ресурсів в переважній більшості зросла, за винятком невеликої їх кількості. Суттєво зросли ціни на паливо-мастильні матеріали: бензин в 1,5 рази, дизпаливо – в 1,6 рази.

Одні із ключових витрат – вартість придбання мінеральних добрив – також зросли: ціна азотних добрив в середньому збільшилась в 1,5 рази, калійних – в 1,3 рази, а найбільший ріст цін (у 2,3 рази) був зафіксований при купівлі фосфатних добрив. Дещо знизились покупні ціни засобів захисту рослин за винятком гербіцидів. У 2013 р. порівняно із 2010 р. вартість енергонасичених тракторів збільшилась в меншій мірі порівняно із тракторами нижчої потужності. Так, середня ціна придбання тракторів

потужністю 60-100 кВт зросла на 26,2 %, а більш потужних (понад 100 кВт) – на 2,0 %.

Таблиця 3.5

Динаміка ціни придбання матеріально-технічних ресурсів та послуг для виробничих потреб в Тернопільській області*

Вид ресурсів	Роки				2013 до 2010, %
	2010	2011	2012	2013	
Насіння цукрових буряків, кг	363,3	377,0	300,1	249,8	68,8
Корми:					
комбікормові суміші для ВРХ	380,7	288,0	199,1	167,3	43,9
комбікормові суміші для свиней	269,0	225,2	286,3	349,5	129,9
комбікормові суміші для птиці	131,8	302,9	232,8	406,0	308,0
Нафтопродукти, грн./т:					
бензин, т	6896,5	9344,4	10079,8	10683,4	154,9
дизельне пальне, т	5250,2	8147,6	8467,1	8842,8	168,4
масла мастильні, ц	1042,0	1595,3	1650,8	1504,5	144,4
Мінеральні добрива, грн./ц:					
азотні добрива, ц	184,8	262,4	271,3	279,8	151,4
фосфатні добрива, ц	133,6	362,3	350,3	314,2	235,2
калійні добрива, ц	307,3	418,7	386,4	363,5	118,3
комплексні добрива, ц	335,0	407,4	406,5	406,0	121,2
Засоби захисту рослин і тварин, грн./кг:					
інсектициди, кг	186,6	196,4	180,1	157,4	84,4
фунгіциди, кг	153,9	158,5	179,9	124,5	80,9
гербіциди, кг	151,1	188,0	260,0	237,5	157,2
Сільськогосподарська техніка, тис. грн./од					
Трактори:					
потужністю 60-100 кВт	196,2	235,6	286,6	247,6	126,2
потужністю понад 100 кВт	920,3	962,9	1062,4	938,6	102,0
Плуги	184,3	128,1	272,5	147,7	80,1
Культиватори	128,7	184,4	202,6	159,9	124,2
Сівалки	227,6	454,5	376,7	378,8	166,4
Комбайни зернозбиральні	1324,7	1792,0	1760,9	1486,7	112,2
Автомобілі вантажопідйомністю 5-20 т	243,4	383,8	-	-	-
Роботи і послуги, грн./га:					
оранка, га	204,2	266,7	341,2	318,7	156,1
культивуація, га	135,3	149,6	185,3	205,6	152,0
збір урожаю с/г культур, га	322,8	442,3	423,9	502,3	155,6
внесення добрив, га	144,3	172,6	195,8	62,2	43,1

* Джерело: складено автором на основі даних Головного управління статистики у Тернопільській області

В попередньому розділі зазначалось, при виробництві продукції особливо збільшились витрати на оплату робіт і послуг сторонніх

організацій. Як видно з табличного матеріалу ці витрати з розрахунку на 1 га оброблюваної площі також зросли, особливо при оранці, коли за 1 га зораної площі у 2013 р. потрібно було заплатити 318,7 грн. проти 204,2 грн. у 2010 р. або в 1,5 рази більше. Слід зазначити такий важливий аспект: темп зростання цін на матеріально-технічні ресурси випереджав аналогічний на сільськогосподарську продукцію (додаток М).

В переважній частині продукції регіонального агросектора спостерігається протилежна цінова динаміка, за якої ціни зменшились особливо по цукрових буряках, картоплі, овочах. Збільшення демонструвала лише галузь зерновиробництва та виробництво яєць. Важливо дати аналітичну оцінку динаміки вартості придбаних матеріально-технічних ресурсів, а також оплачених робіт і послуг, які надавалися сторонніми організаціями сільгосппідприємствам.

Як видно з рис. 3.8, вартість куплених виробничих ресурсів господарствами, а також робіт і послуг значно підвищилась: із 997,7 млн. грн. до 1842,4 млн. грн. Авансовані кошти у виробництво повернулися виручкою від реалізації продукції, яка за аналізований період збільшилась із 2324,9 млн. грн. до 3717,4 млн. грн. Проте спостерігається зменшення чистого прибутку сільськогосподарських підприємств, що вплинуло на ефективність виробництва.

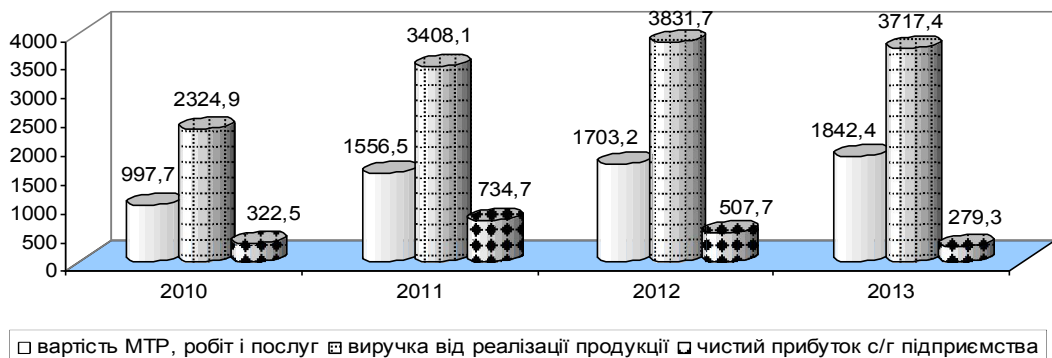

Рис. 3.8. Вартість придбаних матеріально-технічних ресурсів, оплачених робіт і послуг в Тернопільській області*, млн. грн.

* Джерело: розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Тернопільській області

Проте слід відмітити один важливий аспект: витрати на закупні матеріально-технічні ресурси, оплачені роботи і послуги демонструють більше зростання порівняно із аналогічним показником збільшення виручки. Збільшення даних показників буде складати відповідно 1,8 рази та 1,6 рази, а розмір чистого прибутку, навпаки, зменшився.

Співставлення структури витрат сільськогосподарських підприємств регіону за 2010-2013 рр. вказує на те, вона не зазнала суттєвих відхилень (табл. 3.6). Частка витрат на придбання сільськогосподарських машин зменшилась на 2,9 %, в тому числі в рослинництві на 3,2 %. Враховуючи фізичний знос сільськогосподарської техніки, залишається недопустимо низькою частка витрат на сільськогосподарські машини, трактори, автомобілі і обладнання.

Таблиця 3.6

Розподіл витрат Тернопільської області за групами
придбаної промислової продукції*, %

Вид промислової продукції	Роки				2013 до 2010, ±
	2010	2011	2012	2013	
Промислова продукція – всього	100	100	100	100	
Сільськогосподарські машини і обладнання:	6,7	6,5	5,1	3,8	-2,9
для рослинництва	6,1	6,2	4,6	2,9	-3,2
тваринництва	0,6	0,3	0,5	0,9	0,3
Вантажні автомобілі	0,2	0,8	0,0(4)	0,7	0,5
Запчастини	1,2	1,1	0,8	3,1	1,9
Трактори	2,1	2,6	3,4	3,4	1,3
Мінеральні добрива	34,8	36,7	34,4	36,3	1,5
Хімічні засоби захисту рослин	22,4	21,5	22,4	22,2	-0,2
Паливно-мастильні матеріали	30,1	30,4	33,0	29,2	-0,9
бензин	3,3	3,1	2,8	2,2	-1,1
дизпаливо	26,0	26,5	29,5	26,3	0,3
масла мастильні	0,8	0,7	0,7	0,7	-0,1
Комбікорми	2,6	0,5	0,9	1,3	-1,3

* Джерело: розраховано і складено автором на основі даних Головного управління статистики у Тернопільській області

Для розширеного відтворення пропорцій в сільськогосподарському виробництві має бути дотримана нерівність: виручка (дохід), яку аграрне

підприємство отримує від продажу виробленої продукції (сировини) має перевищувати суму витрат на придбання ресурсів і послуг промислового походження, які придбає та споживає сільське господарство.

Відносно сприятлива кон'юнктура регіонального аграрного ринку до 2012 р. дещо пожвавила виробництво в сільськогосподарських підприємствах і дала можливість частину виручки спрямувати на оновлення основних фондів і найважливіших засобів виробництва. Не дивлячись на те, що сільськогосподарські підприємства області в основному купляли бувшу у використанні сільгосптехніку, у 2013 р. порівняно із 2010 р. було зафіксовано збільшення кількості придбаних тракторів на 52 одиниці або понад в два рази. Натомість зернозбиральних комбайнах, навпаки, спостерігається суттєве зменшення закупівлі техніки (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Кількість придбаної промислової продукції для
виробничих потреб в Тернопільській області*

Вид промислової продукції	Роки				2013 до 2010, ±
	2010	2011	2012	2013	
Вантажні автомобілі, шт.	6	28	3	32	26
Трактори, шт.	41	73	83	93	52
Комбайни зернозбиральні, шт.	17	16	11	7	-10
Мінеральні добрива, тис. т	127	153	160	185	58
Хімічні засоби захисту рослин, т	327	318	299	404	77
Паливно-мастильні матеріали, т	47024	48431	55570	51195	4171
бензин	4106	4462	4096	3304	-802
дизпаливо	42303	43400	50870	47192	4889
масла мастильні	615	568,8	604	699	84
Комбікорми, т	12578	3009	5314	6947	-5631

* Джерело: розраховано і складено автором на основі даних Головного управління статистики у Тернопільській області

На сьогодні, а це також є характерним і для господарств регіону, сільськогосподарські підприємства щорічно списують 2,6-6,5 % наявних машин, а закупають 2,3-4,6 %. Для нормального ж відтворення технічних засобів потрібно заповувати 8-10 %, а з урахуванням інноваційно-інвестиційних моделей розвитку аграрної галузі – 14-20 % [146, с. 184]. Зміни у кількості придбаної техніки відповідним чином позначились і на

обсягах закупівлі інших МТР: потреба в дизпаливі збільшилась на 4,8 тис. т, а бензину зменшилась.

Зменшення поголів'я худоби в сільськогосподарських підприємствах регіону зумовило і зменшення обсягу закуплених комбікормів із 12,5 тис. т до 6,9 тис. т або в 1,8 рази, що, безперечно, є негативною тенденцією.

Як демонструє графічний матеріал рис. 3.9, сільськогосподарські підприємства за досліджуваний період дещо збільшили питому вагу виручки, яка направлялась на закупівлю матеріально-технічних ресурсів. Якщо у 2010 р. лише 42,9 % чистого доходу спрямовувалось на дані цілі, то в 2013 р. вже 49,6 %. З огляду на щорічне подорожання виробничих ресурсів для потреб сільського господарства неважко передбачити аналогічну тенденцію на перспективу, що є важливою проблемою для сільськогосподарського виробництва у регіоні.

Згідно запропонованого принципу ціноутворення потрібно забезпечити пропорційний розподіл доданої вартості згідно із часткою регіональних виробничих витрат (витрат на переробку, витрати обігу) в загальній їх регіональній вартості в ціні кінцевої продукції в агропродовольчому ланцюзі. Розрахунок частки кожного учасника у загальній масі прибутку (коефіцієнт еквівалентності) визначається шляхом ділення його виробничих витрат (переробку) на одиницю продукції на загальну суму витрат кінцевої продукції до споживання. Цю схему слід використовувати при встановленні ціни кожного учасника в продовольчому секторі АПК.

Розподіл прибутку за часткою виробничих витрат використовується при розподілі кінцевих результатів виробництва інтегрованого регіонального кластера між його учасниками та є досить ефективним методом.

Загальна схема формування виробничої собівартості 1 ц пшениці в технологічному ланцюзі від виробництва, проміжного споживання до реалізації борошна буде виглядати наступним чином, наприклад:

1-ша ланка (виробництво зерна) – 60 грн.;

- 2-га ланка (зернові елеватори) – 20 грн.;
- 3-тя ланка (млинпідприємства) – 26 грн.;
- 4-та ланка (роздрібна торгівля) – 10 грн.

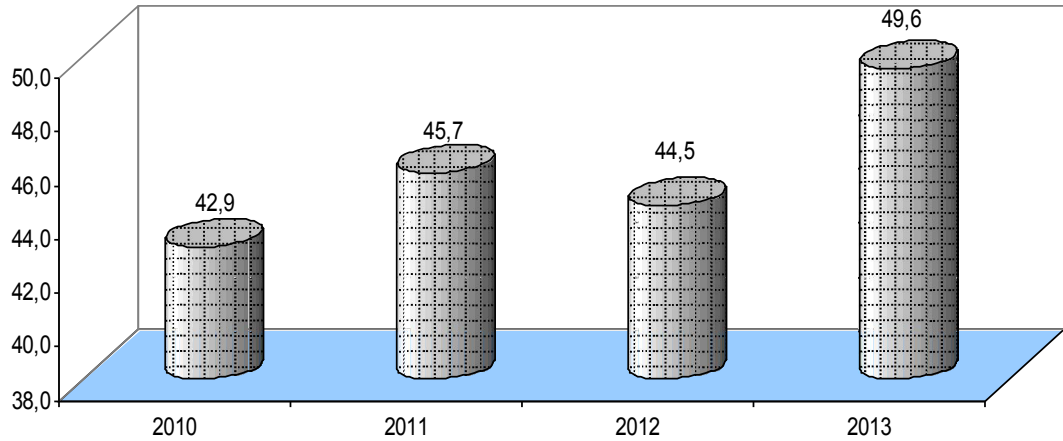

Рис. 3.9. Питома вага грошової виручки, яка використовується в Тернопільській області для закупівлі матеріально-технічних ресурсів*, %

* Джерело: розраховано і складено автором на основі даних Головного управління статистики у Тернопільській області

В кінцевому підсумку загальна сума витрат на виробництво, переробку і реалізацію 1 ц борошна складе 116 грн.

Відповідно частка кожної ланки від загальної вартості витрат, ціна реалізації (без витрат на реалізацію) та рівень рентабельності виробництва по кожній ланці становитиме:

- 1-ша ланка (виробництво зерна) – 51,8 % та 91 грн./ц (51,7 %);
- 2-га ланка (зернові елеватори) – 17,2 % та 134,4 грн./ц (21,1 %);
- 3-тя ланка (млинпідприємства) – 22,4 % та 192,3 грн./ц (19,8 %);
- 4-та ланка (роздрібна торгівля) – 8,6 % та 213,1 грн./ц (5,4 %).

Товаровиробник формує свій прибуток за рахунок великому обсягу реалізації продукції, проміжна ланка – за рахунок надання проміжній продукції нових споживних властивостей і прискореного обороту, а роздрібна торгівля – за рахунок прискореного обороту реалізації кінцевої

продукції. В цьому випадку закон регіональної вартості діятиме в повну силу і забезпечуватиме еквівалентну ціну реалізації продукції сільськогосподарським підприємствам на основі повного врахування субстанції вартості – витрат праці.

Діюча система регіональних цін на сільськогосподарську продукцію є неефективною й не забезпечує потрібної прибутковості виробництва необхідної для його розширеного відтворення. На сьогодні ціноутворення відбувається без врахування двох важливих учасників агропродовольчого ринку: товаровиробників сільгосппродукції та споживачів. Сільськогосподарські підприємства, як виробники життєво необхідної продукції, а також споживачі, які є інвесторами в регіоні, опиняються в найгірших умовах. Перші реалізують свою продукцію по «демпінговим цінам», яка пройшовши проміжне споживання, за монополю високими цінами реалізується в роздрібній мережі споживачам.

Таким чином застосування регіональної еквівалентної ціни, яка базується на двох елементах ціноутворення – регіональній нормативній виробничій собівартості та питомій вазі виробничих витрат кожного учасника у загальній їх вартості в кінцевій продукції агропродовольчого ланцюга – означатиме спрямування значних фінансових потоків в агросектор, що дозволить:

- оновлювати матеріально-технічну базу сільськогосподарських підприємств згідно вимог, яка на сьогодні внаслідок цінового диспаритету є перешкодою інноваційного розвитку;
- здійснювати в повному обсязі потрібні капіталовкладення у виробництво за напрямками їх спрямування;
- вирішити надзвичайну гостру проблему розвитку сільських територій та їх облаштування, що є не підйомним вантажем для місцевих органів влади;
- зменшити дотування сільськогосподарських підприємств за винятком необхідного «державного дотаційного кошика», який включає

витрати на проведення наукових досліджень, контроль якості продукції, покращення навколишнього середовища, компенсацію втрат внаслідок стихійних, епізоотичних лих тощо.

Тобто, створення сприятливих умов економічного простору для сільськогосподарських підприємств дозволяє зменшити дотаційне навантаження та спрямувати значні державні кошти за більш перспективними напрямками фінансування. Звичайно, дотаційне вливання буде присутнім за окремими культурами, однак воно має бути ефективним та мінімальним.

Державні компенсації товаровиробникам внаслідок диспаритету цін деформують і без того порушені цінові відносини на рівні регіонів. Мається на увазі, що регіональні ціни не виконують в належній мірі стимулюючої функції. Але для цього спробуємо дати відповідь на запитання: яке призначення дотацій, субсидій та інших видів державної підтримки, що спрямовуються в аграрний сектор? Дані кошти направляються на компенсацію агровиробникам втрат в результаті інфляційного розвитку, негативної динаміки цін в I та III сфері АПК для сільськогосподарських підприємств, тобто, для підтримання їх доходів. В цьому вбачаються заходи, які направляються скоріше на усунення наслідків ніж на пошук та усунення причинних наслідків, які зумовили перераховані негативні економічні явища.

Повернемось до проблемного питання процесу формування регіональної ціни, а саме до її витратної компоненти – собівартості. Подальший напрям нашого дослідження пов'язаний із розглядом класичної формули ціни, як $c + v + m$ стосовно рівня об'єктивності відображення в її елементах розміру витратно-прибуткових показників. По-перше, величина витрат c є об'єктивно заниженим показником стосовно розміру нарахування амортизаційних відрахувань на основні засоби, які потребують негайної індексації. По-друге, величина v у формулі не відповідає реальним витратам робочої сили (заробітна плата в господарствах Тернопільської області на рівні 80 % від середнього показника в Україні). По-третє, ефективність

виробництва шляхом обрахунку його рентабельності характеризує такий рівень ефективності виробництва, який завищує його фактичний рівень. Обрахунок ефективності сільськогосподарського виробництва повинен оперувати показником норми прибутку, як основного показника. Включення цих упущених з певних причин витрат разом із регіональною нормою прибутку формуватиме економічно обґрунтований рівень цін на рівні регіону.

Забезпечення вітчизняному агросектору паритетних відносин з іншими галузями АПК неможливе без їх переформатування у паритетні, рівноправні. Тривалий розвиток сільського господарства України показав неспроможність існуючої цінової політики вирішити його проблеми, які з кожним роком лише поглиблюються.

Розвиток економічних відносин свідчить, що із монополізацією виробництва та її посиленням зростає й державний вплив на регулювання цих процесів особливо в агропромисловому виробництві. Результат зростання монопольної влади на агропродовольчому ринку та ринку засобів виробництва для аграрного сектора проявляється двояко. Для підприємств І та ІІ сфер АПК – це отримання надприбутків, величина яких є непропорційною до рівня витрат в процесі їх виробничо-господарської діяльності. При цьому дані структури отримували б більше прибутку, у випадку еквівалентного обміну з аграрним сектором, оскільки була б вирішена проблема завантаження їх виробничих потужностей через підвищені закупівельні ціни на продукцію агроформувань. Для аграрного сектора це проявляється в такому обсязі фінансово-ресурсних потоків (капвкладення, паливно-мастилі матеріали, міндобрива та ін.), що обмежує або ж робить неможливим розширене відтворення виробництва в галузі.

В цьому випадку присутність ефективних дій третьої сили (держава) повинно забезпечити збалансованість цінових відносин аграрного сектора із його партнерами по АПК. Державний регулюючий інструментарій з метою комплексного впливу слід використовувати за кількома напрямками.

Нормативно-правова база антимонопольного законодавства повинна передбачати чітку відповідальність за встановлення промисловими підприємствами не лише монопольно високих цін, а й монопольно низьких цін. Останні на сьогодні встановлюються виробничими структурами III сфери АПК та комерційними посередниками на продукцію сільськогосподарських виробників.

В даній ситуації економічно та соціально обґрунтованим є розвиток державно-приватного партнерства (досвід ЄС, а тим більше США), за якого держава стає власником певної частки акціонерного капіталу переробного підприємства у випадку його монопольної загрози для ринку, тим самим мінімізуючи негативний вплив на розвиток агросектора.

Не безперспективними вбачаються нами пропозиції щодо забезпечення цінового паритету шляхом перенесення промислових виробництв в сільське господарство. До речі, така практика широко поширена в Китаї, де близько 30 % ВВП створюється саме в аграрному секторі. Цікавим вважається і приклад США, де Міністерство сільського господарства рекомендує фермерам, товарна продукція яких становить більше 1 млн. дол., створювати переробні підприємства.

3.3. Територіально-просторовий ціновий моніторинг сільськогосподарської продукції та прогнозування регіональних цін

Добре відпрацьована система збору, обробки, зберігання і розповсюдження інформації серед товаровиробників є однією із умов ефективного функціонування регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, оскільки одним із найважливіших принципів ціноутворення є його прозорість для всіх учасників регіонального агропродовольчого ринку.

Якщо взяти до уваги зарубіжний досвід, то можна відзначити прерогативу державних органів в сфері інформаційного забезпечення

сільськогосподарських виробників щодо цінової кон'юнктури аграрного ринку. Незацікавленість державних представників, інформація яких є конфіденційною та безоплатною, створює умови для вигідного співробітництва. Вектор цієї взаємодії передбачає оперативне, точне та неупереджене задоволення інтересів товаровиробників в необхідній інформації.

Створення регіонального центру з питань ціноутворення є необхідною умовою забезпечення повною, достовірною та своєчасною інформацією товаровиробників про рівень цін. В цьому плані значення даного центру є багатоаспектне, оскільки він вирішує не лише суто технічні питання (збір, обробка, розповсюдження інформації про ціни на регіональному ринку), а й в деякій мірі є стабілізуючим фактором щодо рівня цін на продукцію в адміністративних районах регіону.

Існує певна залежність між цілеспрямованою ціновою політикою держави та рівнем забезпечення достовірною інформацією про стан цінової кон'юнктури на регіональних ринках. Це означає, що державні інструменти регулювання, як заставні та інтервенційні операції, можуть втратити свою ефективність або ж зведені нанівець у випадку відсутності в державних органів влади всієї повноти інформації про рівні цін на регіональних ринках сільськогосподарської продукції.

Як свідчить зарубіжний досвід, всі витрати створення і функціонування цінового моніторингу здійснюються державою: придбання комп'ютерної техніки та програмного забезпечення в центральних, регіональних та районних центрах. Крім того, передбачається спрямування відповідних грошових коштів з метою вдосконалення збору, обробки та розповсюдження інформації про цінову ситуацію:

- розвиток методичних прийомів під час збору інформації;
- підвищення кваліфікації працівників регіональних центрів з питань ціноутворення;

- проведення заходів, які допомагають поширювати інформацію (семінари, конференції та ін.);
- витрати, пов'язані із придбанням та експлуатацією комп'ютерної техніки;
- часткова компенсація витрат під час збору, обробки та розповсюдження інформації щодо цінової кон'юнктури на регіональному ринку;
- витрати на платні послуги експертів щодо аналізу ринків сільськогосподарської продукції.

Використовуючи результати цінового моніторингу регіонального ринку сільськогосподарської продукції, міністерством аграрної політики і продовольства приймаються заходи щодо поширення серед товаровиробників затребуваної ними інформації про цінову ситуацію на місцевому ринку. За доцільне вбачається створення Міністерством бази даних про цінову інформацію з метою її використання урядом у процесі використовуваних заходів щодо цінового регулювання національного та регіональних ринків сільськогосподарської продукції.

Будь-яка цілеспрямована діяльність передбачає планування заходів, які здійснюються в певній послідовності для досягнення поставленої мети. Система регіонального цінового моніторингу передбачає наступну послідовність здійснюваних заходів:

- 1) вибір об'єкта чи їх сукупності під час даного процесу. Такими можуть бути рівні цін на матеріально-технічні ресурси: насінневий матеріал, паливо-мастильні матеріали, робоча і продуктивна худоба, вартість послуг елеваторних комплексів щодо зберігання зерна, ціни посередників на ринку;
- 2) формування цілі та завдання. В якості мети розглядається допомога товаровиробникові, на основі затребуваної інформації, цінової політики;
- 3) створення бази даних про цінову ситуацію. З цією метою потрібно відмітити як джерело, так і об'єкт даної інформації. Інформацію можуть надати інформаційні Інтернет-ресурси таких виконавчих органів влади:

Міністерство аграрної політики і продовольства, Департамент управління агропромислового розвитку Тернопільської обласної державної адміністрації, Національна асоціація бірж України та ін. Вони надають інформацію про ціни на сільськогосподарську продукцію, яку пропонують переробні підприємства в регіоні, а також ціни матеріально-технічних ресурсів для потреб товаровиробників (паливно-мастильні матеріали, насіння, мінеральні добрива, запасні частини). Доповнюючим елементом вищезазначених джерел інформації може бути інформація Головного управління статистики у Тернопільській області за відповідним формами, в яких міститься інформація про обсяги та ціни реалізації сільськогосподарської продукції в регіоні. Корисною інформацією можуть слугувати дані Тернопільської агропромислової біржі, які містять ціни на зернові культури та обсяги їх реалізації за відповідний період.

4) перевірка отриманої інформації про цінову ситуацію на ступінь точності та відповідності існуючій ринковій ситуації. З цією метою дані, які відносяться до різних джерел доцільно спів ставити між собою, використовуючи відповідні методи оброблення інформативних даних.

5) даний етап включає безпосередню оцінку даних з кількісної та якісної сторони. Для цього доцільним є використання різноманітних статистичних методів, які дозволяють з високим рівнем ймовірності встановити кінцевий результат: побудова кореляційної та регресійної моделей, метод найменших квадратів і т.д. Інтерпретація кількісної оцінки включає дані щодо кількості заходів, які були проведені, а також кількості учасників. Результативність центру з питань ціноутворення оцінюється з різних підходів: щодо підвищення ефективності агровиробництва в регіоні; ступінь окупності затрат, які здійснюють дані заходи.

б) прогнозування ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Розроблення прогнозів дозволяє визначити розвиток ціноутворення на перспективу, що впливатиме на ефективність виробництва продукції. На певні види продукції (наприклад, зернові) реалізаційні ціни можуть

коливатись в залежності від пропозиції (обсягу виробництва). Виникає питання стабілізувати обсяг виходу продукції на ринок з метою збалансування попиту і пропозиції та досягнення рівноважної ціни продукції. Опираючись на прогнозні параметри розвитку ринку, можна спрогнозувати цінову ситуацію на регіональному ринку сільськогосподарської продукції. Крім цього, прогнози в своїй основі мають опиратись на елементи планового підходу, що в кінцевому підсумку і буде запорукою успіху.

7) визначення стратегії в ціновій політиці в господарстві при виході на ринок. Сільськогосподарський товаровиробник в ринкових умовах орієнтується, перш за все, на кон'юнктуру ринку, а також прогнозні показники її розвитку на перспективу. В цьому випадку він приймає управлінське рішення про доцільність виробництва продукції, цінову політику. Якщо господарство встановлює відпускні ціни на свою продукцію, воно може визначити їх максимальні та мінімальні рівні.

Система територіально-просторового цінового моніторингу сільськогосподарської продукції на регіональному рівні представляє собою комплекс заходів інформаційно-організаційного характеру, які забезпечують процес регіонального ціноутворення з урахуванням його особливостей та прогнозування цін в регіоні.

Важливим елементом вдосконалення системи збору, обробки та поширення інформації про цінову ситуацію на регіональному аграрному ринку є розвиток його інфраструктури, яка допоможе сформувати конкурентне ринкове середовище господарювання товаровиробників шляхом створення оптово-продовольчих ринків, здійснити доступ до потрібної інформації та ін.

Початок XXI ст. в суспільному виробництві був відзначений стрімким зростанням цін на сільськогосподарську продукцію і продовольство. В зарубіжних країнах (країни ЄС, США, Канада) темп цього зростання був дещо нижчим ніж зафіксований на вітчизняному ринку агропродовольчої продукції. До речі, одним із важливих завдань спільної аграрної політики ЄС

на період до 2020 р. є управління ціноутворенням в умовах волатильності цін, усунення негативних наслідків якого передбачає значні бюджетні витрати.

Після глобальної зміни клімату найгострішою проблемою є зростання цін, їх волатильність та доступність енергоресурсів, необхідних для здійснення всього комплексу робіт в сільському господарстві та для виробництва ключових споживаних факторів, як правило добрив. Стрімкий ріст цін на сільськогосподарську продукцію, перш за все на пшеницю та рис як основний вид продовольства, пов'язаний із спекулятивними операціями ф'ючерсними контрактами. На сировинних біржових майданчиках (укладання ф'ючерсних контрактів) обертаються астрономічні суми, які у великій мірі формують цінову динаміку.

Волатильність цін та невизначеність є визначальними рисами сучасного ціноутворення у вітчизняному агросекторі, яке з кожним роком набирає рис гіпертрофованого процесу та є віддзеркаленням у вирішальній мірі кон'юнктури світового ринку сільськогосподарської продукції. В сьогоdnішніх умовах рівень цін на сільськогосподарську продукцію у вирішальній мірі визначається ціновою кон'юктурою світових агропродовольчих ринків. Домінування експортної орієнтації у розвитку агросектора над внутрішнім споживанням розширює внутрішній ціновий коридор, а відтак створює дестабілізуючий й деструктивний фактори розвитку агросектора.

В таких умовах виникає необхідність прогнозування цін на сільськогосподарську продукцію, що є особливо важливим для товаровиробників з огляду на специфіку сільськогосподарського виробництва, особливо іммобільність його ресурсів.

Даний процес передбачає набір відповідного інструментарію: методів, способів, етапів його здійснення. На нашу думку, сукупністю факторів, які підвищують та роблять цінову ситуацію прогнозованою є:

- сформованість інфраструктури аграрного ринку;

- інформаційне забезпечення всіх учасників процесу ціноутворення;
- стабільність економічного середовища функціонування суб'єктів агропромислового виробництва;
- наявність ефективного механізму управління виробничими ризиками та їх мінімізація;
- прерогатива внутрішнього (національного) ринку над зовнішнім (світовим) ринком агропродовольчої продукції.
- наявність в потрібному місці та в потрібний час оперативного державного впливу на процеси сільськогосподарського виробництва з метою дотримання балансу «витрати-споживання».

Здійснюючи регулюючий вплив на ціни, ефективність таких державних дій є значно вищою порівняно із субсидування або дотаційними платежами. Це пояснюється об'єктивними економічними причинами: 1) створюється конкурентне середовище з однаковими умовами господарської діяльності всіх товаровиробників незалежно від їх організаційно-правової форми господарювання; 2) виробничо-господарська діяльність товаровиробників, внаслідок цього, здійснюється на засадах самофінансування з визначенням стратегії цінової політики для досягнення прибутковості виробництва; 3) використання ціни в якості одного із основних регуляторів ринку забезпечує краще функціонування власне ринкового механізму та стимулює товаровиробників до виробництва продукції.

Як свідчить зарубіжний та вітчизняний досвід, зниження відпускних цін на промислову продукцію для потреб аграрного сектора (бюджетні компенсації) суперечить об'єктивним економічним законам та деформує ринкове середовище господарювання суб'єктів. Більш доцільним та економічно обґрунтованим є здійснення доплат товаровиробникам за кожен одиницю реалізованої продукції. Таким чином, держава через товаровиробника стимулює безпосередньо виробництво і продаж продукції, а через споживача – підвищення платоспроможного попиту.

Однією із найважливіших проблем агросектору є ціновий диспаритет, який проявляється у непропорційному зростанні цін на продукцію сільського господарства (зростають повільніше) та продукцію промислового походження (зростають швидше) для потреб агросектору. Така ситуація вимагає державного впливу для компенсації надмірного здорожчання виробничих ресурсів. Якщо порівнювати рівні цін на сільськогосподарську продукцію в плановій економіці та їх середній світовий рівень можна відмітити їх відставання від останніх, що зумовило нераціональне використання всіх факторів виробництва: земельних ресурсів, засобів виробництва, трудових ресурсів. На сьогодні рівень внутрішніх цін зрівноважився із середньосвітовими цінами, що дозволяє більш ефективно здійснювати господарську діяльність.

Для цінової підтримки сільськогосподарських товаровиробників, врівноваження аграрного ринку держава може застосовувати гарантовані ціни (завищені ціни). Така практика зумовлює подорожчання кінцевої продукції в агропродовольчому ланцюзі та, відповідно, знижує її конкурентоспроможність в порівнянні не лише із імпортованою продукцією, а й продукцією з інших регіонів країни. Застосування гарантованих цін може бути ефективним лише тоді, коли їх рівень є наближеним до фактичних цін, тобто мінімального їх рівня. В цьому випадку держава за допомогою інтервенційних закупівель надлишкової продукції в регіональні фонди (продовольчий, експортний) зрівноважує ціну на регіональному аграрному ринку та забезпечує більш стабільний його розвиток. З цією метою доцільним є використання балансів виробництва та балансів споживання сільськогосподарської продукції з метою їх врівноваження. Цього досягти можна, використовуючи плановий підхід в ринковому середовищі функціонування суб'єктів господарської діяльності.

В процесі дослідження розвитку соціально-економічних систем виникає необхідність визначення прогнозованих параметрів їх розвитку на перспективу, що здійснюється за допомогою прогнозування (сукупність

економіко-математичних, статистичних методів та моделей розвитку соціально-економічних процесів та явищ). Прогнозування розвитку сільськогосподарського виробництва (обсягів виробництва, виробничих витрат, рівня реалізаційних цін, розміру очікуваного прибутку та рівня рентабельності та ін. показники) дозволяє зменшити виробничий ризик та визначити оперативні дії у випадку зміни ринкової кон'юнктури. В загальному прогноз можна інтерпретувати наступним чином: сукупність обґрунтованих пропозицій щодо прогнозованих параметрів розвитку соціально-економічного явища, процесу; отримані прогнозні показники розвитку економічної системи, які відображаються графічним, математичним матеріалом або ж іншими формами відображення; етап процесу планування в результаті вибору альтернативних напрямків розвитку економічної системи.

За своєю природою прогнози є судженнями про ймовірне настання якоїсь події чи їх сукупності. Вони не можуть повністю гарантувати настання прогнозних показників, оскільки не можливо врахувати всі фактори, які впливають на середовище функціонування суб'єктів господарювання. Відповідно доцільно виділити фактори, які підвищують ймовірність настання прогнозованих параметрів розвитку економічної системи. До них можна віднести наступні: кількість врахованих факторів, які дозволяють підвищити ймовірність припущення; вибраний об'єкт прогнозу; величина граничної помилки прогнозу; достовірність даних, які використовуються.

В умовах ринкової економіки досить успішно прогнозування застосовується в поєднанні із стратегічним планування діяльності сільськогосподарського виробництва. досить ефективним методом прогнозування є екстраполятивний підхід. Він передбачає, що економічний розвиток відбувається плавно і безперервно, тому може бути простою проекцією (екстраполяцією) минулого в майбутнє.

При цьому в процесі прогнозування до уваги беруть наступні моменти:

- форми руху фінансово-ресурсних потоків, як основи даного процесу;

- в який спосіб формуються фінансові ресурси: державне регулювання чи вільне формування;
- процес ціноутворення в певному часовому проміжку та його вплив на процеси виробництва і розподілу.

Зважаючи на велику кількість прогнозів, їх можна класифікувати за наступними ознаками:

а) в залежності від часового проміжку дії прогнозу:

- короткострокові;
- середньострокові;
- довгострокові;

б) в залежності від типу прогнозування:

- нормативні;
- пошукові;
- творчі;

в) за здатністю підприємства вплинути на економічні параметри розвитку на перспективу:

- пасивні;
- активні.

За екстраполятивного підходу здійснюється оцінка параметрів функціонування економічної системи і тенденцій її функціонування на перспективу. Його застосування в прогнозуванні базується на наступних передумовах: розвиток досліджуваного явища в цілому слід описувати плавною кривою; відхилення тренду розвитку економічної системи на перспективу має бути незначним від минулих та сучасних параметрів розвитку системи.

Виходячи із показників розвитку галузей сільського господарства (зернове виробництво, цукробурякове, галузі тваринництва) на прикладі сільськогосподарських підприємств Тернопільського регіону нами було визначено прогнозні їх показники на період 2017-2020 рр. (табл. 3.8, додаток X, додаток Ц).

Таблиця 3.8

Прогноз економічних результатів виробництва і ціни пшениці в аграрних підприємствах Тернопільської області

Показники	Фактично		Прогноз на			
	2011-2013 рр.	у т.ч. 2013 р.	2017 р.		2020 р.	
			всього	у % до 2011- 2013 рр.	всього	у % до 2017 р.
Зібрана площа, тис. га.	164,8	142,3	134,5	81,6	128,6	95,6
Урожайність, ц/га	37,5	34,8	45,0	120,0	48,5	107,8
Валовий збір, тис. ц	6181	4953	6052	97,9	6237	103,1
Кількість проданого зерна, тис. ц	4602,2	3949,0	4660	101,3	4609	98,9
Товарність, %	74,4	79,7	77,0	103,5	73,9	96,0
Повна собівартість 1 ц проданого зерна, грн.	137,2	148,1	169,12	123,3	190,03	112,4
Ціна 1 ц проданої пшениці, грн.	141,4	137,8	189,42	134,0	217,83	115,0
Прибуток (збиток), грн.:						
на 1 ц проданої продукції	5,5	-10,3	20,3	369,1	27,8	136,9
на 1 га посіву	154,1	-284,6	913,5	592,8	1348,3	147,6
Рентабельність виробництва, %	3,06	-6,9	12,0	392,2	14,6	121,7

* Джерело: розраховано і складено на основі даних Головного управління статистики у Тернопільській області

Відповідно до прогнозу, при сформованій тенденції до 2017 року порівняно із 2011-2013 рр. середні ціни на зростуть: на зернові – на 17,3 %; на цукрові буряки – на 34,0 %.

Для продукції тваринництва при забезпеченні нормативних витрат виробництва і тенденції зростання попиту як на регіональних, так і світових ринках, а також з врахуванням інфляційного розвитку на розглядуваний період спостерігатиметься така цінова кон'юнктура. В загальному середні ціни реалізації основних видів продукції зростуть (табл. 3.9, додаток Х, додаток Ц): на м'ясо великої рогатої худоби – на 60,6 %; на молоко – на 35,9 %.

Відповідне зростання спостерігається і по вартісному показнику повна собівартість сільськогосподарської продукції. При цих розрахунках до уваги брались нормативні витрати на виробництво основних видів сільськогосподарської продукції, які представляють собою регіональні

нормативні витрати в силу природно-кліматичних та економічних умов виробництва і які мають бути відшкодовані на регіональних та міжрегіональних ринках аграрної продукції.

Таблиця 3.9

Прогноз економічних результатів розвитку молочного скотарства і ціни
молока в Тернопільській області

Показники	Фактично		Прогноз на			
	2011- 2013 рр.	у т.ч. 2013 р.	2017 р.		2020 р.	
			всього	у % до 2011- 2013	всього	у % до 2017
Поголів'я корів, тис. гол.	9,6	9,9	11,4	118,8	13,5	118,4
Надій на корову за рік, кг	4449	4877	5000	113,8	5273	104,2
Вироблено молока – всього, тис. ц	428	485	57,7	134,8	71,1	123,2
Продано молока, тис. ц	399	444	53,9	135,1	66,6	123,6
Товарність молока, %	93,2	91,5	93,5	0,3	93,7	0,2
Повна собівартість 1 ц проданого молока, грн.	268,08	301,64	362,97	120,3	396,87	109,3
Ціна 1 ц проданої молока, грн.	311,12	347,53	422,86	135,9	468,40	110,7
Прибуток (збиток), грн.:						
на 1 ц проданого молока	43,04	45,89	59,89	139,1	72,13	120,4
на 1 корову	1784	2046	2833	158,8	3289	116,1
Рентабельність молочного скотарства, %	16,1	15,2	16,5	0,4	18,6	112,7

* Джерело: розраховано і складено на основі даних Головного управління статистики у Тернопільській області

За прогнозованих вартісних показників, а також кількісних показників розвитку вищезазначених галузей (урожайність сільськогосподарських культур, продуктивність тварин) на прикладі господарств Тернопільського регіону у 2017 р. буде досягнута відповідна ефективність виробництва продукції, яка дозволить здійснювати просте відтворення сільськогосподарського виробництва (табл. 3.8, 3.9; додаток X, додаток Ц): при виробництві пшениці – 12,0 %; цукрових буряків – 13,1 %; молока – 16,5 %; виробництві м'яса великої рогатої худоби – 12,5 %.

При загальносвітовій тенденції зростання цін на сільськогосподарську продукцію і продовольство дана ситуація з великою ймовірністю є прогнозованою і очікуваною в короткостроковій перспективі. Ці висновки підкріплюються дослідженнями міжнародної організації продовольства, яка

прогнозує до 2020 р. зростання цін на 30 % в результаті дії об'єктивних факторів: збільшення чисельності населення та відносний дефіцит продовольства.

Порівнюючи ефективність аграрної політики за обраними пріоритетами, використовують, як правило, принципи проектного аналізу. В нашій країні донедавна використовували один вартісний показник при оцінці ефективності обраного пріоритету. В світовій практиці з цією метою використовують сукупність ключових показників в процесі оцінки вигод і витрат, що, безперечно, має позитивні сторони. Оскільки багатогранність ринкового середовища вимагає і відповідної аграрної політики, результативність якої розкривається за сукупністю показників.

Важливим питанням є вибір критерію у визначенні пріоритетів. В його якості виступає продуктовий підхід, який зазначається в стратегічній меті аграрної політики. Виходячи з цього, визначають ресурсне забезпечення для досягнення обраного пріоритету. Процес обґрунтування пріоритетів в процесі визначенні методики розрахунку ціни на сільськогосподарську продукцію за ефективністю в деякій мірі відрізняється від фінансово-економічного аналізу кожного із зазначених пріоритетів. Це знаходить своє відображення у цільовій програмі, яка має механізм реалізації. В процесі реалізації аграрної політики, яка знаходить своє відображення і в регіональних цільових програмах, проблемним аспектом залишається визначення її соціально-економічної ефективності. При цьому наводиться велика сукупність показників, що повинні допомогти в обґрунтуванні тієї чи іншої аграрної політики. Однак, дана проблема все ж залишається відкритою в процесі реалізації регіональних цільових програм. В процесі здійснення інвестиційної діяльності міжнародна практика передбачає визначення її ефективності за двома сторонами: економічною та соціальною. Перша виходить із позицій забезпечення прибутковості окремо взятого підприємства, а друга – з позицій суспільних інтересів.

Для цього вводиться дві основні групи товарів – залучених у зовнішньоторговельний оборот (їх більшість) і не включених у зовнішньоторговельний оборот. Для товарів, включених у зовнішньоторговельний оборот, проводиться перерахунок їх ціни реалізації з позицій альтернативної вартості – на основі припущення, що в разі, якщо суспільство не підтримає виробництво даного товару, то воно змушене буде імпортувати його з-за кордону. Для експортних товарів – аналогічно – ціни реалізації на внутрішньому ринку переводяться в експертні ціни. Тим самим нівелюється різниця між сформованими низькими внутрішніми цінами і цінами світового ринку.

При дослідженні інфраструктури аграрного ринку Тернопільського регіону нами було визначено основні фактори, що перешкоджають її розвитку: 1) відсутність економічного інтересу у місцевих товаровиробників до реалізації своєї продукції на організованому біржовому ринку (через Тернопільську агропромислову біржу); 2) укладання спотових контрактів на продукцію в той час як мінімізувати ризики від коливання ціни можуть форвардні контракти, які не набули поширення; 3) відсутність для товаровиробників інформації щодо цінової ситуації на регіональному ринку в розрізі адміністративних районів, а також регіональних ринках України; 4) реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами здійснюється в несприятливі строки – після збирання зернових за мінімальними цінами. Забезпеченість елеваторними комплексами, які можуть вирішити цю проблему, є недостатньою; 5) відсутність стабілізуючої цінової політики, яка б забезпечила б збалансований розвиток аграрного ринку в регіоні.

На сьогодні діяльність організованого біржового ринку не спроможна, через низьку ефективність, впливати на цінову ситуацію. З метою розвитку біржової торгівлі в регіоні доцільним є використання таких заходів: встановлення пільг в оподаткуванні, що стимулюватиме товаровиробників до реалізації сільськогосподарської продукції через біржу; використання

форвардних контрактів реалізації продукції, що зменшує ціновий ризик для товаровиробників; поширення інформації про рівень біржових цін серед виробників і споживачів продукції.

Висновки до III розділу

1. При обґрунтуванні ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в умовах регіону, перш за все, необхідно виходити із основної особливості аграрного виробництва – природно-кліматичні та економічні умови господарювання, які в свою чергу зумовлюють регіональне ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Забезпечення еквівалентності не лише міжгалузевого, а й міжрегіонального обміну має компенсувати товаровиробникам вартість авансованого у виробництво капіталу. Надзвичайно важливим правилом ціноутворення на регіональному рівні є пропорційний розподіл доданої вартості між учасниками агропродовольчого ринку за критерієм регіональних виробничих витрат. Економічне обґрунтування ціноутворення на сільськогосподарську продукцію передбачає активну участь державного регулятора. Відповідно процес взаємодії ринкового і державного регулювання ціноутворення на сільськогосподарську продукцію ми пропонуємо визначати як ринково-плановий процес ціноутворення.

2. Ефективність соціально-економічних процесів в сільськогосподарському виробництві в значній мірі залежить від обраної моделі ведення агровиробництва – на основі орендних відносин чи з врахуванням вартості землі. Нами обґрунтовано економічна доцільність обрахунку регіональної еквівалентної ціни сільськогосподарського виробництва на основі розвитку орендних відносин при врахуванні критерію регіональних виробничих витрат в галузях рослинництва і тваринництва на виробництво продукції. Для агроформувань регіонів це дозволить оновлювати матеріально-технічну базу згідно нормативів, здійснювати

капвкладення в повному обсязі, вирішити проблему розвитку соціальної інфраструктури на селі, а для держави – значно скороти дотування аграрного сектора. Крім того, формуванню регіональної еквівалентної ціни сприятиме об'єктивне відображення в ціні продукції агросектора витратно-прибуткових показників – вартості амортизаційних відрахувань, оплати праці, які в аграрній сфері є заниженими і не відповідають їх дійсній оцінці.

3. Визначальними рисами сучасного ціноутворення у вітчизняному агросекторі є волатильність цін та невизначеність, які з кожним роком набирають рис гіпертрофованого процесу та є віддзеркаленням у вирішальній мірі цінової кон'юнктури на світовому ринку сільськогосподарської продукції.

Цінова ситуація на аграрному ринку є більш прогнозованою у разі сформованості інфраструктури аграрного ринку; інформаційного забезпечення всіх учасників процесу ціноутворення; стабільності економічного середовища функціонування суб'єктів агропромислового виробництва; наявності ефективного механізму управління виробничими ризиками та їх мінімізація; прерогативи внутрішнього регіонального ринку над зовнішнім ринком агропродовольчої продукції; наявності оперативного державного впливу.

4. На основі використання екстраполятивного підходу для прогнозування економічних явищ і процесів, виходячи із показників регіонального розвитку сільського господарства (зернове виробництво, цукробурякове, галузі тваринництва) нами було визначено на прикладі Тернопільської області прогнозні цінові показники на період до 2017 р. Згідно прогнозу, реалізаційні ціни та рентабельність виробництва продукції зростуть: на зернові – на 17,3 % і 12,0 % відповідно ; на цукрові буряки – на 34,0 % і 13,1 %; на м'ясо великої рогатої худоби – на 60,6 % і 12,5 %; на молоко – на 35,9 % і 16,5 % відповідно.

5. Обґрунтування ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в умовах регіону повинно виходити із особливостей даного процесу, що

пов'язано із специфічними умовами виробництва, а також цілеспрямованої регуляторної аграрної політики, які в комплексі повинні забезпечити ринково-плановий підхід до процесу регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію.

Положення цього розділу викладені у публікаціях автора [38, 45, 46, 53].

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення науково-практичного завдання, що полягає в економічному обґрунтуванні ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в умовах регіону. Результати дослідження дають змогу сформулювати ряд висновків і пропозицій:

1. Сутність регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію проявляється в сукупності виробничих відносин, що виникають при визначенні вартості та цін з урахуванням об'єктивних регіональних відмінностей у сільському господарстві, в якому процес відтворення здійснюється в різних природно-географічних, -ресурсних та -економічних умовах. Це зумовлює той факт, що на одну і ту ж саму одиницю затраченої праці виробляється неоднакова кількість сільськогосподарської продукції, визначаючи таким чином регіональну вартість виробництва. За цих умов регіональна ціна на сільськогосподарську продукцію є виразом регіональної вартості, що формується внаслідок дії закону регіональної вартості під впливом попиту і пропозиції.

2. Ціноутворенню в сільськогосподарському виробництві притаманні специфічні особливості та закономірності, що якісно відрізняють його від усіх інших галузей економіки. З метою чіткої ідентифікації регіональних відмінностей ціноутворення регіон слід розглядати як специфічну гомогенну просторову систему. На основі цього запропоновано розрізняти відмінності ціноутворення на таких рівнях: а) глобальному; б) супранаціональному; в) національному; г) супрарегіональному; д) регіональному; е) субрегіональному; є) локальному; ж) внутрішньогосподарському. Аналіз світового досвіду дозволив виявити перехід від цінових до рентних відносин розподілу й гарантування доходів сільськогосподарським виробникам, в основі чого лежить врахування регіональних відмінностей природно-географічних та організаційно-економічних умов сільськогосподарського виробництва.

3. Інтегрована сукупність різноманітних теорій, в тому числі взаємоконкуруючих і взаємовиключних за принциповими ознаками, претендують в якості базису для обґрунтування регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Однак, нехтування вартістю як основоположним економічним інститутом призводить до принципової методологічної помилки – прагненню не до пізнання істинної природи і сутності економічних процесів та явищ, а лише до опису їх зовнішніх проявів за різних умов чи обставин. Глибоке розуміння сутності регіонального ціноутворення, свідоме, планомірне й ефективне управління ним можливе на основі використання об'єктивної концепції – трудової теорії вартості. При цьому врахування рентного фактора сприятиме утвердженню якісно нового, регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, що стане регулятором територіального, а в масштабах країни – загального економічного зростання сільськогосподарського виробництва та його розширеного відтворення.

4. Основною проблемою ціноутворення на продукцію агросектора є ціновий диспаритет, який досяг 7-10 разового розриву між цінами на сільськогосподарську продукцію і продукцію промислового походження для потреб агровиробництва. Його усунення вимагає дотримання економічних законів, насамперед закону регіональної вартості. Він передбачає відшкодування регіональних суспільних витрат внаслідок відмінностей в природно-кліматичних та економічних умовах виробництва регіонів. Визнання регіональної вартості базується на факті регіональних відмінностей, які в різних природно-географічних умовах об'єктивні, а тому об'єктивно необхідними в них є відмінності у витратах праці та собівартості на виробництво одиниці продукції. Внаслідок цього регіональна ціна продукції може відхилитися від її регіональної вартості, величина якої на гірших землях є вищою на розмір диференційної ренти в порівнянні з кращими землями.

5. Непропорційність у зростанні сукупних витрат рослинництва і тваринництва на регіональному рівні зумовлює деформованість структури виробництва сільськогосподарської продукції на користь розвитку рослинництва та зниження його загальної ефективності. Регіональна диференціація собівартості аграрної продукції є значною. В районах, де ґрунти мають найменшу бальну оцінку, спостерігаються найвищі виробничі витрати на 1 ц виробництва сільськогосподарських культур, а в районах з найвищою бальною оцінкою витрати є найменшими. Нестабільність цінового економічного простору зумовила більш ніж двох- і трьохразовий розрив між максимальним та мінімальним рівнем рентабельності сільськогосподарської продукції в регіонах.

6. На ринку досконалої конкуренції закон попиту і пропозиції нівелює регіональні відмінності та не може діяти диференційовано в регіональному розрізі. Концептуальні підходи до формування системи регіонального ціноутворення на сільськогосподарську продукцію базуються на врахуванні рентної компоненти функціонування аграрного сектору. Виходячи з цього, базовими принципами ціноутворення мають бути: відшкодування регіональної вартості сільськогосподарської продукції; диференційоване ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в залежності від природно-кліматичних і економічних умов виробництва на основі використання інструментів ринкової самоорганізації та планового регулювання.

7. Розроблені методичні рекомендації щодо удосконалення цінових взаємовідносин у сучасних умовах базуються на врахуванні дії регіонального ціноутворення за двома основними напрямками: а) номінальному встановленні регіональних цін, внутрішньо- і міжрегіональних цінових співвідношень, просторово-територіальній ціновій варіації на продукцію, що представляє емпіричну сторону досліджуваного процесу; б) формуванні об'єктивних регіональних вартісно-цінових параметрів товарної

сільськогосподарської продукції: вартості, виробничих витрат та ціни виробництва, що становить внутрішню сутність досліджуваних проблем.

Регіональна варіація цін на сільськогосподарську продукцію в Україні передбачає існування досить широкого коридору, в межах якого відбувається рух цін. Насправді це свідчить про надто слабку просторову інтеграцію окремих регіонів і регіональних ринків сільгосппродукції та про суттєвий вплив територіальних відмінностей на процес ціноутворення. Зазначене загалом є суттю удосконалення регулювання ціноутворення на регіональному рівні з метою забезпечення розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва як актуальної вимоги розвитку продуктивних сил.

8. Територіально-просторовий ціновий моніторинг та прогнозування цін на регіональному рівні слід проводити з врахуванням ринково-планових інструментів регулювання ціноутворення. Еквівалентна ціна на сільськогосподарську продукцію в регіоні повинна відшкодовувати нормативні регіональні витрати і забезпечувати достатній прибуток на авансований капітал з урахуванням терміну його обороту. Використання економіко-математичних методів у прогнозуванні ціни на основні види продукції дало змогу визначити відповідні рівні витрат, собівартості та цін, що забезпечуватимуть динамічний регіональний економічний розвиток.

Список використаних джерел

1. Агеев Є.Я. Ціноутворення: теорія та практикум: [навч. посіб.] / Є.Я. Агеев, Т.В. Шахматова, С.В. Піча. – Львів: «Новий Світ-2000», 2012. – 374 с.
2. Агробізнес: проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку: [колективна монографія] / За заг. ред. Г.Є. Жуйкова, В.С. Ніценка. – Книга 3. – Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2013. – 577 с.
3. Александров Ю. Синтетическая концепция стоимости / Ю. Александров. – М.: Сам Полиграфист, 2011. – 306 с.
4. Алехин Э.В. Региональная экономика и управление: Учебное пособие / Э.В. Алехин. – Пенза: ПГУ, 2007. – 98 с.
5. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.
6. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с.
7. Андрійчук В.Г. Проблемні аспекти регулювання функціонування агропромислових компаній / Андрійчук В. Г. // Економіка АПК. – 2014. – № 2 – С. 5-21.
8. Артемова Т.И. Стоимость и цена: логико-исторический процесс формообразования: монографія / Т.И. Артемова. – К.: Основа, 2006. – 448 с.
9. Батраева Э.А. Ценообразование: учебное пособие / Э.А. Батраева. – КГТЭИ, 2000. – 262 с.
10. Білоусько Я.К. Форми і методи регулювання цін на сільськогосподарську техніку / Я.К. Білоусько // Економіка України. – 2001. – № 1. – С. 67-71.
11. Борхунов Н.А. Экономические модели паритетного развития сельского хозяйства / Борхунов Н.А., Родионова О.А. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vniiesh.ru/publications/Stat/9629.html>.

12. Болдуєв М.В. Розвиток механізму державного регулювання цін у сфері агропромислового виробництва / М.В. Болдуєв // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2009. – № 3. – С. 23-27.
13. Брошак І.С. Моніторинг ґрунтів, шляхи покращення родючості та екологічної безпеки земель Тернопільської області: монографія / І.С. Брошак, Р.Б. Гевко, С.С. Никеруй, А.О. Вітровий та ін. – Тернопіль: Економічна думка, 2013. – 160 с.
14. Валентинов В.Л. Нееквівалентність міжгалузевих відносин в АПК: методологічні проблеми емпіричного визначення / В.Л. Валентинов // Економіка АПК. – 2008. – № 7. – с. 20-24.
15. Валентинов В.Л. Проблема нееквівалентності міжгалузевих відносин у західній агроекономічній науці / В.Л. Валентинов // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – с. 35-42.
16. Вальтух К.К. Информационная теория стоимости и законы неравновесной экономики: монография / К.К. Вальтух. – М.: Янус-К, 2001. – 897 с.
17. Варга В. Роль государства в рыночном хозяйстве / В. Варга // Мировая экономика и международные отношения. – 1992. – № 10. – С. 70-79.
18. Варченко О. М. Обґрунтування необхідності поєднання ринкового та державного регулювання ринку аграрної продукції / О.М. Варченко // Науковий вісник НУБІП України. – 2010. – № 154. – Ч. 1. – С. 57–67.
19. Василенко В.М. Дескриптивна модель ефективного господарювання в регіоні: монографія / В.М. Василенко, Т.О. Бутенко; наук. ред. В.М. Василенко; НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень. – Донецьк: Юго-Восток, 2009. – 198 с.
20. Великолепный обмен: история мировой торговля / Уильям Дж. Бернстайн; пер. с англ. И. Летберга – Москва: АСТ, 2014. – 508 с.
21. Величко М.В. Экономика и ноосфера. Научно-методологические основы государственного управления социально-экономическим развитием в

условиях глобализации. Ноосферный (этико-экологический) поход: монография / М.В. Величко, В.В. Ефимов, Г.М. Иманов. – Санкт-Петербург: Изд-во МФИН, 2012. – 168 с.

22. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / [Пасхавер Б.Й., Шубравська О.В., Молдаван Л.В. та ін.] ; за ред. акад. УААН Б.Й. Пасхавера; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 432 с.

23. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) / [Шпичак О.М., Воскобійник Ю.П., Шпикуляк О.Г. та ін.] ; за ред. Ю.П. Воскобійника. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 440 с.

24. Волошенко А.В. Еволюція економічної категорії ціна / А.В. Волошенко // Економіка та держава. – 2012. – № 4. – С. 81-84.

25. Воскобійник Ю.П. Функціонування цінового механізму в сучасних умовах розвитку аграрного ринку / Ю.П. Воскобійник // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 185-187.

26. Всемирная история экономической мысли : в 6 т. / под ред. В. Н. Черковец, Е. Г. Василевского, А. Г. Худокормова и др. – М.: Мысль, 1987. – 1997. – Т. 1 : От зарождения экономической мысли до первых теоретических систем политической экономии. – 1987. – 606 с.

27. Гаврилов А.И. Региональная экономика / А.И. Гаврилов. – М.: ЮНИТИ, 2002. – 239 с.

28. Гэлбрейт Джон К. Экономические теории и цели общества: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1976. – 406 с.

29. Голюков А.П. Регіональна економіка та природокористування: навчальний посібник / А.П. Голюков, О.Г. Дейнека, Л.О. Позднякова, П.О. Черномаз; за ред. Голюкова А.П. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 352 с.

30. Горланов С.А. Основы рыночных отношений в сельском хозяйстве: краткий курс лекций / С.А. Горланов, Н.Т. Назаренко. – Воронеж: ВГАУ, 2004. – 74 с.

31. Горлачук А.А. Формирование протекционистской системы функционирования аграрного рынка и его ценового регулирования / А.А. Горлачук, Н.А. Горлачук // Современные фундаментальные и прикладные исследования. Международное научное издание. В 2 т. – Т. 2 – № 1 (8) – Кисловодск: изд-во УЦ «Магистр», 2013 г. – С. 36-40.

32. Горлачук А.А. Ценовая поддержка аграрного рынка и её трансформация на современном этапе / А.А. Горлачук, Н.А. Горлачук // Экономическая наука в 21 веке: вопросы теории и практики: сборник материалов 1-й международной науч.-практ. конф., 31 марта, 2013 г. / НИЦ «Апробация» – Москва: Издательство Перо, 2013. – С. 16-18.

33. Горлачук О.А. Аграрний ринок регіону: економічна динаміка і ціновий механізм / О.А. Горлачук // Інноваційна економіка. – 2009. – № 4 (14). – С. 143-147.

34. Горлачук О.А. Виробничі витрати і формування цін на сільськогосподарську продукцію в сучасних умовах / М.К. Пархоμεць, О.А. Горлачук // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2010. – № 5 [19]. – С. 174-177.

35. Горлачук О.А. Інфраструктурне забезпечення як фактор формування виробничих витрат і розвитку ринків аграрної продукції / О.А. Горлачук // Розвиток продуктивних сил України: від В.І.Вернадського до сьогодення: матеріали ювілейної міжнародної наукової конференції (м. Київ, 20 березня 2009 р.): у 3-х частинах – РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАН України, 2009. – Ч. 2 – С. 115-118.

36. Горлачук О.А. Кон'юнктура цін і ефективність виробництва сільськогосподарської продукції / О.А. Горлачук // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: збірник тез доповідей Шостої Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (Тернопіль, 26-27 лютого 2009 року): у 2-х частинах – Т.: Економічна думка, 2009. – Ч. 1 – С. 159-161.

37. Горlachuk O.A. Методологічний інструментарій оцінки аграрного ринку / М.А. Горlachuk, О.А. Горlachuk // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2013. – № 2 (40). – С. 325-330.
38. Горlachuk O.A. Напрямки оптимізації витратно-цінового механізму підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / О.А. Горlachuk // Економічний аналіз. Збірник наукових праць. – ТНЕУ. – 2011. – Вип. 9. – Частина 3. – С. 81-84.
39. Горlachuk O.A. Основні аспекти формування витрат і собівартості сільськогосподарської продукції в регіоні / О.А. Горlachuk // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2014. – № 6 (55). – С. 163-167.
40. Горlachuk O.A. Особливості функціонування аграрного ринку і ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в сучасний період / О.А. Горlachuk // Економіка та управління АПК : зб. наук. праць. – Біла Церква, 2010. – Вип. 2 (71). – С. 140-145.
41. Горlachuk O.A. Оцінка маркетингу і ціноутворення на аграрному ринку / О.А. Горlachuk, М.А. Горlachuk // Економічний аналіз. Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу. – ТНЕУ. – 2007. – Вип.1 (17). – С. 37-41.
42. Горlachuk O.A. Світовий аграрний ринок як домінанта економічного розвитку індустріальних країн / О.А. Горlachuk, М.А. Горlachuk // Стратегія економічного розвитку країн в умовах глобалізації: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конференції молодих учених та студентів (Дніпропетровськ, 15-16 березня 2013 р.): у 3 т. – Дніпропетровськ: Біла К., 2013. – С. 25-26.
43. Горlachuk O.A. Сучасні аспекти цінової стабільності аграрного ринку: територіальна і часова варіативні компоненти / О.А. Горlachuk // Інноваційна економіка. – 2011. – № 2 (21). – С. 191–194.
44. Горlachuk O.A. Теоретико-методологічні основи ціноутворення і ціни як інструменту ринкових відносин в аграрному секторі економіки /

О.А. Горлачук // Наукові записки: зб. наук. праць кафедри економічного аналізу ТНЕУ. – 2006. – Випуск 16. – С. 157-160.

45. Горлачук О.А. Удосконалення механізму ціноутворення і регулювання продовольчого ринку в умовах економічної циклічності / М.А. Горлачук, С.Д. Пластун, О.А. Горлачук // Наукові записки Тернопільського НПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Економіка. – 2007. – Вип. 21. – С. 48-52.

46. Горлачук О.А. Удосконалення цінового механізму як засобу підвищення ефективного аграрного виробництва / О.А. Горлачук, М.А. Горлачук // Роль інновацій у підвищенні наявного потенціалу країни: матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. Секція 5 «Економічні науки» (Тернопіль, 14-15 грудня 2011 р.). – Тернопіль: Крок, 2011. – Ч.1. – С. 200-202.

47. Горлачук О.А. Циклічні коливання на ринку свинини як фактор його формування і розвитку / М.А. Горлачук, О.А. Горлачук // Наукові записки Тернопільського НПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Економіка. – 2008. – № 22. – С. 209-212.

48. Горлачук О.А. Циклічно-цінові аспекти функціонування аграрного ринку та його регулювання в сучасних умовах / М.А. Горлачук, О.А. Горлачук // Агробізнес: проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку: [колективна монографія] / За заг. ред. Г.Є. Жуйкова, В.С. Ніценка. – Книга 3. – Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2013. – С. 300-331.

49. Горлачук О.А. Ціна і ціновий механізм на аграрному ринку: теоретико-практичні аспекти / О.А. Горлачук // Ефективне управління економікою: теорія і практика: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Черкаси, 4-5 жовтня 2013 р.). – Черкаський державний технологічний університет. – Черкаси: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 163-165.

50. Горлачук О.А. Ціновий механізм регулювання аграрного ринку і ефективність виробництва сільськогосподарської продукції / О.А. Горлачук // Стратегія розвитку підприємництва: теорія, організація, практика: матеріали

всеукраїнської науково-практичної конференції (Тернопіль-Чортків, 12-13 березня 2009 року). – Тернопіль: Вектор, 2009. – Ч. 2. – С. 48-50.

51. Горлачук О.А. Ціновий механізм регулювання ринку сільськогосподарської продукції: просторово-часові та циклічні чинники / О.А. Горлачук, М.А. Горлачук // Проблеми трансформаційних економік в умовах глобалізації: матеріали наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 23 березня 2012 р.). – Тернопіль: ТКІ, 2012. – С. 165-166.

52. Горлачук О.А. Ціновий механізм та економічна ефективність сільськогосподарського виробництва в регіоні /О.А. Горлачук // Перспективні напрями розвитку галузей АПК і підвищення ефективності наукового забезпечення агропромислового виробництва: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (Тернопіль, 23-24 вересня 2009 р.). – Тернопіль: ТІ АПВ УААН, ФАЕМ ТНЕУ, 2009. – С. 171-173.

53. Горлачук О.А. Цінові взаємовідносини та ефективність сільськогосподарського виробництва в регіоні / О.А. Горлачук // Сталий розвиток економіки. Міжнародний науково-виробничий журнал. – 2014. – № 3 (25). – С. 194-200.

54. Гранберг А.Г. Оптимизация территориальных пропорций народного хозяйства / А.Г. Гранберг. – М.: «Экономика», 1973. – 248 с.

55. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: ученик для вузов / А.Г. Гранберг; 4-е изд. – М.: Гу-ВШЭ, 2004. – 495 с.

56. Гранберг А.Г. Моделирование социалистической экономики / А.Г. Гранберг. – М.: «Экономика», 1988. – 487 с.

57. Гришаева Л.В. Сельскохозяйственные рынки: учеб. пособие / Л.В. Гришаева. – Омск: Изд-во ОмГАУ, 2003. – 217 с.

58. Дем'яненко М.Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва / М.Я. Дем'яненко, Ф.В. Іванина // Економіка АПК. – 2009. – № 9. – С. 3-9.

59. Денисова И.П. Цены и ценообразование: учебное пособие / И.П. Денисова. – М.: Экспертное бюро, 1997. – 64 с.
60. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми / [Бородіна О.М., Киристюк С.В., Попова О.Л. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук О.М. Бородіної; Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ. – К., 2008. – 264 с.
61. Державним субсидіям — ні! Малопопулярний в Україні слоган взяли на озброєння фермери Нової Зеландії [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com/?page=146&itemid=2779&number=91>.
62. Дерябин А.А. Региональное ценообразование / А.А. Дерябин // Академия наук СССР; Институт экономики. – М., 1990. – 199 с.
63. Цены и ценообразование в СССР: учебник для вузов / под. ред. А.А. Дерябина. – М.: Финансы, 1979. – 191 с.
64. Діброва А.Д. Аграрна політика США: тенденції розвитку та уроки для України / А.Д. Діброва // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 127-132.
65. Дусановський С.Л. Економічні аспекти функціонування і розвитку продовольчого ринку регіону: монографія / Дусановський С.Л., Горлачук М.А., Пластун С.Д. – Тернопіль: Горлиця, 2007. – 234 с.
66. Еволюція Спільної Аграрної Політики ЄС: Наслідки для України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2005/U2_ukr.pdf.
67. Эволюция теории стоимости: учебное пособие для вузов / Под ред. проф. Я.С. Ядгарова. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 253 с.
68. Економіка підприємств: підручник / Горбонос В.Ф., Черевко Г.В. – К.: Знання, 2010. – 463 с.
69. Экономические рычаги планового руководства сельским хозяйством / В.Н. Зимовец, Д.В. Полозенко, В.Е. Протасов. – М.: Экономика, 1982. – 223 с.
70. Економічна енциклопедія: [у 3 т. / за ред. С.В.Мочерного та ін.]. – К.: “Академія”, 2001. – Т. 2. – 848 с.

71. Економічна енциклопедія: [у 3 т. / за ред. С.В.Мочерного та ін.]. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – Т3. – 952 с.
72. Економічний словник / [за ред. Багрія П.І., Дорогунцова С.І.]. – К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1973. – 622 с.
73. Ефективна корова [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com/?page=146&itemid=3056>.
74. Завьялков А.Г. Цены и ценообразование в СССР / А.Г. Завьялков. – Минск: «Вышэйш. Школа», 1971. – 368 с.
75. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» [Електронний ресурс] – Режим доступу до стор.: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
76. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [Електронний ресурс] – Режим доступу до стор.: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>.
77. Закону України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 роки» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2238-14>.
78. Закон України «Про ціни і ціноутворення» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5007-17>.
79. Зінь Е.А. Регіональна економіка: підручник / Е.А. Зінь. – К.: «ВД «Професіонал», 2007. – 528 с.
80. Золотухин О.И Ценообразование / О.И Золотухин. – СПб: СПбУАП, 2012. – 112 с.
81. Ильдеменов В.И. Предприимчивость и рента / В.И. Ильдеменов. – М.: Пресс-сервис, 1997. – 168 с.
82. Інноваційні трансформації аграрного сектора економіки : монографія / [О.В. Шубравська, Л.В. Молдаван, Б.Й. Пасхавер та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук О.В. Шубравської ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 496 с.

83. Історія економічних учень: підручник: у 2 ч. / За ред. В.Д. Базилевича. – 2-ге вид., випр. – К.: Знання, 2005. – Ч. 1. – 567 с.
84. Кириллов С.Р. Соизмерение затрат и результатов в теории планового ценообразования / Отв. редактор д.э.н. А.А. Дерябин. – М.: Наука, 1987. – 190 с.
85. Кирилюк Є.М. Сучасні тенденції державного регулювання сільськогосподарського виробництва та аграрного ринку в США / Є.М. Кирилюк // Вісник ТНЕУ. – 2012. – № 2. – С. 168–180.
86. Климова Н.В. Особенности регулирующего воздействия государства на агробизнес в зарубежных странах / Н.В. Климова [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ej.kubagro.ru/2013/06/pdf/45.pdf>.
87. Коваленко О.Ю. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва / О.Ю. Коваленко [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1808>.
88. Ковальчук С.В. Маркетингова цінова політика: навч. посібник / С.В. Ковальчук, І.В. Гвоздецька, С.М. Синиця. – Львів.: «Новий світ-2000», 2011. – 352 с.
89. Козодоев И.И. Земельная рента при капитализме / И.И. Козодоев. – М.: Изд-во соц.-эконом. литературы, 1958. – 158 с.
90. Колесников О.В. Ціноутворення: навч. посібник / О.В. Колесников. – К.: Цент учбової літератури, 2007. – 144 с.
91. Концепція ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки». – Економіка АПК. – 2008. – № 1. – С. 3–20.
92. Краус Н.М. Історія економіки та економічної думки: структурно-логічні схеми, таблиці, малюнки: [навч. посіб.] / Н.М. Краус. – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 504 с.
93. Кручок С.И. Ценовой механизм и распределительные отношения в АПК / С.И. Кручок. – К.: Изд-во УСХА, 1991. – 184 с

94. Кун Т. Структура научных революций. С ввводной статей и дополнениями 1969 г. / Т. Кун. – М.: Прогресс, 1977. – 300 с.
95. Кустовська О.В. Практикум із дисципліни „Статистика” з використанням Excel / Кустовська О.В. – Тернопіль: ТНЕУ, 2009. – 216 с.
96. Кьостер У. Основи аналізу аграрного ринку / У. Кьостер; наук. ред. пер. О. Нів’євський. – К.: Видавництво АДЕФ-Україна, 2012. – 486 с.
97. Ливии Баччи, Массимо. Демографическая история Европы / Пер. с итал. А. Миролубовой. – СПб.: «Александрия», 2010. – 304 с.
98. Літвінов Ю.І. Ціноутворення в умовах ринку: [навч. посіб.] / Ю.І. Літвінов, Л.А. Останкова, Т.М. Літвінова, О.В. Підгорна. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 400 с.
99. Лисецький А.С. Сільськогосподарська рента: теорія і практика / А.С. Лисецький // Економіка України. – 2003. – № 10. – С. 37-46.
100. Лобас М.Г. Креативність політекономії на тлі західної економікс / М.Г. Лобас // Агроінком. – 2012. – № 10-12. – С. 3-9.
101. Лукінов І.І. Вибрані праці: у 2-х кн. / І.І. Лукінов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – Кн. 2. – 794 с.
102. Майзенберг Л.І. Проблеми ціноутворення в розвиненому соціалістичному суспільстві / Л.І. Майзенберг. – М.: Економіка, 1976. – 192 с.
103. Мазур А.Г. Проблеми ціноутворення на аграрному ринку України / А.Г. Мазур, С.В. Козловський, Г.О. Пчелянська [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://repository.vsau.vin.ua/getfile/2046.pdf>.
104. Макаренко П.М. Теорія ціни в товарному господарстві / П.М. Макаренко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – № 3. – С. 130-135.
105. Макаренко Ю.П. Шляхи вирішення диспаритету цін і нееквівалентного обміну товарних малих аграрних господарств/ Ю.П. Макаренко [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.3/185.pdf>.

106. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика: [пер. с 14-го англ. изд.] / К.Р. Макконел, С.Л. Брю – М.: ИНФРА-М, 2003. – 972 с.
107. Малафеев А.Н. История ценообразования в СРСР (1917-1963 гг.): монография / А.Н. Малафеев. – М., 1964. – 174 с.
108. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т. 1, Кн. 1: Процесс производства капитала / К. Маркс. – М.: Политиздат, 1978. – 907 с.
109. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т. 3, Ч. 1: Кн. 3: Процесс капиталистического производства, взятый в целом / К. Маркс. – М.: Политиздат, 1978. – 1-508 с.
110. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т. 3, Ч. 2: Кн. 3: Процесс капиталистического производства, взятый в целом / К. Маркс. – М.: Политиздат, 1978. – 509-1084 с.
111. Маркс К. Сочинения: в 50 т. / Карл Маркс, Фридрих Энгельс. 2 изд. – М.: Издательство политической литературы, 1964. – Т. 35. – 525 с.
112. Маршала А. Принципи політичної економії: в 3 т.: Т. 2 / Маршалл А. – М.: Прогрес, 1984. – 312 с.
113. Мельник А. Ф. Результативність механізмів державного регулювання структурних зрушень у контексті забезпечення збалансованого розвитку регіонів / А. Ф. Мельник // Структурні трансформації в національній економіці: проблеми діагностики та інституційного забезпечення : монографія / А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, О. П. Дудкіна, Т. Л. Желюк; за заг. ред. А. Ф. Мельник. – Тернопіль : ТНЕУ, 2012. – С. 323-334.
114. Методологические основы экономической диагностики развития регионов: научный доклад / [Василенко В.Н., Благодарный А.И., Слоква М.Г. и др.]. – Донецк: ИЭПИ, 2007. – 27 с.
115. Михайлушкин П.В. Современные приоритеты аграрной политики развитых стран мира / П.В. Михайлушкин, А.А. Баранников А.А. [Электронный ресурс] – Режим доступа до стор.: <http://ej.kubagro.ru/2013/06/pdf/06.pdf>.

116. Могилова М.М. Ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в умовах реформування земельних і майнових відносин / М.М. Могилова // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 161-167.

117. Молдаван Л.В. Форми і важелі державного впливу на формування міжгалузевих цін та їх стабілізацію в агропродовольчому комплексі (зарубіжний досвід) / Л.В. Молдаван // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 181-183.

118. Мороз С.І. Інформаційне забезпечення ціноутворення на аграрну продукцію / С.І. Мороз // Агросвіт. – 2011. – № 6. – С. 22-24.

119. Муравский С.Е. Теория ценности и ценность теории: Новая парадигма оценки: (системно-методолог. исслед.) / С.Е. Муравский, А.С. Муравский; АН Молдовы, Ин-т экономики, финансов и статистики. – Ch.: IEFS, 2008.

120. Некрасов Н.Н. Региональная экономика. Теория, проблемы, методы / Н.Н. Некрасов; 2-е изд. – М.: Экономика, 1978. – 344 с.

121. Нелеп В.М. Планування на аграрному підприємстві: підручник / В.М. Нелеп. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2004. – 495 с.

122. Нікітенко П. Ноосферний підхід до формування антикризової моделі життєдіяльності Біларусі, Росії та України / П. Нікітенко // Економіка України. – 2010. – № 3. – С. 25-30.

123. Обзор торговой и сельскохозяйственной политики. Европейский Союз [Электронный ресурс] – Режим доступа до стор.: http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/meetings/wto_comm/RU/Trade_Policy_Brief_EU_RU_final.pdf.

124. Обзор торговой и сельскохозяйственной политики. Китайская народная республика [Электронный ресурс] – Режим доступа до стор.: http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/meetings/wto_comm/RU/Trade_policy_brief_China_RUS_final.pdf.

125. Обзор торговой и сельскохозяйственной политики. Украина: [Электронный ресурс] – Режим доступа до стор.:

http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/meetings/wto_comm/RU/Trade_Policy_Brief_Ukraine_RUS_final.pdf.

126. Олійник О.В. Державна підтримка матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємств / О.В. Олійник, Т.В. Калашнікова // Економіка АПК. – 2012. – № 7. – С. 95-100.

127. Онегіна В.М. Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських виробників: монографія / В.М. Онегіна. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 590 с.

128. Онегіна В.М. Умови еквівалентного обміну / В. Онегіна // Економіка України. – 2012. – № 7. – с. 4-15.

129. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наукова доповідь / за заг. ред. акад. П.Т. Саблука. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 342 с.

130. Орлов П.А. Системный кризис капитализма и его влияние на социально-экономическое развитие Украины, Стран ЕС и США / П.А. Орлов [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/sistemnyy-krizis-kapitalizma-i-ego-vliyanie-na-sotsialno-ekonomicheskoe-razvitiye-ukrainy-stran-es-i-ssha>.

131. Основи економічної теорії: посібник / В.О. Рибалкін, М.О. Хмелевський, Т.І. Біленко, А.Г. Прохоренко та ін. – К.: Академія, 2003. – 352 с.

132. Охріменко І.В. Витрати та собівартість сільськогосподарської продукції в регулюванні економічних відносин сільськогосподарських підприємств: монографія / Охріменко І.В. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 360 с.

133. Охріменко І.В. Макроекономічний аналіз аграрного ринку на прикладі функції формування цін / І.В. Охріменко // Економіка АПК. – 2010. – № 6. – с. 58-63.

134. Панасюк Б.Я. Державна планова система України: історія становлення та розвитку: монографія / Б. Я. Панасюк. – К.: КНЕУ, 2005. – 412 с.

135. Парахин Ю.Н. Анализ и оценка программ страхования аграрного сектора / Ю.Н. Парахин [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/analiz-i-otsenka-programm-strahovaniya-agrarnogo-sektora-ssha>.

136. Парламентарии Евросоюза одобрили реформу аграрной политики [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ictsd.org/i/agriculture/162433/>.

137. Пархомец М.К. Виробничі витрати і формування цін на сільськогосподарську продукцію в сучасних умовах / М.К. Пархомец, О.А. Горлачук // Інноваційна економіка. – 2010. – № 5. – С. 174-177.

138. Пархомец М.К. Доходи галузей тваринництва та шляхи їх збільшення у аграрних підприємствах регіону / М.К. Пархомец, Л.М. Уніят // Управління національним господарством і регіональна економіка. – 2014. – № 1. – С. 49-61.

139. Пархомец М.К. Доходи та фактори їх збільшення у сільськогосподарських підприємствах регіону: теорія, методика, практика / М.К. Пархомец, Л.М. Уніят // Інноваційна економіка. – 2013. – № 9. – С. 83-92.

140. Пархомец М. К. Ціноутворення у підприємствах агропромислового виробництва: організація та методика: монографія / М. К. Пархомец, М. З. Матвійчук; за ред. М. К. Пархомця. – Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2012. – 228 с.

141. Пасхавер Б.Й. Аграрное ценообразование: требование и возможности / Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 147-150.

142. Пасхавер Б.Й. Современное состояние ценового паритета в АПК / Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2012. – №1. – с. 174–175.

143. Пасхавер Б.Й. Цінова конкурентність аграрного сектора / Б.Й. Пасхавер // Економіка України. – 2007. – № 1. – С. 78–81.

144. Пасхавер Б.Й. Цінова ситуація та цінова політики в аграрній сфері / Б.Й. Пасхавер // Економіка України. – 2001. – № 1. – С. 59–67.

145. Питання діяльності Аграрного фонду на організованому аграрному ринку у 2013/2014 маркетинговому періоді [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1135-13>.

146. Підлісецький Г.М. Економічні проблеми відтворення основних засобів у сільському господарстві / Г.М. Підлісецький // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 184–185.

147. Пінішко В.С. Ціно- та тарифотворення: [навч. посіб.] / В.С. Пінішко. – Львів: «Магнолія 2006», 2009. – 303 с.

148. Побирченко В.В. Европейский опыт реализации концепции единой аграрной политики / В.В. Побирченко, Е.А. Шутаева, Е.С. Коломиец // Европейські перспективи. – 2011. – № 4. – ч. 3. – С. 5-15.

149. Подолинский С.А. Труд человека и его отношение к распределению энергии / С.А. Подолинский. – М.: «Ноосфера», 1990. – 160 с.

150. Полозенко Д.В. Прямі і непрямі форми державної підтримки сільськогосподарських підприємств / Д.В. Полозенко // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 41-43.

151. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 „Витрати”. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.

152. Пояснювальна записка до наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про розміри бюджетної позики під заставу окремих об'єктів державного цінового регулювання» [Електронний ресурс] – Режим доступу до стор.: <http://www.af.gov.ua/inform/regul/721.html>.

153. Региональное воспроизводство в системе социалистических производственных отношений / В. Я. Феодоритов, Т. Г. Бродская, О. Ф. Тимошенко и др.; под ред. В. Ф. Феодоритова, Т. Г. Бродской. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1984. – 191 с.

154. Рентні відносини в системі модернізації національної економіки / За ред. Б.М. Данилишина. – К.: РВПС України НАН України, 2007. – 518 с.

155. Рибалко С.В. Купівля-продаж землі як фактор розвитку аграрного виробництва / С.В. Рибалко, Н.С. Танклевська // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 34–36.
156. Роль ціни у розвитку національної економіки / О.Ф. Савченко, О.О. Гаца, Л.В. Дацько, В.Л. Іскоротенський [та ін.] // Економіка АПК. – 2005. – № 9. – С. 79–82.
157. Романченко Г.Р. Закупочные цены – рычаг управления производством / Г.Р. Романченко. – М.: Экономика, 1973. – 88 с.
158. Руденко М. Энергия прогресса: [очерки по физ. экономии. пер. с укр.] / Микола Руденко. – К.: Михайлюта А.А., 2010. – 544 с.
159. Саблук П.Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2007. № 2. – с. 3-10.
160. Саблук П.Т. Стан і напрямки розвитку аграрної реформи / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2015. – № 2. – С. 14-15.
161. Саблук П.Т. Ціновий фактор у розвитку сільськогосподарського виробництва / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2011. – № 9. – с. 3-9.
162. Саблук П.Т. Ціноутворення в період ринкового реформування в АПК: монографія / П.Т. Саблук. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 440 с.
163. Салимжанов И.К. Ценообразование : учебник / И.К. Салимжанов. – М. : КНОРУС, 2007. – 304 с.
164. Сельскохозяйственная политика ЕС после 2013 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.agrardialog.ru/prints/details/id/69>.
165. Семенов В.Ф. Міжрегіональні диспропорції та регіональне зростання: монографія // В.Ф. Семенов, О.Л. Михайлюк, В.Д. Олійник; за ред. В.Ф. Семенова. – Одеса: Атлант, 2011. – 150 с.
166. Семенов В.Ф. Регіональна економіка: [навч. пос.] / В.Ф. Семенов. – К.: МП «Леся», 2008. – 595 с.
167. Сільське господарство Тернопільської області за 2007 рік. Статистичний збірник. – Т.: Тернопільське ГУС, 2008. – 223 с.

168. Сільське господарство Тернопільської області за 2013 рік. Статистичний збірник. – Т.: Тернопільське ГУС, 2014. – 223 с.
169. Сільське господарство України: Стат. щоріч. за 2009 рік / за ред. Ю. М. Остапчука. – К.: Держкомстат України, 2010. – 373 с.
170. Сільське господарство України: Стат. щоріч. за 2012 рік / за ред. Н.С. Власенко. – К.: Держкомстат України, 2013. – 369 с.
171. Сільське господарство України: Стат. щоріч. за 2013 рік / за ред. Н.С. Власенко. – К.: Держкомстат України, 2014. – 399 с.
172. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини багатства народів / А. Сміт. – К.: Port-Royal, 2001. – 594 с.
173. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за 1998 рік. – Тернопіль. – 1999. – 60 с.
174. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за 1999 рік. – Тернопіль. – 2000. – 60 с.
175. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за 2000 рік. – Тернопіль. – 2001. – 60 с.
176. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за 2001 рік. – Тернопіль. – 2002. – 60 с.
177. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за 2002 рік. – Тернопіль. – 2003. – 60 с.
178. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за 2003 рік. – Тернопіль. – 2004. – 60 с.

179. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за 2004 рік. – Тернопіль. – 2005. – 60 с.

180. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за 2005 рік. – Тернопіль. – 2006. – 60 с.

181. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за 2006 рік. – Тернопіль. – 2007. – 60 с.

182. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за 2007 рік. – Тернопіль. – 2008. – 60 с.

183. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники роботи сільгоспідприємств Тернопільської області за 2008 рік. – Тернопіль. – 2009. – 61 с.

184. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники роботи сільгоспідприємств Тернопільської області за 2009 рік. – Тернопіль. – 2010. – 69 с.

185. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 2010 рік. – Тернопіль. – 2011. – 60 с.

186. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 2011 рік. – Тернопіль. – 2012. – 60 с.

187. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік. – Тернопіль. – 2013. – 59 с.

188. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2013 рік. – Тернопіль. – 2014. – 58 с.

189. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2005 рік. – Київ, 2006. – 76 с.

190. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2008 рік. – Київ, 2009. – 76 с.

191. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2010 рік. – Київ, 2011. – 88 с.

192. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011 рік. – Київ, 2012. – 88 с.

193. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік. – Київ, 2013. – 88 с.

194. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2013 рік. – Київ, 2014. – 84 с.

195. Статистичні дані Тернопільської агропромислової біржі за 2005-2012 рр.

196. Стахівський В.І. Обмін у суспільному виробництві: монографія / В.І. Стахівський. – К.: КНЕУ, 2004. – 182 с.

197. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія / [Геєць В.М., Шинкарук Л.В., Артёмова Т.І. та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2011. – 696 с.

198. Струмилин С.Г. Избранные произведения в п'яти томах. На плановом фронте / С.Г. Струмилин. – М.: Изд-во «Наука», 1964. – Т. 2. – 444 с.

199. Ткачева Е.В. Экономические теории ценообразования: монография / Е.В. Ткачева, В.И. Драченко; Норильский индустр. ин-т. – Норильск, 2007. – 245 с.

200. Тодосійчук В.Л. Регіональна економіка: підручник / В.Л. Тодосійчук. – Вінниця: ВДАУ, 2008. – 434 с.
201. Тормоса Ю.Г. Ціни та цінова політика: навчальний посібник / Ю.Г. Тормоса. – К.: КНЕУ, 2001. – 122 с.
202. Трансформаційні процеси економіки України в регіональному вимірі: монографія / [І.М. Школа, П.І. Шилерницький, О.В. Зибарева та ін.]; [за ред. І.М. Школи]. – Чернівці: Книги-ХХ, 2004. – 360 с.
203. Указ Президента «Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва та розвитку ринку зерна» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/832/2000>.
204. Українська наукова школа фізичної економії: теоретичні та прикладні аспекти. Матеріали круглого столу / Заг. ред. П.Т. Саблука, О.В. Ходаківської. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 200 с.
205. Ушачев И.Г. Паритетность и воспроизводство экономических отношений в агропромышленном комплексе / И.Г. Ушачев, Э.А. Сагайдак // Економіка АПК. – 2007. – № 7. – С. 24-27.
206. Фетисов Г.Г. Региональная экономика и управление: учебник / Г.Г. Фетисов, В.П. Орешин. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 416 с.
207. Фещенко Н.М. Механізм заставних цін як інструмент регулювання кредитної політики в сільському господарстві / Н.М. Фещенко // Економіка АПК. – 2006. – № 3. – С. 85-89.
208. Фізико-економічні засади збалансованого розвитку агросфери (до 150-річчя від дня народження В.І. Вернадського): зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. 11 квіт. 2013 р. / відп. ред. Ю.О. Лупенко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 302 с.
209. Фізична економія у вимірах теорії та практики господарювання: колективна монографія / За ред. Ю.Ю. Лупенка, В.М. Жука, В.О. Шевчука, О.В. Ходаківської. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2013. – 502 с.

210. Фінансовий і ціновий механізм АПК в умовах переходу до ринку / [П.Т. Саблук, М.Я. Дем'яненко, О.М. Шпичак та ін.]; за ред. П.Т. Саблука та [ін.]. – К.: Урожай, 1993. – 352 с.
211. Хорунжий М.Й. Організація агропромислового комплексу: підручник / М. Й. Хорунжий. – К.: КНЕУ, 2001. – 382 с.
212. Хорунжий М.Й. Проблеми ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / М. Й. Хорунжий // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 57-61.
213. Хорунжий М.Й. Сучасні вимоги до інструментарію аграрної економічної науки та практики / М.Й. Хорунжий // Економіка АПК. – 2015. – № 1. – С. 96-100.
214. Цена в хозяйственном механизме: монографія / Н. Т. Глушков [и др.]; ред. Н. Т. Глушков; АН СССР. Ин-т экономики. – М. : Наука, 1983. – 392 с.
215. Ценообразование: учеб. пособие / Д.А. Шевчук. – М: ГроссМедиа: РОСБУХ, 2008. – 240 с.
216. Ціновий моніторинг аграрного ринку України. Проект «Аграрна політика для людського розвитку». Режим доступу: http://www.undp.org.ua/agro/pub/ua/P2005_03_05_05.pdf.
217. Ціноутворення в період ринкового реформування АПК: монографія / Саблук П.Т. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 440 с.
218. Ціноутворення та нормативні витрати в сільському господарстві (теорія, методологія, практика) / За ред. П.Т. Саблука, Ю.Ф. Мельника, М.В. Зубця, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 697 с.
219. Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды / Редкол. сер.: Л.И. Абалкин (пред.) и др.. – М.: экономика, 1989. – 492 с.
220. Шевчук Д.А. Ценообразование: учеб. пособие / Д.А. Шевчук. – М.: ГроссМедиа: РОСБУХ, 2008. – 240 с.
221. Шиян В.Й. Аграрна політика: курс лекцій / В.Й. Шиян, І.О. Шарко; Харк. нац. аграр. ун-т. – Х., 2007. – 204 с.
222. Шкварчук Л.О. Ціноутворення: підручник / Л.О. Шкварчук. – К.: Кондор, 2006. – 460 с.

223. Шморгун Л.Г. Удосконалення антимонопольного законодавства щодо захисту аграрного ринку / Л.Г. Шморгун, Т.М. Гедзь // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 56-61.

224. Шпикуляк О.Г. Концептуальні основи ціноутворення в умовах аграрної економіки: теоретико-методологічний аспект / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2007. – № 2. – С. 107-114.

225. Шпикуляк О.Г. Проблеми економічних відносин в механізмі ціноутворення аграрного ринку / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 77-82.

226. Шпичак О.М. Економічні взаємовідносини сільськогосподарських підприємств із сферою заготівель і переробки технічних культур / О.М. Шпичак. – К.: Урожай, 1987. – 152 с.

227. Шпичак О.Г. Економічні механізми державного регулювання ринків сільськогосподарської продукції та їх проблеми / О.Г. Шпичак // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 150-155.

228. Шпичак О.М. Теоретико-методологічні аспекти ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – 2012. – № 8. – С. 3-10.

229. Abel W. Agrarkrisen und Agrarkonjunktur. / Abel W. // 3. Aufl. – Hamburg und Berlin, 1978.

230. Abel. W. Massenarmut und Hungerkrisen im vorindustriellen Europa. Versuch einer Synopsis / Abel. W. // 3. Aufl. – Hamburg und Berlin 1974.

231. Agrarmarktpolitik. Band 2: Die Agrarmärkte Deutschlands und der EWG // Von Prof. Dr. Roderich Plate, BLV Verlagsgesellschaft München Basel Wien, 384 S.

232. Anderegg R. (1996): Die klassisch-liberale Agrarpolitik / R. Anderegg. – Köln, 1996 – P. 180.

233. Burger H.-G. Welternährung: welche Verantwortung hat Europa? / Burger H.-G., Rupalla R., Teutenberg H. H// rsg.: DLG e.V. [Red./Lektorat: Hans-Georg Burger] – Frankfurt, M., Band 106. – 2012. – P. 120

234. Cipolla C.M.. Crise a Florence / Cipolla C.M. // 1629/1630 in: Melanges en l'Honneur de Fernand Braudel. – 1973. – P. 156.
235. Clarc C. Problems of Subsistence Agriculture. / Clarc C. // Zeitschrift für ausländische Landwirtschaft – Bd. 8. – 1969. – P. 241.
236. Dohmen B. Entwicklung der tierischen Produktion, Reihe A, in: Angewandte Wissenschaft / Dohmen B.H; BMELF (Hrsg.), Landwirtschaftsverlag GmbH 4400, Münster-Hiltrup, 1984 – P. 120.
237. Eckey Hans-Friedrich: Regionalökonomie / Unter Mitarb. von: Nina Muraro. – Wiesbaden: Gabler, 2008. – P 301.
238. EU-Agrarpolitik nach 2013 [Elektronный ресурс]. – Режим доступа:<http://www.bmelv.de/cae/servlet/contentblob/1005908/publicationFile/64480/GutachtenGAP.pdf>.
239. Isolierten Staat in Beziehung auf Wirtschaft und Nationalökonomie oder Untersuchungen über den Einfluß, den die Getreidepreise, der Reichtum des Bodens und die Abgaben auf den Ackerbau ausüben [Elektronный ресурс]. – Режим доступа: http://www.deutschestextarchiv.de/book/show/thuenen_staat_1826.
240. Häufig gestellte Fragen zur Gemeinsamen Agrarpolitik (GAP) und zur Landwirtschaft in Europa [Elektronный ресурс] – Режим доступа до стор.: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-631_de.htm.
241. Herlemann Hans-Heinrich (1961): Agrarpolitik. Die Landwirtschaft im Wirtschaftswachstum / Hans-Heinrich Herlemann; Verlag Franz Vahlen GmbH. Berlin und Frankfurt a. M, 1961. – S 191.
242. Location and Space Economy. Walter Isard. New York: John Wiley and Sons, Inc., 1956. Pp. 350 and xix.
243. Statistisches Jahrbuch 2013 [Elektronный ресурс] – Режим доступа до:https://www.destatis.de/DE/Publikationen/StatistischesJahrbuch/StatistischesJahrbuch2013.pdf?_blob=publicationFile.

244. von Cramon-Taubadel. Empirische Methoden zur Analyse der Marktintegration am Beispiel des EU-Schweinefleischmarktes. Schriftreihe der GeWiSoLa / von Cramon-Taubadel; – 1995. – P. 119-137.

245. Vom Erzeuger erzielte Durchschnittspreise [Электронный ресурс] – Режим доступа до стор.: <http://berichte.bmelv-statistik.de/SJT-5010600-0000.pdf>.

246. Von jedem Euro bleiben dem Bauern nur 21 Cent [Электронный ресурс] – Режим доступа до стор.: http://www.proplanta.de/Agrar-Nachrichten/Agrarwirtschaft/Von-jedem-Euro-leiben-dem-Bauern-nur-21-Cent_article1295681246.html.

247. Weber, A., Long-Term Geographical Changes in International Agracultural Trade / Weber A. // Quarterly Journal of International Agriculture. – Bd. 2. – Nr. 2. – 1984.

248. Wöhlken, Egon: Einführung in die landwirtschaftliche Marktlehre / Egon Wöhlken. – 2., überarb. Aufl. – Stuttgart: Ulmer; 1984.

Додаток А

Вплив зональних природно-кліматичних умов на економічну ефективність діяльності аграрних підприємств
Тернопільської області, 2010-2013 рр.

Показник	Групи районів за природними зонами області									Всього по групах
	I – «Холодне Опілля» (Полісся)			II – «Помірне Опілля» (Лісостеп)			III – «Тепле Опілля» (Лісостеп)			
	всього	гірший – Креме- нецький	кращий – Шумсь- кий	всього	гірший – Ланіве- цький	кращий – Підволо- чиський	всього	гірший – Борщів- ський	кращий – Буча- цький	
Кількість підприємств, од.	224	6	8	482	13	17	341	9	14	1047
Середня площа сільськогосподарських угідь підприємства, га	1820	1742	2738	1595	1763	2226	2009	1661	2372	1778
Інвестовано коштів у виробництво на 1 га сільськогосподарських угідь, грн.	5295	6503	6624	5924	5818	6303	6740	4745	4318	6087
Отримано доходу – всього:										
на підприємство, тис. грн.	11428	9512	24746	11113	11622	18234	15683	7995	15798	12668
на 1 га сільськогосподарських угідь, грн.	6275	5460	9037	6969	6590	8189	7808	4815	6660	7125
Отримано прибутку – всього:										
на підприємство, тис. грн.	1783	-1819	6608	1666	1361	4201	2146	116	5556	1847
на 1 га сільськогосподарських угідь, грн.	980	-1014	2413	1044	772	1887	1068	70	2342	1039
Отримано доходу в рослинництві:										
на підприємство, тис. грн.	11010	9497	24645	8950	8907	16916	14130	6550	11440	11078
на 1 га ріллі, грн.	6173	5450	9000	5647	5193	7598	7117	3944	4910	7204
Отримано прибутку в галузі:										
на підприємство, тис. грн.	1333	-1808	6582	1487	993	4168	2150	299	5108	1670

Продовження додатку А

на 1 га ріллі, грн.	747	-1040	2404	938	579	1872	1071	180	2193	950
Рентабельність підприємства, %	18,5	-16,1	36,4	17,6	13,3	29,9	15,8	1,5	54,2	17,1
Рентабельність рослинництва, %	13,8	-16,0	36,4	19,9	12,5	32,7	18,0	4,8	80,7	17,8
Частка доходу від рослинництва на підприємство, %	96,5	99,8	99,6	80,5	76,6	92,8	90,1	81,9	72,4	87,4

Додаток Б

Структура виробничих витрат в Тернопільській області, тис. грн.

Статті витрат	2005			2009			2011			2012			2013		
	с/г	рослин ництво	тварин ництво	с/г	рослин ництво	тварин ництво	с/г	рослин ництво	твари ницт во	с/г	рослин ництво	тварин ництво	с/г	рослин ництво	тварин ництво
Витрати – всього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Витрати на оплату праці	13,3	12,4	16,5	8,3	7,6	12,9	5,6	5,1	9,1	5,6	5,2	9,3	5,5	5,0	8,1
Відрахування на соцзаходи	1,4	1,3	1,8	1,9	1,7	2,9	2,1	1,9	3,3	2,0	1,8	3,5	2,0	1,9	3,0
Матеріальні витрати	68,8	67,5	73,8	75,5	75,2	77,1	78,3	77,7	82,6	73,5	72,4	82,4	75,4	74,0	84,2
насіння	10,3	13,2	0,0	12,0	13,8		11,3	12,6		13,9	15,6		15,7	18,7	
корми	11,4	0,0	52,5	7,8		59,9	6,7		60,9	7,1		65,0	12,4		78,3
іншу продукція с/г	1,0	1,1	0,9	0,9	0,8	1,0	0,8	0,8	0,5	1,0	1,0	0,8	1,7	1,9	0,9
міндобрива	14,5	18,5	0,0	20,1	23,1		17,7	19,9		15,7	17,7		22,5	26,7	
нафтопродукти	17,0	19,5	8,1	14,2	15,6	5,0	11,8	12,7	4,7	9,7	10,4	4,1	11,2	12,5	4,2
електроенергію	1,7	1,2	3,5	1,1	0,8	2,9	1,0	0,8	2,5	1,0	0,8	2,9	1,8	1,5	3,4
паливо	0,5	0,6	0,2	0,5	0,5	0,2	0,8	0,8	0,4	0,6	0,7	0,2	1,9	2,1	0,4
запчастини	6,5	7,0	5,0	4,4	4,4	4,7	4,6	4,7	4,0	4,4	4,5	3,6	5,5	5,8	4,3
оплату робіт і послуг	5,8	6,5	3,5	14,6	16,2	3,5	23,6	25,4	9,7	20,0	21,8	5,8	27,3	30,8	8,5
Амортизація основних засобів	4,8	5,1	3,7	4,7	4,8	4,3	4,8	5,0	2,9	6,0	6,4	2,7	5,2	5,5	3,3
Інші витрати	11,6	13,7	4,2	9,7	10,7	2,7	9,3	10,2	2,2	12,8	14,2	2,1	11,9	13,6	1,4

Додаток В

Витрати на виробництво продукції сільського господарства у Подільському економічному районі України

Область	Роки							2013 до 2005, раз
	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Витрати сільського господарства								
Вінницька	1415,5	3206,6	3396,7	4228,4	5727,8	7574,8	6940,4	4,9
Тернопільська	483,0	1462,5	1763,8	2095,0	3105,1	3724,7	3850,6	8,0
Хмельницька	861,6	1814,7	2148,6	2790,6	3932,4	5011,7	5997,0	7,0
Витрати рослинництва								
Вінницька	1027,8	2588,9	2746,1	3452,9	4840,6	6586,8	5876,1	5,7
Тернопільська	377,7	1271,9	1552,8	1827,5	2764,2	3315,1	3303,0	8,7
Хмельницька	574,5	1388,0	1610,1	2153,0	3220,9	4068,8	4653,2	8,1
Витрати тваринництва								
Вінницька	387,7	617,7	650,6	775,5	887,2	988,0	1064,3	2,7
Тернопільська	105,3	190,6	210,9	267,4	340,9	409,5	547,5	5,2
Хмельницька	287,1	426,7	538,5	637,5	711,5	942,9	1343,8	4,7

Додаток Д
Структура витрат на виробництво продукції сільського господарства у
Подільському економічному районі України

Область	Роки					
	2005	2008	2010	2011	2012	2013
Витрати на оплату праці						
Вінницька	16,4	11,3	9,8	9,0	8,0	9,1
Тернопільська	13,3	8,3	6,2	5,6	5,7	5,5
Хмельницька	15,8	10,8	8,3	7,5	6,6	6,5
Україна	14,4	10,7	9,1	9,1	9,4	7,6
Відрахування на соціальні заходи						
Вінницька	1,8	2,6	3,5	3,3	2,9	3,3
Тернопільська	1,4	1,9	2,2	2,1	2,0	2,0
Хмельницька	1,7	2,5	2,9	2,7	2,3	2,3
Україна	1,7	2,6	3,2	3,1	3,4	2,8
Матеріальні витрати						
Вінницька	67,0	70,9	69,1	70,5	70,7	67,7
Тернопільська	68,8	75,5	75,3	78,2	73,5	75,4
Хмельницька	68,8	71,7	73,1	76,6	75,5	74,0
Україна	67,7	70,4	70,0	71,2	68,6	69,6
Амортизація						
Вінницька	3,6	4,8	4,8	4,7	4,8	6,4
Тернопільська	4,8	4,7	5,4	4,8	6,0	5,2
Хмельницька	3,5	3,8	3,9	3,8	3,8	5,2
Україна	4,9	5,1	5,3	4,9	5,3	5,5
Інші витрати						
Вінницька	11,2	10,3	12,8	12,5	13,7	13,5
Тернопільська	11,6	9,6	10,9	9,3	12,8	11,9
Хмельницька	10,2	11,2	11,9	9,3	11,8	12,0
Україна	11,3	11,2	12,4	11,7	13,3	14,5

Додаток Е

Структура витрат на виробництво продукції рослинництва у Подільському економічному районі України

Область	Роки					
	2005	2008	2010	2011	2012	2013
Витрати на оплату праці						
Вінницька	14,7	10,0	8,4	7,7	6,7	7,9
Тернопільська	12,4	7,6	5,6	5,1	5,2	5,0
Хмельницька	13,7	8,9	6,8	6,3	5,5	5,7
Україна	13,7	10,2	8,6	9,1	9,4	5,0
Відрахування на соціальні заходи						
Вінницька	1,6	2,4	3,0	2,9	2,4	2,9
Тернопільська	1,3	1,7	2,0	1,9	1,8	1,9
Хмельницька	1,5	2,1	2,3	2,3	1,9	2,1
Україна	1,6	2,5	3,1	3,1	3,5	1,9
Матеріальні витрати						
Вінницька	66,1	70,5	68,8	70,2	70,8	66,9
Тернопільська	67,5	75,2	74,6	77,8	72,4	74,0
Хмельницька	67,6	71,9	73,3	76,9	74,7	74,3
Україна	63,3	67,9	65,9	71,2	64,7	74,0
Амортизація						
Вінницька	3,8	5,2	5,2	5,1	5,0	6,9
Тернопільська	5,1	4,8	5,6	5,0	6,4	5,5
Хмельницька	3,8	4,1	4,2	3,9	4,0	4,0
Україна	5,4	5,6	5,9	4,9	5,7	5,5
Інші витрати						
Вінницька	13,8	11,9	14,6	14,1	15,1	15,4
Тернопільська	13,7	10,7	12,2	10,2	14,2	13,6
Хмельницька	13,2	13,1	13,4	10,6	13,9	14,0
Україна	16,0	13,8	16,5	11,7	16,7	13,6

Додаток Ж

Структура витрат на виробництво продукції тваринництва у
Подільському економічному районі України

Область	Роки					
	2005	2008	2010	2011	2012	2013
Витрати на оплату праці						
Вінницька	20,6	16,7	15,8	16,1	16,6	15,7
Тернопільська	16,5	13,0	10,6	9,0	9,3	8,1
Хмельницька	19,8	16,9	13,3	12,9	11,2	9,3
Україна	15,6	11,8	10,0	9,7	9,2	8,1
Відрахування на соціальні заходи						
Вінницька	2,3	3,8	5,6	5,8	5,8	5,8
Тернопільська	1,8	2,9	3,8	3,3	3,5	3,0
Хмельницька	2,2	3,9	4,7	4,9	4,1	3,4
Україна	1,8	2,8	3,6	3,6	3,4	3,0
Матеріальні витрати						
Вінницька	69,5	72,8	70,5	71,9	70,6	72,2
Тернопільська	73,8	77,1	79,4	82,6	82,4	84,2
Хмельницька	71,1	71,2	72,5	75,0	78,7	72,8
Україна	75,0	75,9	78,4	78,8	79,1	84,2
Амортизація						
Вінницька	3,4	3,0	3,2	2,6	3,2	3,3
Тернопільська	3,7	4,3	4,;	2,9	2,7	3,3
Хмельницька	2,8	2,8	2,6	3,5	3,2	9,4
Україна	4,1	3,9	3,9	3,6	4,1	3,3
Інші витрати						
Вінницька	4,2	3,8	4,9	3,6	3,8	2,9
Тернопільська	4,2	2,7	1,8	2,2	2,1	1,4
Хмельницька	4,2	5,1	6,8	3,6	2,8	5,2
Україна	3,5	5,6	4,1	4,3	4,2	1,4

Додаток 3

Склад витрат на виробництво 1 ц пшениці у
Вінницькій області, грн.

Статті витрат	2010 р.		2013 р.		2013 р. до 2010 р.	
	грн.	%	грн.	%	грн.	%
Витрати – всього	90,42	100	114,08	100	23,66	126,2
Прямі витрати на оплату праці	6,80	7,5	8,36	7,3	1,56	122,9
Прямі матеріальні витрати	62,75	69,4	74,63	65,4	11,88	118,9
насіння	8,77	9,7	11,93	10,5	3,16	136,0
мінеральні добрива	21,00	23,2	26,37	23,1	5,37	125,6
нафтопродукти	11,26	12,5	13,98	12,3	2,72	124,2
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	9,63	10,7	8,27	7,3	-1,36	85,9
решта матеріальних витрат	12,09	13,4	14,07	12,3	1,98	116,4
Інші прямі і загальновиробничі витрати	20,86	23,1	31,09	27,3	10,23	149,0
амортизація необоротних активів	4,74	5,2	7,24	6,3	2,5	152,7
відрахування на соціальні заходи	2,34	2,6	3,01	2,6	0,67	128,6
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	13,79	15,2	20,85	18,3	7,06	151,2

Додаток И

Склад витрат на виробництво 1 ц пшениці в
Хмельницькій області, грн.

Статті витрат	2010 р.		2013 р.		2013 р. до 2010 р.	
	грн.	%	грн.	%	грн.	%
Витрати – всього	91,72	100	128,24	100	36,52	139,8
Прямі витрати на оплату праці	6,74	7,3	7,10	5,54	0,36	105,3
Прямі матеріальні витрати	65,41	71,3	93,53	72,93	28,12	143,0
насіння	11,50	12,5	13,49	10,52	1,99	117,3
мінеральні добрива	20,16	22,0	31,05	24,21	10,89	154,0
нафтопродукти	11,20	12,2	13,00	10,14	1,8	116,1
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	10,70	11,7	17,72	13,82	7,02	165,6
решта матеріальних витрат	11,85	12,9	18,26	14,24	6,41	154,1
Інші прямі і загальновиробничі витрати	19,57	21,3	27,61	21,53	8,04	141,1
амортизація необоротних активів	4,72	5,1	6,07	4,74	1,35	128,6
відрахування на соціальні заходи	2,17	2,4	2,59	2,02	0,42	119,4
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	12,68	13,8	18,94	14,77	6,26	149,4

Додаток К

Склад витрат на виробництво 1 ц молока у
Вінницькій області, грн.

Статті витрат	2010 р.		2013 р.		2013 р. до 2010 р.	
	грн.	%	грн.	%	±	%
Витрати – всього	195,21	100	267,58	100	72,37	137,1
Прямі витрати на оплату праці	43,49	22,3	55,43	20,7	11,94	127,5
Прямі матеріальні витрати	122,87	62,9	173,58	64,9	50,71	141,3
корми	89,28	45,7	129,35	48,3	40,07	144,9
нафтопродукти	9,65	4,9	13,15	4,9	3,5	136,3
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	5,18	2,7	6,99	2,6	1,81	134,9
решта матеріальних витрат	18,75	9,6	24,08	9,0	5,33	128,4
Інші прямі і загальновиробничі витрати	28,85	14,8	38,57	14,4	9,72	133,7
амортизація необоротних активів	6,28	3,2	12,10	4,5	5,82	192,7
відрахування на соціальні заходи	14,97	7,7	20,59	7,7	5,62	137,5
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	7,61	3,9	5,89	2,2	-1,72	77,4

Додаток Л

Склад витрат на виробництво 1 ц молока в
Хмельницькій області, грн.

Статті витрат	2010 р.		2013 р.		2013 р. до 2010 р.	
	грн.	%	грн.	%	±	%
Витрати – всього	207,8	100	264,17	100	56,37	127,1
Прямі витрати на оплату праці	37,72	18,2	42,95	16,3	5,23	113,9
Прямі матеріальні витрати	140,14	67,4	184,30	69,8	44,16	131,5
корми	100,39	48,3	137,54	52,1	37,15	137,0
нафтопродукти	11,19	5,4	12,57	4,8	1,38	112,3
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	7,92	3,8	7,43	2,8	-0,49	93,8
решта матеріальних витрат	20,64	9,9	26,77	10,1	6,13	129,7
Інші прямі і загальновиробничі витрати	29,94	14,4	36,98	14,0	7,04	123,5
амортизація необоротних активів	5,79	2,8	12,77	4,8	6,98	220,6
відрахування на соціальні заходи	13,29	6,4	15,72	6,0	2,43	118,3
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	10,86	5,2	8,48	3,2	-2,38	78,1

Додаток М

Порівняльна динаміка індексів цін реалізації продукції та витрат на
виробництво одиниці продукції в Тернопільській області

Продукція	Роки													
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Індекс росту цін реалізації продукції до попереднього року, раз														
Зернові	2,25	0,86	0,80	1,60	0,92	0,92	1,19	1,60	0,99	0,99	1,27	1,25	1,08	0,84
Цукрові буряки	1,69	1,08	0,93	1,15	1,04	1,30	1,05	0,94	2,06	1,72	1,22	1,03	0,56	0,80
Картопля	1,18	0,92	1,11	1,17	1,04	1,30	1,48	0,93	1,18	0,95	1,69	1,51	0,52	1,29
Овочі	2,58	0,36	5,06	0,29	4,46	0,74	0,91	1,48	0,96	0,82	1,31	1,29	0,69	0,93
Плоди і ягоди	0,98			0,70	2,53	1,70	1,33			0,20	9,55	0,56	0,63	2,43
Приріст ВРХ	1,36	1,68	0,80	1,05	1,69	1,29	0,89	1,12	1,48	0,93	1,09	1,45	1,02	0,83
Приріст свиней	1,18	1,99	0,92	0,76	1,41	1,57	0,80	0,98	1,57	1,15	0,84	1,14	1,18	0,97
Приріст птиці	2,03	1,28	1,10	0,88	1,09	1,36	0,74	1,09	1,37	1,02	1,28	1,12	0,95	0,94
Молоко	1,77	1,17	0,95	1,28	1,08	1,41	1,01	1,46	1,20	0,92	1,49	1,11	0,87	1,28
Яйця (1 тис. шт.)	0,16	1,08	0,77	1,14	1,24	1,04	0,71	1,44	15,69	0,99	1,08	1,06	1,18	1,13
Індекс росту витрат на виробництво одиниці продукції до попереднього року, раз														
Зернові	1,36	1,21	0,86	1,19	0,99	1,10	1,22	1,17	1,11	1,12	1,35	1,04	1,15	0,98
Цукрові буряки	1,19	1,13	1,11	0,87	0,97	1,07	1,06	0,89	1,52	1,63	1,36	1,08	0,82	0,99
Картопля	1,01	1,05	0,80	0,84	1,30	1,15	1,29	1,22	1,26	1,08	0,99	1,64	1,19	0,73
Овочі	1,09	1,05	1,30	0,80	1,62	2,09	0,57	1,45	0,66	1,40	1,07	1,27	1,04	0,76
Плоди і ягоди	0,34	0,97	0,80	1,28	1,29	1,66	1,65	1,72				0,41	0,90	2,66
Приріст ВРХ	0,86	1,05	1,02	0,91	0,99	1,16	1,03	1,05	1,35	1,05	1,04	1,17	1,02	1,05
Приріст свиней	0,92	1,03	0,86	0,79	1,02	1,13	0,77	1,24	1,26	0,97	1,07	1,04	1,07	0,96
Приріст птиці	0,81	1,04	1,54	1,01	1,18	0,75	0,69	1,41	1,04	1,03	1,15	0,84	1,22	1,00
Молоко	0,95	1,05	1,04	1,04	1,00	1,22	1,09	1,16	1,38	1,08	1,22	1,20	0,96	1,23
Яйця (1 тис. шт.)	1,67	0,66	0,91	1,10	1,06	1,00	0,92	1,42	1,42	0,94	1,16	1,13	0,99	1,15

Додаток Н

Середні ціни реалізації 1 ц основних видів
сільськогосподарської продукції в Тернопільській області

Продукція	Роки						
	2005	2007	2009	2010	2011	2012	2013
Зернові	47,3	90,1	88,2	111,8	140,8	151,4	126,7
Цукрові буряки	18,7	18,5	65,5	78,4	81,7	46,4	37,2
Картопля	72,5	99,5	110,7	188,9	283,3	146,2	189,6
Овочі	146,6	198,3	156,7	243,6	258,9	173,0	123,9
Плоди та ягоди	67,6	100,6	39,5	162,7	211,7	121,8	233,8
ВРХ (в живій вазі)	594,9	528,2	811,4	883,0	1279,3	1306,4	1078,8
Свині (в живій вазі)	1009,3	743,6	1425,3	1190,7	1353,6	1603,3	1547,3
Птиця (в живій вазі)	607,1	443,7	683,5	874,3	978,4	931,7	872,2
Молоко	114,3	150,6	187,7	280,0	254,5	270,9	347,5
Яйця (1 тис. шт.)	248,2	253,4	393,1	423,4	448,6	527,3	597,9

Додаток П

Порівняння кількості пшениці та молока, яку необхідно продати для придбання одиниці матеріально-технічних ресурсів за цінами 1990 р та 2013 р.

Види матеріально-технічних засобів	Оптові ціни за одиницю (без ПДВ)			Пшениця 3 класу			Молоко			ВРХ		
	1990 р., тис. крб.	2000 р., тис. грн.	2013 р., тис. грн.	1990 р. при закупівельній ціні 272 крб./т	2000 р. при реалізаційній ціні 487 грн./т	2013 р. при реалізаційній ціні 1800 грн./т	1990 р. при закупівельній ціні 430 крб./т	2000 р. при реалізаційній ціні 536 грн./т	2013 р. при реалізаційній ціні 3457 грн./т	1990 р. при закупівельній ціні 3000 крб./т	2000 р. при реалізаційній ціні 2074 грн./т	2013 р. при реалізаційній ціні 1053 грн./т
Трактори												
Т-150 К	15,5	75,0	462,5	57	154	257	43	140	134	6,0	36,2	44
ЮМЗ-6 АКЛ	6,6	38,0	155,1	24	78	86	18	71	45	2,6	18,3	15
МТЗ-80-82	7,2	47,0	174,4	26	96	97	20	88	50	2,8	22,7	17
Зернові комбайни												
Дон-1500	46,4	120,0	1143,1	170	246	635	130	234	331	18,0	57,9	108
Вантажні автомобілі												
ГАЗ-4509	5,1	48,0	153,9	19	99	86	14	90	45	2,0	23,1	15
КАМАЗ-5320	18,1	171,0	432,9	66	351	241	50	319	125	7,0	82,6	41
Пальне												
Бензин А-76	0,195	1,980	9,932	0,7	4,0	5,5	0,5	3,7	2,87	0,076	0,955	0,943
Дизпаливо	0,145	1,873	8,539	0,5	3,8	4,7	0,4	3,5	2,47	0,057	0,903	0,810
Міндобрива												
Аміачна селітра	0,070	0,268	2,651	0,26	0,55	1,47	0,20	0,50	0,77	0,028	0,13	0,252
Амофос	0,228	0,702	4,416	0,84	1,44	2,45	0,64	1,31	1,28	0,089	0,34	0,419
Калімагnezія	0,088	0,316	2,827	0,32	0,65	1,57	0,25	0,59	0,82	0,035	0,15	0,268

Додаток Р

Структура реалізації основних видів сільськогосподарської
продукції в Тернопільській області, %

Канали реалізації	2000	2001	2005	2009	2010	2011	2012	2013
Зернові і зернобобові								
Переробним підприємствам	4,4	5,5	9,2	8,4	7,2	5,7	3,7	5,0
На ринку	31,7	13,3	12,5	5,9	6,2	4,1	3,7	3,7
Населенню в рахунок оплати праці	49,5	46,5	23,4	9,5	14,0	10,7	6,5	0,2
Пайовикам								5,4
За іншими каналами	14,4	34,7	54,9	76,2	72,6	79,5	86,1	85,7
Цукрові буряки								
Переробним підприємствам	94,0	87,4	95,1	94,5	93,4	83,1	87,7	84,9
На ринку	1,9	0,6	0,2	-	-	0,3	-	
Населенню в рахунок оплати праці	3,0	3,6	0,6	-	0,0	0,0	-	-
Пайовикам								
За іншими каналами	1,1	8,4	4,1	5,5	6,6	16,6	12,3	15,1
Овочі								
Переробним підприємствам	14,8	7,6	0,6	1,8	0,4	-	-	-
На ринку	60,4	33,0	15,1	6,9	7,2	3,2	0,7	3,5
Населенню в рахунок оплати праці	14,4	17,0	1,5	1,1	0,4	0,3	0,1	0,0
Пайовикам								
За іншими каналами	10,4	42,4	82,8	90,2	92,0	96,5	99,2	96,5
Картопля								
Переробним підприємствам	22,1	34,9	30,3	5,8	8,4	7,4	5,1	3,0
На ринку	45,8	16,1	9,0	2,2	3,4	1,1	0,3	1,7
Населенню в рахунок оплати праці	17,6	18,8	0,7	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Пайовикам								
За іншими каналами	14,5	30,8	60,0	91,9	88,1	91,4	94,5	95,2
Худоба та птиця								
Переробним підприємствам	11,4	32,3	57,6	57,1	57,2	64,7	60,8	68,2
На ринку	51,4	24,5	14,9	17,4	16,5	12,6	10,3	8,6
Населенню в рахунок оплати праці	30	23,2	9	2,6	2,1	1,3	0,9	0,1
Пайовикам								
За іншими каналами	7,2	20,0	18,5	22,9	24,2	21,4	28,0	22,7
Молоко і молокопродукти								
Переробним підприємствам	75,6	87,5	96,5	99,1	99,4	99,6	97,5	98,8
На ринку	20,1	4,1	1,4	0,5	0,2	0,2	0,1	0,0
Населенню в рахунок оплати праці	3,1	2,1	0,3	0,1	0,1	0,0	-	-
Пайовикам								
За іншими каналами	1,2	6,3	1,8	0,3	0,3	0,2	2,4	1,2
Яйця								
Переробним підприємствам	62,3	51,6	-	-	-	-	-	-

Продовження додатку Р

<i>На ринку</i>	17,4	10,4	11,5	10,2	9,7	7,4	7,1	4,2
Населенню в рахунок оплати праці	18,8	38,0	-	-	-	-	-	-
Пайовикам								
За іншими каналами	1,5	-	88,5	89,8	90,3	92,6	92,9	95,8

Додаток С

Обсяг і ціна реалізації основних видів сільськогосподарської продукції в Тернопільській області

Продукція	2008		2010		2011		2012		2013		2013 до 2008, ±	
	обсяг реалізації, тис. ц	ціна 1 ц, грн.	обсяг реалізації, тис. ц	ціна 1 ц, грн.	обсяг реалізації, тис. ц	ціна 1 ц, грн.	обсяг реалізації, тис. ц	ціна 1 ц, грн.	обсяг реалізації, тис. ц	ціна 1 ц, грн.	обсяг реалізації, тис. ц	ціна 1 ц, грн.
Зернові												
Переробним підприємствам	918,5	83,8	552,3	119,9	554,7	153,3	521,6	164,8	733,4	139,1	-185,1	55,3
<i>Населенню в рахунок оплати праці</i>	103,2	84,3	65,7	97,1	38,3	118,4	34,7	127,6	22,7	127,9	-80,5	43,6
Пайовикам	906,7	65,1	1000,1	80,4	994,8	89,5	870,4	127,5	801,7	120,2	-105	55,1
На ринку	596,3	83,5	474,8	103,9	392,2	135,6	512,6	132,2	554,1	120,5	-42,2	37
За іншими каналами	5477,8	95,5	5540	117,5	7674,2	146,9	11985,7	153,4	12704,9	128,5	7227,1	33
<i>Середнє значення</i>	8002,5	89,7	7633,0	111,8	9654,2	140,8	13925,0	151,4	14816,8	128,2	6814,3	38,5
Цукрові буряки												
Переробним підприємствам	7483,4	39,5	9140	81,8	9366,5	85,6	9371,7	46,6	4323,3	37,9	-3160,1	-1,6
<i>Населенню в рахунок оплати праці</i>	2,2	14,8	0,12	23,3	0,001	10,0	-	-	-	-		
Пайовикам	0,750	15,1	-	-	-	-	-	-	-	-		
На ринку	-	-	-	-	37,0	43,9	-	-	-	-		
За іншими каналами	558,2	15,4	649,2	30,2	1868,4	63,0	1311,5	44,8	768,1	33,8	209,9	18,4
<i>Середнє значення</i>	8044,5	37,8	9789,3	78,4	11271,8	81,7	10683,2	46,4	5091,4	37,3	-2953,1	-0,5
ВРХ												
Переробним підприємствам	33,8	1007,8	27,4	972,4	28,2	1293,8	28,1	1305,7	39,9	1069,8	6,1	62
<i>Населенню в рахунок оплати праці</i>	1,2	803,3	0,770	857,6	0,055	1088,0	0,320	1022,2	0,260	1053,1	-0,94	249,8
Пайовикам	0,050	700,0	0,030	686,7	-	-	-	-	-	-		
На ринку	2,8	649,3	2,8	766,8	1,5	1049,1	1,1	733,5	1,6	722,9	-1,2	73,6
За іншими каналами	6,1	788,2	4,4	1000,9	3,3	1509,7	4,3	1494,1	4,2	1339,5	-1,9	551,3
<i>Середнє значення</i>	43,9	948,2	35,4	957,0	33,1	1300,4	33,8	1309,0	45,9	1082,3	2	134,1
Молоко і молокопродукти												
Переробним підприємствам	238,8	230,4	302,9	305,8	354,5	310,3	391,4	268,3	443,8	344,4	205	114
<i>Населенню в рахунок оплати праці</i>	0,290	146,9	0,280	177,1	0,009	488,9	-	-	-	-	-	-

Продовження додатку С

Пайовикам	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
На ринку	1,2	163,3	0,730	279,3	0,600	340,0	0,560	332,1	0,007	390,0	-1,193	226,7
За іншими каналами	0,690	166,5	0,970	214,6	0,770	290,1	9,7	295,2	5,2	344,1	4,51	177,6
<i>Середнє значення</i>	<i>241,0</i>	<i>229,7</i>	<i>304,8</i>	<i>305,4</i>	<i>355,8</i>	<i>310,4</i>	<i>401,6</i>	<i>269,1</i>	<i>449,0</i>	<i>344,4</i>	<i>208</i>	<i>114,7</i>
Свині												
Переробним підприємствам	37,2	1478,2	37,5	1264,6	63,0	1419,2	56,8	1628,8	98,5	1582,7	61,3	104,5
<i>Населенню в рахунок оплати праці</i>	<i>2,0</i>	<i>1103,8</i>	<i>1,7</i>	<i>1233,3</i>	<i>1,5</i>	<i>1187,7</i>	<i>1,2</i>	<i>1439,9</i>	<i>0,910</i>	<i>1481,6</i>	<i>-1,09</i>	<i>377,8</i>
Пайовикам	0,130	1350,7	0,080	1200,0	0,030	1500,0	0,010	146,0	-	-		
На ринку	5,1	1167,5	15,7	1128,3	15,4	1139,8	14,9	1466,2	18,6	1407,4	13,5	239,9
За іншими каналами	10,3	1222,5	21,3	1182,2	22,4	1314,2	32,4	1615,5	38,9	1534,2	28,6	311,7
<i>Середнє значення</i>	<i>54,7</i>	<i>1387,0</i>	<i>76,3</i>	<i>1212,7</i>	<i>102,3</i>	<i>1350,8</i>	<i>105,3</i>	<i>1599,4</i>	<i>156,9</i>	<i>1549,3</i>	<i>102,2</i>	<i>162,3</i>
Птиця												
Переробним підприємствам	15,5	659,6	5,2	900,9	12,5	792,0	16,7	884,2	27,9	862,1	12,4	202,5
<i>Населенню в рахунок оплати праці</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>		
Пайовикам	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
На ринку	3,8	793,1	1,5	702,0	3,1	224,3	0,910	471,8	0,470	366,4	-3,33	-426,7
За іншими каналами	2,7	555,5	3,7	628,1	8,5	931,4	10,1	1050,8	12,2	1002,2	9,5	446,7
<i>Середнє значення</i>	<i>22,0</i>	<i>670,1</i>	<i>10,4</i>	<i>774,8</i>	<i>24,1</i>	<i>767,6</i>	<i>27,7</i>	<i>913,4</i>	<i>40,6</i>	<i>898,5</i>	<i>18,6</i>	<i>228,4</i>
Яйця												
Переробним підприємствам	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
<i>Населенню в рахунок оплати праці</i>	<i>8</i>	<i>350,0</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>		
Пайовикам	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
На ринку	32772	420,4	11257	481,4	9922	427,6	11951	516,5	7515	548,3	-25257	127,9
За іншими каналами	82533	389,4	104289	418,3	123400	450,1	155546	532,5	171878	600,1	89345	210,7
<i>Середнє значення</i>	<i>115313</i>	<i>398,2</i>	<i>115546</i>	<i>424,4</i>	<i>133322</i>	<i>448,5</i>	<i>167497</i>	<i>531,3</i>	<i>179393</i>	<i>598,0</i>	<i>64080</i>	<i>199,8</i>

Додаток Т

Розрахунок нормативної собівартості та ціни реалізації 1 ц цукрових буряків при надої 450 ц в Тернопільській області на 2017 р.

№ п/п	Елементи витрат	Витрати на 1 ц продукції		Структура виробничих витрат, %
		у натуральному виразі	у вартісному виразі, грн	
1.	Оплата праці (пряма і непряма), люд.-год.	2,19	6,13	10,9
2.	Відрахування на соціальні заходи		2,53	4,5
3.	Насіння, кг	0,11	5,45	9,7
4.	Мінеральні добрива, кг.д.р.	7,45	10,40	18,5
5.	Органічні добрива, т	0,68	4,10	7,3
6.	Засоби захисту рослин		2,59	4,6
7.	Пально-мастильні матеріали, кг	8,95	12,03	21,4
8.	Електроенергія, кВт-год.	0,00	0,00	0
9.	Амортизація		8,04	14,3
10.	Поточний ремонт основних засобів		2,53	4,5
11.	Плата за оренду земельних ділянок		1,12	2
12.	Інші матеріальні витрати		1,29	2,3
13.	Плата за користування позичками банків			
14.	Страхові платежі			
15.	Виробничі витрати, всього		56,23	100
16.	Витрати на збут продукції		4,20	
17.	Повна собівартість проданого 1 ц цукрових буряків у заліковій вазі		60,43	
18.	Мінімальна ціна підтримки, що забезпечує 5 % рентабельності		63,45	
19.	Норма прибутку, %		4*	
20.	Маса прибутку		4,90	
21.	Рівень рентабельності, %		13,1	
22.	Еквівалентна ціна, що забезпечує норму прибутку (без врахування вартості землі)		68,35	

Додаток У

Розрахунок нормативної собівартості та ціни реалізації 1 ц молока при надої
5000 кг в Тернопільській області на 2017 р.

№ п/п	Елементи витрат	Витрати на 1 ц продукції		Структура виробничих витрат, %
		у натураль- ному виразі	у вартісно- му виразі, грн	
1.	Оплата праці (пряма і непряма), люд.-год.	70,3	91,80	24,7
2.	Відрахування на соціальні заходи	-	33,82	9,1
3.	Корми, ц. корм. од.	1,15	160,19	43,1
4.	Засоби захисту тварин	-	1,86	0,5
5.	Пально-мастильні матеріали, кг	7,9	35,31	9,5
6.	Електроенергія, кВт-год	17,4	23,79	6,4
7.	Амортизація	-	8,92	2,4
8.	Поточний ремонт основних засобів	-	4,09	1,1
9.	Інші матеріальні витрати	-	11,90	3,2
10.	Виробничі витрати, всього	-	371,68	100
11.	Витрати на побічну продукцію (вираховуються)		15,68	
12.	Виробнича собівартість 1 ц молока		356,00	
13.	Витрати на збут продукції		6,97	
14.	Повна собівартість проданого 1 ц молока у заліковій вазі		362,97	
15.	Мінімальна ціна підтримки, що забезпечує 5 % рентабельності		381,12	
16.	Норма прибутку, %		15,0*	
17.	Маса прибутку		42,29	
18.	Рівень рентабельності, %		16,5	
19.	Еквівалентна ціна, що забезпечує норму прибутку (без врахування вартості землі)		405,26	

Додаток Ф

Розрахунок нормативної собівартості та ціни реалізації 1 ц великої рогатої худоби при продуктивності 650 г в Тернопільській області на 2017 р.

№ п/п	Елементи витрат	Витрати на 1 ц продукції		Структура виробничих витрат, %
		у натуральному виразі	у вартісному виразі, грн	
1.	Оплата праці (пряма і непряма), люд.-год.	49,7	312,10	16,1
2.	Відрахування на соціальні заходи	-	120,25	6,2
3.	Корми, ц. корм. од.	10,2	1004,05	51,8
4.	Засоби захисту тварин	-	93,14	4,8
5.	Пально-мастильні матеріали, кг	18,1	151,24	7,8
6.	Електроенергія, кВт-год	39,2	33,00	1,7
7.	Амортизація	-	131,71	6,8
8.	Поточний ремонт основних засобів	-	42,69	2,2
9.	Інші матеріальні витрати	-	50,42	2,6
10.	Виробничі витрати, всього	-	1938,60	100
11.	Витрати на побічну продукцію (вираховуються)		271,30	
12.	Виробнича собівартість 1 ц маси великої рогатої худоби		1667,30	
13.	Витрати на збут продукції		52,45	
14.	Повна собівартість проданого 1 ц продукції		1719,75	
15.	Мінімальна ціна підтримки, що забезпечує 5 % рентабельності		1805,70	
16.	Норма прибутку, %		4,0*	
17.	Маса прибутку на 1 ц проданої продукції		215,01	
18.	Рівень рентабельності, %		12,5	
19.	Еквівалентна ціна, що забезпечує норму прибутку (без врахування вартості землі)		1934,7	

Додаток Х

Прогноз економічних результатів виробництва цукрових буряків в
Тернопільській області

Показники	Фактично		Прогноз на			
	2011-2013 рр.	у т.ч. 2013 р.	2017 р.		2020 р.	
			всього	у % до 2011- 2013 рр.	всього	у % до 2017
Зібрана площа, тис. га	39,8	25,7	38,6	97,0	48,2	124,9
Урожайність, ц/га	362,6	305,3	400	124,1	470	104,4
Валовий збір, тис. ц	14456	7851	17370	120,2	22654	130,4
Реалізовано цукрових буряків, тис. ц	9513	4970	12245	128,7	16945	138,4
Товарність, %	65,8	63,3	70,5	107,1	74,8	106,1
Повна собівартість 1 ц цукрових буряків, грн.	47,14	38,95	60,43	128,2	71,31	118,0
Ціна 1 ц проданих цукрових буряків, грн.	58,75	37,24	68,35	116,3	83,37	122,0
Прибуток (збиток), грн.:						
на 1 ц реалізованих цукрових буряків	11,6	-2,61	7,92	68,3	12,06	152,3
на 1 га посіву	2773,0	-504,5	3564	128,5	5668	159,0
Рентабельність виробництва, %	24,6	-6,6	13,1	53,3	16,9	129,0

Додаток Ц

Прогноз економічних результатів розвитку м'ясного скотарства в
Тернопільській області

Показники	Фактично		Прогноз на			
	2011- 2013 рр.	у т.ч. 2013 р.	2017 р.		2020 р.	
			всього	у % до 2011- 2013 рр.	всього	у % до 2017 р.
Поголів'я великої рогатої худоби, тис. гол.	30,0	30,1	35,6	118,7	42,2	118,5
Середньодобовий приріст маси тварин на відгодівлі, г	546	571	650	119,0	725	111,5
Термін відгодівлі тварин до 500 кг при заданих приростах, днів	861	823	723	84,0	647	89,5
Продано живої маси тварин, тис. ц	36,6	45,4	53,8	147,0	63,8	118,6
Середня вага проданої тварини, кг	428	431	470	109,8	470	100,0
Повна собівартість 1 ц проданої маси тварин, грн.	1433,1	1430,8	1719,7	120,0	1866,1	108,5
Ціна 1 ц проданої маси тварин, грн.	1204,7	1078,8	1934,7	160,6	2099,4	108,5
Прибуток (збиток), грн.:						
на 1 ц проданої продукції	-228,4	-352,0	215,0	194,1	233,3	108,5
на 1 продану голову	-977	-1517	1011	203,5	1097	108,5
Рентабельність м'ясного скотарства, %	-15,9	-24,6	12,5	178,6	12,5	